300353

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

NAGY-BUDAPEST NÉPESSÉGE

ÍRTA

Dr THIRRING LAJOS

78. KÖTET 1. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

Stat. 0.997/78.

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

NAGY-BUDAPEST NÉPESSÉGE

ÍRTA

Dr THIRRING LAJOS

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

300353

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
1936. 1431.

1. Bevezetés.

A *térbeli terjeszkedés* a korszerű városfejlődésnek tudományos, kormányzati és gyakorlati szempontokból egyaránt súlyos, fontos és tanulmányozásra méltó tünete. A mult század második felében a városépítés, a nagyvárosi evolúció egyik legsajátságosabb vonása, legfőbb jellemzője még a *vertikális fejlődési irány* túlsúlya volt. A belső várorészeken a lakóházak emeletszáma, magassága nőtt meg s az a lélekszámtöbblet, melyet a városi élet jobb konjunktúrája a falutól ragadott el és a belső emberáramlás nagy csatornáin át az állami, társadalmi, kulturális és gazdasági élet központjaiba sodort, aránylag szűkre szabott területen, a városok belső részein halmozódott fel. Teljesen ugyan a *horizontális: a térbeli terjeszkedés* tünetei sem hiányoztak. A *külső városnegyedek*, sőt a közigazgatási határsorompókon túl elterülő kül-, ill. *elővárosias övezetek* benépesülése azonban a belső fejlődéssel egyenlően erős, majd azt túlszárnyaló jelenséggé csak később, *a közlekedési lehetőségek* megjavulása, a forgalmi hálózat kiépülése után lett. Napjainkban már a városfejlődésnek ezen a szakaszán is szinte túl vagyunk. Hiszen a századforduló óta az Ó- és Újvilág számos világvárosában a régi városkapukon belül megtorpant, megállt a népgyarapodás s a teret teljesen a vízszintes fejlődési tendenciáknak engedte át. De nemcsak a nagyvárosok ú. n. vonzóereje, felszívó- és felvevőképessége gyengült meg, hanem ugyanakkor néperejük is megrendült, lakosságuknak megújhodási képessége is ellankadt. Alig lehet meglepő tehát, hogy a külvárosias fejlődés, valamint a német szakirodalomban »Auflockerung der Grossstädte« néven megjelölt folyamat nemzetpolitikai, népességbiológiai okokból szívesen látott, hatóságilag is előmozdított jelenséggé lépett elő. Igaz, hogy társadalmi és főleg városgazdasági szempontokból káros, aggályos következményeket is maga után vont. *Város és falu*, vagy másszóval értelmiségi- iparforgalmi tömörülés és agrártelepülés *régi problémája* tehát nemcsak a *nagyvároskérdés* különválásával komplikálódott; a tulajdonképeni városprobléma mellé az újszerű kérdések egész sorával a szomszédos övezetek, az *elővárosok problémája* is odasorakozott; a *közigazgatási városok* kérdése mellé pedig a *nagyobb agglomerációké*.

Ugyhogy a vízszintes terjeszkedés tanulságainak megszívlelése, az alkalmazkodás e fejlődésjelenségekhez, a városterületek újra megállapítása[1]) nemcsak divatos jelszóként hangzott el, hanem tudományos és gyakorlati téren egyformán a városkérdés tengelyébe került. Sőt *nagyvárosok* — mint pl. *Budapest* — *esetében* egyenesen *országos súlyra* emelkedett; és a statisztikai kutatásoknak is új irányokat szabott.

A városfejlődésnek ez az újszerű vonása: a tulajdonképeni nagyvárosprobléma mellett az elővárosok s a nagyobb agglomerációs egységek kérdésének előtérbe nyomulása a *legkülönfélébb okokra, a társadalmi és gazdasági rúgók szövevényes sokaságára* vezethető vissza. Adatismertető dolgozatunk keretében alig lehet tér a mozgató erők, a fejlődést befolyásoló körülmények és tényezők akár csak futólagos méltatására. Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalának dr. *Illyefalvi* I. Lajos igazgató nagyvonalú szerkesztésében megjelenő »Statisztikai Közlemények« c. kiadványsorozatában számos kötet fest más és más nézőszögből képet a *magyar főváros multjáról és jelenéről* s ez a kép nem egy tekintetben *a szomszédos településkoszorú, Nagy-Budapest szempontjából* is sokatmondó. E téren is kimagaslik dr. *Laky* Dezső új utakon járó nagy munkája[2]), mely — ugyan többnyire csupán 1920-ig rendelkezésére állott anyag alapján — a Budapestkörnyék fejlődéséről is tartalmaz élesszemű (bár általunk nem mindenben osztott) megállapításokat. A legújabb fejlemények gazdaságtársadalmi háttere pedig az elég bő és részletes újabb gazdaságstatisztikai irodalom főbb termékeiből[3]) bontakozik ki igen tanulságosan, amire egyébként Budapest — Nagy-Budapest — Vidék viszonylatban a legutolsó népességi inventárium foglalkozásai adatainak taglalása során[4]) futólag már rámutathattunk. Távolról sem törekedhetünk tehát teljességre, amikor e bevezetésben *a nagy-budapesti fejlődés néhány rúgóját és alaptényezőjét* megemlítjük; hiszen amennyire nehéz pl. már a városfogalom pontos és kétséget kizáró meghatározása is, ugyanannyira súlyos feladat az időbelileg is változó hatású természetes és mesterséges okok kimerítő felsorolása.[5]) A földrajzi fekvés kétségkívül az alaptényezők

[1]) Erről és a városfejlődés rokonkérdéseiről jó összefoglalást nyujt többek között *Morgenroth:* Die Grossstadtwirtschaft in der Volkswirtschaft. Allgemeines Statistisches Archiv. 18. Band (1929) 515—546. l.

[2]) *Dr. Laky Dezső:* Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig különös tekintettel a fejlődés gazdasági rúgóira. Statisztikai Közlemények. Szerkeszti: *dr. Illyefalvi I. Lajos.* 55. kötet (1927) 2. szám (1. főleg 99—101. és 148—156. l.) és 57. kötet (1929) 1. szám (1. főleg 425—437. l.) Kiadja: Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatala.

[3]) V. ö. pl. *dr. Varga István:* Csonka-Magyarország gazdasági fejlődése. (Különlenyomat a »Kenéz Béla Emlékkönyv«-ből) Budapest, 1932.

[4]) *Dr. Thirring Lajos:* Csonka-Magyarország népességének foglalkozása 1930-ban. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 86. kötetéből) Budapest, 1934.

[5]) L. erről *gr. Teleki Pál:* A város. (Különlenyomat a Közgazdasági Enciklopédiából).

közé tartozik, bár hatását sokszor más faktorok tökéletesen ellensúlyozhatják.[1]) A közlekedés kiemelkedő jelentőségére is indokoltan hívja fel igen nyomatékosan a figyelmet dr. *Laky* Dezső már idézett alapvető művében. Ha csupán nagy ugrásokkal megyünk végig a további okok széles skáláján, találunk közöttük lelki rúgókat, minők az elhagyott falusi légkör utáni vágyakozás, a saját ház megszerzésének óhaja és reménye, csendesebb, nyugodtabb életkörülmények keresése; egészségügyieket (tisztább, jobb levegő, lassúbb életritmus, egészségesebb életrend) és a talán legfontosabb országos (sőt nemzetközi) politikai és gazdasági események mögött meghúzódó speciális társadalomgazdasági rúgók egész tengerét (olcsóbb telekár és lakásbér, mérsékeltebb építkezési költségek, alacsonyabb élelmiszerárak, népesebb családok könnyebb megélhetése, a városszéli ipartelepek előnyösebb megközelítési stb.) Az okok láncolatának ez a néhány kiragadott szeme egyúttal az elővárosias települési mozgalom *előnyös oldalaira* is vet fényt. Ugyanakkor azonban az *árnyoldalakról* sem feledkezhetünk meg. Közülük talán a *külterjesség* és a *rendszertelenség* a legsúlyosabb. Közegészségügyi viszonylatban az egészségtelen lakásviszonyok, társadalmi szempontokból a proletáriátus, munkanélküliek és kétes egzisztenciák túlságos tömörülése, várospolitikai és városgazdasági nézőszögből aránytalanság a közigazgatási város és a külső övezetek lakóinak közteherviselésében, közművek, közintézmények költséges fenntartása stb.[2]): csupa olyan körülmény, melyek mellett Nagy-Budapest népességi kérdéseinek megfigyelője sem mehet el szó nélkül.

A kérdés ismerői előtt nem szorul különösebb megokolásra *az az érdeklődés és figyelem, amellyel a magyar hivatalos statisztika rendszeresen és következetesen fordult s fordul a Budapestkörnyék, Nagy-Budapest problémái felé.* Ezt az érdeklődést nem a milliósnál nagyobb lélekszám utáni vágyakozás fűti, hiszen a megcsonkított országkeretek közepette még a milliós lélekszám is szinte aránytalannak látszik. Hasonlóképen a statisztikai gyakorlat, Nagy-Budapest statisztikai szerepeltetése sem állásfoglalás a bekebelezés gondolata mellett, mint ezt egyesek tévesen hiszik. Amikor a statisztika a *közigazgatási* Budapest mellett a *közgazdasági* Budapest viszonyait is megfigyeli s azt a nemzetközi szokások értelmében az egyszerű és kifejező Nagy-Budapest elnevezéssel jelöli meg, egyszerűen csak *a tényleges viszonyokhoz, a bekövetkezett fejlődéshez alkalmazkodik* és kimutatásaival csupán a jelenségeknek minél hívebb és teljesebb regisztrálását kísérli meg. Kétségtelen, hogy *tudományos szempontból is tanulságos* a városok és külvárosaik párhuzamos és egyesített megfigyelése; hiszen a népességi statika és dinamika

[1]) V. ö. *Pirovits Aladár:* Új elmélet a nagyvároskörnyéki néptömörülések (agglomerációk) problémájáról. (Különlenyomat a »Városkultúra« 1932. évi 13—18. számaiból.)

[2]) L. *Ruisz Rezső:* Budapest telepítési és közlekedési politikájának befolyása a közteherviselés mérvére. (Különlenyomat a »Közgazdasági Szemle« 1935. évi 3—4. számából.)

a városhatárokon belül és kívül elütő képet mutat s az agglomerációs viszonyoknak, nagyváros és vidék népesedési jelenségeinek országos és nemzetközi összehasonlítása is csak akkor lesz teljes értékű, ha a többnyire a közigazgatási egységeken alapuló kimutatásokat a nagyobb agglomerációkra vonatkozó összeállításokkal is kikerekíthetjük.[1]) De a jelzett statisztikai gyakorlat arra is hivatott, hogy a *közigazgatás* és a *gyakorlati élet* figyelmét is ráterelje a Nagy-Budapest problémára, annak népességi, gazdasági stb. jelentőségére s ezen a réven mintegy időről-időre figyelmeztesse is az illetékes köröket az elmaradt intézkedésekre, valamint a megoldandó feladatokra, a végrehajtandó teendőkre. Hazánkban nem egyedül Budapest körül alakult ki a nagyobb agglomerációk, a külvárosok problémája.[2]) De míg máshol többé-kevésbbé csupán helyi jelentőségű kérdést alkot, Nagy-Budapest esetében a főváros tőszomszédságában sátort vert óriási néptömegekre való tekintettel nem egyedül Budapest és a környező városok és községek lokális problémája, hanem országos jelentőséggel is bír, amit különben kormánynyilatkozatok is épen eléggé igazolnak.

Természetesen az idevágó statisztikai munkának megvannak a maga *akadályai*. Nehéz kérdés például annak eldöntése, hogy mit, *mekkora területet* foglaljunk Nagy-Budapest néven egy kalap alá. Mindaddig ugyanis, míg ez a kérdés *bármilyen szempontból közigazgatási rendezés* tárgya nem lesz,[3]) mindennemű kutatás szinte tetszés szerint határozhatja meg a Nagy-Budapest alkotó részeiül tekinthető települések körét.[4]) Egyöntetű gyakorlat a legújabb időkig a statisztika terén sem alakult ki s főleg az elmult egy-két évtized statisztikai irodalmában találkozhattunk többféle csoportosításokkal. Tisztán a *célszerűség* vezette tehát több mint egy évtizeddel ezelőtt a magyar állam és a székesfőváros statisztikai szervét, amikor megállapodott abban, hogy Nagy-Budapestre vonatkozó nemzetközi, országos és helyi kimutatásaiban *lehetőleg az elővárosok azonos köréből indul ki* s — mindaddig, amíg közigazgatási rendezésre nem kerül sor — legfeljebb csak időről-időre változtatja meg vizsgálódásainak területi körét. Annakidején elsőízben a Magyar Statisz-

[1]) Minderről részletesebben »Miért szerepel a Pestkörnyék a statisztikában« címen emlékeztünk meg (Községfejlesztés X. évf. 3. sz., 1935. III. 31.)

[2]) Hanem pl. Miskolc és Szombathely körül is. V. ö. *dr. Kovács Alajos:* A népszámlálás előzetes eredményei. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1931. évf. 2. számából). — *dr. Schneller Károly:* Nagy-Miskolc népessége. (Miksolci Jogászélet Könyvtára 63. szám). Miskolc, 1930.

[3]) A közigazgatási rendezésre vonatkozólag ma is még alapvető *Bárczy—Harrer:* Tanulmány a szomszédos községeknek Budapesthez való kapcsolásáról. Budapest, 1908. V. ö. még: *dr. Máté Imre:* Budapest környékének közigazgatási rendezése és a nagyvárosi kérdés. Homok, 1932.

[4]) Természetesen bármily közigazgatási rendezés *után* is szükség lehet arra, hogy a statisztika nagyobb körre vonatkozó *kiegészítő számításokat is elvégezzen.*

tikai Szemle hasábjain[1]) mutathattuk be — Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalának az idevágó főbb lélekszámadatokat is felsoroló egyik kiadványa[2]) után — *részletesebben* az erre a »statisztikai« Nagy-Budapestre vonatkozó népességi adatanyagot. Azóta már a budapesti és az országos kiadványok és egyéb tanulmányok hosszabb sora taglalta az egyöntetűség érdekében 1923/1924. telén a fenti módon körülhatárolt Nagy-Budapest közállapotait[3]), míg más munkálatok — többnyire speciális célok érdekében és külön megokolással — a külvárosok más és más körére korlátozták vagy terjesztették ki megfigyeléseiket. *A jelen dolgozatban sorakozó összeállítások is a tíz év előtti megállapodáson nyugosznak.* Amikor ezt leszögezzük, egyben ismételten és nyomatékosan hangsúlyozzuk, hogy a Nagy-Budapesthez sorozható községek névsorát a statisztikai szolgálat *nem tekinti, nem is tekintheti véglegesnek;* hiszen ahogy egyre nőtt — és nő ma is még — például a Greater-Londonhoz, a Nagy-Párizshoz s a német nagyvárosi agglomerációkhoz[4]) számítandó elővárosok köre, úgy előbb-utóbb revizióra fog szorulni Nagy-Budapest statisztikai körülhatárolása is. Egyébként itt említhetjük meg, hogy ez a körülhatárolás a földrajzi fekvésen, a közlekedési kapcsolatokon és speciális okokon[5]) kívül a *népesség foglalkozási összetételéből*, városias, budapesties jellegéből indult ki s nem szorítkozott csupán a főváros legközvetlenebb környékéhez tartozó településekre; a Budapesttel csak lazább összefüggésben állókat azonban már nem vette figyelembe[6]), tehát a legszorosabb és a legtágabb értelembe vett nagyobb agglomerációs területnek mintegy *közepén* halad. Statisztikai kimutatásaink lehetőleg és a legtöbb esetben *egyenkint sorolják* (és sorolták) fel az elővárosokat; ezáltal egyrészt kifejezést nyer az a körülmény, hogy *nem közigazgatási* egységgel, *hanem*

---

[1]) Budapest befolyása a környék népesedésére. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1926. évf. 3. számából).

[2]) *Dr. Thirring Gusztáv:* Budapest félszázados fejlődése 1873—1923. Budapest székesfőváros Statisztikai Közleményei. 53. kötet. Budapest, 1925.

[3]) Így pl. Az 1930. évi népszámlálás. I. és II. rész (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 83. és 86. kötet). — Budapest székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve. XIV. évf. Szerkeszti: *dr. Illyefalvi I. Lajos.* (Budapest, 1926.) — *dr. Illyefalvi I. Lajos:* A főváros népessége. (Nagy-Budapest. Szerkeszti: *Szilágyi Sándor.* 14—26. l.)

[4]) L. pl. *Bunle:* Le Grand Paris de 1911 á 1931. (Bulletin de la Statistique générale de la France. Tome XXIV. Fasc. II. Janvier—Mars 1935.) — *Bunle:* Comparaison internationale des Agglomérations urbaines. (XXIIe Session de l'Institut International de Statistique, Londres, 1934. Sect. 1. Comm.) — *Meuriot:* Da la valeur du terme de Banlieue dans certaines métropoles: Paris, Berlin, Londres. (Bulletin de l'Institut International de Statistique. Tome. XX. 2e livrasion 320—329. l.)

[5]) Így pl. Alag esetében különleges okok indokolták a község Nagy-Budapesthez sorozását.

[6]) Utóbbiakról külön összeállítások készültek: 1. pl. *dr. Thirring Lajos:* Budapest távolabbi környékének népesedése. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1927. évf. 12. számából).

egy nagyobb »agglomerációs« egységgel állunk szemközt, másrészt a Nagy-Budapestre vonatkozó esetleges *különféle változatok* kiszámítására is mód nyílik. Megjegyzendő még, hogy a *szomszédos községek* néven megjelölt elővároskoszorú egyik-másik mai egysége új település, sőt némelyikük Nagy-Budapest külső határán is túl elterületető községből vált ki.[1]) Ezért egyenkinti adatközléseink *nem teljesek végig az egész vonalon*, némelyik összeállítás *nem terjeszkedik ki a külvárosgyűrű egészére* (az időbeli eltolódásokról azonban így is elég jó képet ad).[2]) Ennek következménye azután az is, hogy csak az adatok egy részét (lélekszám, anyanyelv, vallás) lehetett az első magyar népszámlálásokig visszavezetni, míg más táblázataink csupán a századforduló utáni időszakról számolhatnak be. *Nagy vonalakban* azonban így is elég jól ábrázolhatjuk azt az óriási horderejű s felettébb változatos és szövevényes népességi mozgalmat, mely Budapesten és a legszorosabban hozzátapadó 22 elővárosában,[3]) vagyis a Nagy-Budapest probléma *magját* alkotó területen két emberöltő alatt lezajlott.

---

[1]) Így Kispest és Pestszenterzsébet Soroksárból, Rákosszentmihály Csömörből, Alag Dunakesziből.

[2]) A Budapesthez az 1930. évi XVIII. t.-c.értelmében a — kimutatásainkban Nagy-Budapesthez számított — *Csepeltől* és (a távolabbi övezethez sorozott) *Budakeszitől* hozzácsatolt rész szerény népessége is a táblázatok összehasonlítását zavaró faktor. *1930-as adataink Budapestet illetőleg mindig e két rész figyelembevételével, illetve a szomszédos községeket illetőleg a Csepeltől átcsatolt terület figyelmen kívül hagyásával, egyöntetűen készültek.* 1920-as (és részben 1910-es) adataink azonban hol tekintetbe veszik, hol elhanyagolják ezt az átkapcsolást, aszerint, hogy forrásaink hogyan mutatják ki az adatokat. Megjegyzendő, hogy az 1930. évi népszámlálás két országos közleménye 1920-at illetőleg is az átcsatolások figyelembevételével mutatja ki az adatokat (a foglalkozási eredményeket általában innen merítettük, tehát ott az átcsatolás visszamenőleges számbavételével adjuk meg az adatokat). — Budapestről 1900-ig az országos és a budapesti statisztika jelentéktelenül eltérő adatokat közölt; egyes táblázataink eltérőségét ez is igazolhatja. — Végül az egyes városok és községek közti több kisebb közigazgatási átkapcsolás (pl. Villasor és Káposztásmegyer Rákospalotától Újpesthez csatolása, Árpádföld Rákosszentmihálytól Cinkotához kapcsolása stb.) is olyan körülmény, melyet egyes táblák összeállításánál figyelembevehettünk, másoknál nem. Egy és ugyanazon városra (községre), illetve az egész külvároskoszorúra és Nagy-Budapestre vonatkozó adatsoraink az egyes táblákon ezért sem egyeznek meg minden esetben.

[3]) Ú. m. 4 dunabalparti megyei város (Újpest, Rákospalota, Kispest és Pestszenterzsébet), 1 dunajobbparti megyei város (Budafok), 12 dunabalparti (ill. csepelszigeti) község (a váci járásból Alag, a központi járásból Pestújhely, Rákosszentmihály, Mátyásföld, Sashalom, Rákoshegy, Pestszentlőrinc, Csepel, a gödöllői járásból Cinkota, Rákoscsaba, Rákosliget, Rákoskeresztúr) és 5 dunajobbparti község (a budakörnyéki járásból Nagytétény, Budatétény, Albertfalva, Pesthidegkút, a pomázi járásból Békásmegyer). — Az összeállítások Alagtól Békásmegyerig nagyban-egészben földrajzi fekvésük szerint (a dunabalparton észak-déli, a dunajobbparton dél-északi irányban haladva) sorolják fel az egyes városokat és községeket és három főösszeget (Budapest, a szomszédos községek, Nagy-Budapest) különböztetnek meg.

2. A népesség száma, fejlődése és származása.

Minden nemzet legfőbb kincse, legértékesebb klenódiuma a népesség. A nemzettörzs számbeli erejének, fejlődési sajátosságainak megfigyelése tehát mindennél előbbre való. A helyesen értelmezett nemzetpolitika s speciális irányokban munkálkodó ágai: a társadalom-, gazdaság-, kultúr-, stb. politika valóban célravezető csak akkor lehet, ha *a népességi számok ismeretén nyugszik és az egész vonalon népesedéspolitikai alapon áll.* A lélekszámmozgalmak részletekbe hatoló figyelemmel kísérése különösen fontos feladattá ott lesz, ahol szinte idegesen gyors ütemben halmozódott fel a néperő, hirtelenül nőttek meg a feladatok és szükségletek s a legváltozatosabb problémák sebes egymásutánban kerültek napirendre. Vagyis elsősorban a nagyvárosokban, valamint a külvárosokat is magukban foglaló nagyobb agglomerációk területén.

Budapest és környéke kimagasló népességi jelentőségét, országos súlyát szintén elsősorban a *népszám tüneményes felfelé ívelésének köszönheti.* Hiszen nemcsak a Magyar Szent Korona Országainak évezredes határain belül volt egyedülálló jelenség az a rendkívül lendületes lélekszámmozgalom, mely a nagyvárosodás folyamatának megindulása — a mult század közepe — óta az ország szívében és a Budapesthez tapadó elővároskoszorú területén lejátszódott, hanem európai viszonylatban is alig akad versenytársa. Régismert tény, hogy ez a csaknem abnormis méretű népességi koncentráció nem minden szempontból bizonyult előnyösnek és szerencsésnek. De nem lehet elégszer kiemelni legfőbb jótulajdonságát: azt, hogy a főváros, helyesebben *Nagy-Budapest felszívóereje* s az ország gazdasági fejlődésében a Budapest számára nyíló lehetőségek kihasználásának képessége volt az *egyetlen valóban hatékony ellenszere a század utolsó harmadában országszerte elharapódzó kivándorlási láznak.* Teljesen ugyan Budapest erőteljes társadalomgazdasági előrelendülése sem bírta ellensúlyozni a túl a tengeren hirtelenül fellángolt jó konjunktúra mágneses vonzóerejét. A természetes embertöbblet legalább részleges megőrzésének, odahaza való megtartásának legeredményesebb tényezőjét azonban — főleg a századfordulóig — kétségtelenül Budapest nagyranövekedése alkotja. E mellett a néperő konzerválásának többi faktora (tanyamozgalom, bányatelepülések és egyes vidéki iparágak fejlődése stb.) csupán kísérőszerepet játszhatott, illetőleg csak a századforduló után léphetett a némileg megváltozott gazdasági stb. fejlődésfolyamatok következtében jobban az előtérbe. A Dunakönyök táján bekövetkezett szinte túlságos népességfelhalmozódás jelzőszámainak tehát az emberanyag megőrzése minden jogosult aggodalom ellenére is komoly belső értéket kölcsönöz.

A székesfővárosban és a körülötte lezajlott népesedési mozgalom jelentőségéről — egyben irányzatáról és eltolódásairól is — *átfogó* tájékoztatásra

alkalmas képet akkor kapunk, ha *Budapest és környékének lélekszámadatai mögé az országos és a vidéki számokat is odavetítjük.* Mindezeket az adatokat az 1. sz. tábla sűríti egybe. Ez az összeállítás a főváros adatain kívül a Budapestkörnyéknek nem csupán a *Nagy-Budapesthez sorozható belső övezetéről, hanem külső »távolabbfekvő« községgyűrűjéről* is külön közli a népszámlálások végeredményeit. A tulajdonképeni vidék és az ország vérkeringésének központjában fekvő nagyvárosias tömörülés (Budapest és környéke) fejlődési üteme közti óriási különbség ugyanis így tisztábban és a valósághoz is hívebben világlik ki. Minthogy azonban a messzebb fekvő elővárosokban a »vidéki« jelleg is már többé-kevésbbé erősebben érvényesül, a tábla utolsó — kiegészítő — oszlopában a távolabbi községkoszorút is a vidék adataiba olvasztottuk be. Nagy-Budapest eredményeivel ezt a számoszlopot kell szembesíteni; a tágabban körülhatárolt Budapest-környéket természetesen a »vidék« megjelölésű (utolsóelőtti) adatsorral lehet csak helyesen egybevetni.

1. sz. táblázatunk két emberöltő népesedési fejleményeit rögzíti meg. Nem hibátlan és nem is töretlen az itt megnyíló, de csupán nagy kontúrokat visszatükröző kép. Az első szépséghibája, hogy *a megcsonkított Magyarország népességi alapszámaiból indul ki,* holott a főváros és környékének fejlődése legalább is az összeomlásig Egész-Magyarország néperejére támaszkodott, a magyar medence népesedésének volt szerves (és irányító jelentőségű) része. Időbelileg összehasonlítható kép azonban Nagy-Budapest és a vidék népességi pályafutásáról csak a maradék magyar területre korlátozott vizsgálódásokból bontakozik ki; a tábla összeállításánál tehát a statisztikai összehasonlíthatóság lehetett csak a vezető szempont. Zavaró körülmény még, hogy a táblázat 1869-től 1890-ig a *polgári,* 1900-tól kezdve ellenben az *összes népesség* számán alapszik; az 1890—1900, 1869—1900. és 1869—1930. évi népszaporodási adatok tehát valamivel *nagyobbak* a valóságnál. Az országos végeredményben s a vidéki és a fővároskörnyéki adatokban ez nem okoz nagyobb hibát[1]), Budapesten és Nagy-Budapesten viszont már észrevehetően a *valóságosnál magasabbra torzulnak a tényleges lélekszámtöbblet abszolút és arányszámai.* Minthogy azonban a mai területről a katonaság 1869—1890. évi végszámát nem ismerjük, a vidék adatainak helyes megállapítása érdekében ezt a hibaforrást *alig kerülhetjük ki.* Ellensúlyozásképen a *3. sz. táblán Budapestet (és Nagy-Budapestet) illetőleg a helyesebb alapon készült számokat is bemutatjuk.*

Az összeállításból kitetszőleg a *mai Magyarország* lélekszámszaporulata 1880-tól 1910-ig kielégítő, sőt szép ütemű volt, a koleravész sujtotta 1869—

[1]) 1890—1900-ban pl. a táblázat szerint az *országos* tényleges népszaporodás 845.109 fő, azaz 14·1% volt, a polgári népesség 1900. évi számának (6,857.225 lélek) figyelembevételével kiszámított *helyes adat* ellenben 757.892 fő, azaz 13·2%. A vidéki adatoknál kisebb, a budapestkörnyékieknél pedig elenyésző a különbség.

1. A népesség száma és fejlődése Budapesten, környékén és a mai Magyarország egyéb részein.

Év, időszak	Mai Magyarország (1+2+3+4)	Budapest (1)	Szomszédos községek (2)	Nagy-Budapest (1+2)	Távolabbfekvő községek (3)	Budapest és környéke (1+2+3)	Vidék (4)	Vidék a távolabbfekvő községekkel együtt (3+4)
A) *Lélekszám.*[1]								
1869	5,014.203	270.685	26.482	297.167	97.586	394.753	4,619.450	4,717.036
1880	5,332.227	360.551	36.762	397.313	103.667	500.980	4,831.247	4,934.914
1890	6,012.116	491.938	61.289	553.227	117.770	670.997	5,341.119	5,458.889
1900	6,857.225	732.322	120.678	853.000	140.714	993.714	5,863.511	6,004.225
1910	7,615.117	[2]) 880.880	[2]) 217.360	1,098.240	[2]) 180.482	1,278.722	6,336.395	6,516.877
1920	7,990.202	[2]) 929.690	[2]) 287.928	1,217.618	[2]) 204.790	1,422.408	6,567.794	6,772.584
1930	8,688.319	[2])1,006.184	[2]) 415.213	1,421.397	[2]) 250.136	1,671.533	7,016.786	7,266.922
B) *Lélekszámindexek.*[1]								
1869	100	100	100	100	100	100	100	100
1880	106	133	139	134	106	127	105	105
1890	120	182	231	186	121	170	116	116
1900	137	271	456	287	144	252	127	127
1910	152	325	821	370	185	324	137	138
1920	159	343	1.087	410	210	360	142	144
1930	173	372	1.568	478	256	424	152	154
C) *Tényleges népszaporodás vagy fogyás* (—). [1]								
Számszerint:								
1869—1880	318.024	89.866	10.280	100.146	6.081	106.227	211.797	217.878
1880—1890	679.889	131.387	24.527	155.914	14.103	170.017	509.872	523.975
1890—1900	845.109	240.384	59.389	299.773	22.944	322.717	522.392	545.336
1900—1910	757.892	148.558	96.682	245.240	39.768	285.008	472.884	512.652
1910—1920	375.085	48.810	70.568	119.378	24.308	143.686	231.399	255.707
1920—1930	698.117	76.494	127.285	203.779	45.346	249.125	448.992	494.338
1869—1900	1,843.022	461.637	94.196	555.833	43.128	598.961	1,244.061	1,287.189
1900—1930	1,831.094	273.862	294.535	568.397	109.422	677.819	1,153.275	1,262.697
1869—1930	3,674.116	735.499	388.731	1,124.230	152.550	1,276.780	2,397.336	2,549.886
Százalékban:								
1869—1880	6·3	33·2	38·8	33·7	6·2	26·9	4·6	4·6
1880—1890	12·8	36·5	66·7	39·2	13·6	33·9	10·6	10·6
1890—1900	14·1	48·9	96·9	54·2	19·5	48·1	9·8	10·0
1900—1910	11·1	20·3	80·1	28·7	28·3	28·7	8·1	8·5
1910—1920	4·9	5·5	32·5	10·9	13·5	11·2	3·7	3·9
1920—1930	8·7	8·2	44·2	16·7	22·1	17·5	6·8	7·3
1869—1900	36·8	170·6	355·8	187·0	44·2	151·7	26·9	27·3
1900—1930	26·7	37·4	244·0	66·6	77·8	68·2	19·7	21·0
1869—1930	73·3	271·8	1.467·9	378·2	156·4	323·5	51·9	54·1
D) *Az ország népességének százalékos megoszlása.*								
1869	100·0	5·4	0·5	5·9	2·0	7·9	92·1	94·1
1880	100·0	6·8	0·7	7·5	1·9	9·4	90·6	92·5
1890	100·0	8·2	1·0	9·2	2·0	11·2	88·8	90·8
1900	100·0	10·7	1·7	12·4	2·1	14·5	85·5	87·6
1910	100·0	11·6	2·8	14·4	2·4	16·8	83·2	85·6
1920	100·0	11·6	3·6	15·2	2·6	17·8	82·2	84·8
1930	100·0	11·6	4·8	16·4	2·9	19·3	80·7	83·6
E) *Az országos tényleges népszaporodás százalékos megoszlása.*								
1869—1880	100·0	28·3	3·2	31·5	1·9	33·4	66·6	68·5
1880—1890	100·0	19·3	3·6	22·9	2·1	25·0	75·0	77·1
1890—1900	100·0	28·5	7·0	35·5	2·7	38·2	61·8	64·5
1900—1910	100·0	19·6	12·8	32·4	5·2	37·6	62·4	67·6
1910—1920	100·0	13·0	18·8	31·8	6·5	38·3	61·7	68·2
1920—1930	100·0	11·0	18·2	29·2	6·5	35·7	64·3	70·8
1869—1900	100·0	25·1	5·1	30·2	2·3	32·5	67·5	69·8
1900—1930	100·0	14·9	16·1	31·0	6·0	37·0	63·0	69·0
1869—1930	100·0	20·0	10·6	30·6	4·2	34·8	65·2	69·4

[1]) 1869—1890 : polgári, 1900—1930 : jelenlévő összes (polgári és katonai) népesség. Az 1900—1930. évi lélekszámindexek, valamint az 1890—1900., 1900—1930. és 1869—1930. évi tényleges népgyarapodás abszolút és arányszámai valamivel magasabbak a valóságosnál (és eltérnek részben a 3. tábla adataitól). — [2]) Budapest : a Csepeltől és Budakeszitől az 1930. évi XVIII. t.-c. alapján átcsatolt területrészekkel (csepeli kikötő, budakeszi erdő) együtt. Szomszédos községek : a Csepeltől, — távolabbfekvő községek : a Budakeszitől Budapesthez csatolt területrészek nélkül (az adatok csekély mértékben eltérnek azoktól a táblától, amelyekben ez az átcsatolás nincs figyelembe véve).

1880-as évtizedben, valamint a világháborús tíz év alatt azonban nem ütötte meg a kellő mértéket; sőt a legutóbb elszállt tíz év alatt sem érte el az új szomszédok gyorsabb népesedésének ellensúlyozásához szükséges arányszámot, még pedig annak ellenére, hogy főleg 1918-tól 1923-ig a menekültek fájdalmasan hatalmas száma erősen aktív egyenleget biztosított ez évek vándorlási mérlegének. Végeredményben a lélekszámindex 1869 óta a fejlődés hol magasabb, hol alacsonyabb lépcsőfokain 100-ról 173-ra emelkedett, ami a tényleges szaporodás nemzetközi mércéjén is elég jó helyet biztosít az —1918-ig mindenesetre az elszakított területek dús néperőforrásaiból *rendszeresen* merítő — csonka országdarab számára.[1]) Megjegyzendő, hogy Magyarország mai területén a jelen század kezdetéig tetszetősebb volt a lélekszámfejlődés, mintsem azután.

Más a helyzet Budapesten és környékén. Magának a *székesfővárosnak* 1900-ig pompás, azóta azonban erősen megcsappant népszaporulatát és a fejlődésváltozás okait a magyar szakirodalom már annyiszor és oly bőven méltatta, hogy táblázatunk eléggé beszédes abszolút és arányszámainak beható megbeszélésére nincs szükség. Annál több figyelmet érdemel a méreteit tekintve egyenesen szenzációs fellendülés *Budapest közvetlen szomszédságában.* Igaz, hogy ez a fejlődés a főváros lakosságának alig egytizedére rúgó lélekszámból indult ki, már pedig tudvalévő, hogy az alacsony alapszám a mi körülményeink közepette szinte előfeltétele az amerikaias ízű gyarapodási hányadosoknak. Az országos adatsorhoz hasonlóan Budapest elővárosaiban *1890. és 1910. közt* észleljük *a legnagyobb szaporodási százalékokat*; de már az *abszolút szám* arra mutat, hogy a *legtöbb* embert *a világháború utáni tíz év* politikai és gazdasági eseményei zsúfolták be a fővárossal határos területsávon fekvő megyei városokba és községekbe (a távolabbi övezeten szintén ugyanezidőtájt emelkedik a legmagasabbra a népgyarapodási abszolút szám). Ez semmiesetre sem túlságosan kedvező tünet, hiszen tudjuk, hogy nemcsak az 1920-ban üresen álló, vagy csak kevésbbé benépesített ipari stb. üzemek meginduló, illetve újra fellendülő tevékenysége vonzotta vissza a tíz év előtt a mezőgazdaság relatív konjunktúrája és más okok következtében a faluba hazatért tömegeket, hanem részben az agrárválság és a mezőgazdaság strukturális átalakulása következtében munka nélkül lévők sajnálatosan népes csoportjai is a székesfőváros legközvetlenebb szomszédságában torlódtak össze, itt várva be a munkábaállás nehezen elkövetkező pillanatát. Tehát a környék nyomortanyái, szegénynegyedei is megteleltek. Mindenesetre feljegyzést érdemel, hogy *egész Nagy-Budapest* népessége az 1920. után eltelt tíz esztendő alatt is közel 204.000 fővel lett népesebb; a főváros — és a mai Magyarország — fejlődésének fénykorszakában (1890—

[1]) V. ö. a mai Magyarország népességfejlődési adatainak egész magyarbirodalmi és nemzetközi keretben való ismertetését a Magyar Statisztikai Szemle 1933. évf. 1—14. lapjain.

1900.) sem volt sokkal nagyobb ennél a népgyarapodás számszerű adata! Budapest—Szomszédos övezet — Külső elővároskoszorú viszonylatban tanulságos még az a lépcsőzetesség, melyet a fejlődés *időbeli alakulása* mutat. Kezdetben a főváros fölénye (az abszolút számokban) nagyon is nyomasztó; körülötte inkább csak a 90-es évektől kezdve lett élénk a települési mozgalom, az utolsó békenépszámlálás (1910.) után azonban túlsúlyra is vergődött; a *távolabbi községgyűrű* benépesülésének mértéke és üteme egy évtizeddel a szomszédos öv fejlődésének fokozódása után, tehát 1900-at követőleg lendült neki, azonban általában normálisabb mederben maradt.

1869. óta *az ország* népessége az akkori állag mintegy ¾-évei — tehát az alapszám *1¾-szeresére* — nőtt meg. Budapesten ellenben 1869-től 1930-ig 3¾-szeresre szökött fel a lélekszám, a szomszédos községekben meg egyenesen 15¾-szeresre *(Nagy-Budapesten pedig 4¾-szeresre)* duzzadt. A távolabbfekvő községek lassabban előrelendülő fejlődésfolyamatát a lélekszámnak a két emberöltő előtti szám csupán 2½-szeresére való emelkedése mutatja; ez már átmeneti forma a *vidék* felé, ahol a legutolsó, 1930-as eredmény alig *1½-szerese* a 61 év előttinek. Kétségtelen, hogy a vidék ipara, gazdasági szervezete, szerepe és jelentősége is megerősödött a lepergett évtizedek alatt; egyes gócpontjai valóban szépen népesedtek s néhol a mezőgazdasági lakosság is jelentősen nagyobbodott meg. Viszonylag azonban csak akkor tűnik fel felötlőbbnek ez a megerősödés, ha Budapest közigazgatási sorompóinál megállunk s a főváros, nem pedig nagyobb agglomeráció adataival mérjük össze a vidék végszámait. Nézetünk szerint az ilyen összehasonlítás sohasem lehet egészen helyes. Budapest közvetlen vagy távolabbi környékén ugyan helyi erőkön alapuló, Budapesttől függetleníthető, önálló fejlődés is mutatkozhatott, sőt itt-ott mutatkozott is. Nagy néptömörítő erejét azonban a fővároskörnyék végsősorban mégis csak a *székesfőváros szomszédságának, helyesebben azoknak az okoknak köszönheti, melyek az ország életritmusát irányító nagy középponti agglomeráció népesedését szabályozták.* A lélekszámszaporulat és a népességalkat elütő vonásai miatt természetesen célszerű *külön* is taglalni Budapest és külső lakótelepüléseinek népességi menetét. *A vidék adatai* azonban *csak akkor fejezik ki a tényleges állapotokat, ha legalább a szomszédos övezetet kihasítjuk belőle és így vonunk párhuzamot közte és Nagy-Budapest között.* Még így is a *vidék gazdasági erejének némi megszilárdulására,* közigazgatási, közgazdasági és kultúrális stb. berendezkedésének kiépülésére mutat, hogy a központ fejlődésének *fokozódása* nem következett be. E fokozódás elmaradása tűnik ki abból, hogy 1920—1930-ban az ország egész népgyarapodásának 70·8%-a jutott a vidékre, míg részesedése 1890—1900-ban még csak 64·5%-ra rúgott (igaz, hogy egy decenniummal előbb, 1880—1890-ben még 77·1%-ot tett); persze a 83·6%-os népességi hányadoshoz képest ez még mindig kevés. Úgyhogy Nagy-Budapest népességi súlya

nemcsak a háború végéig nőtt meg, de 1920. óta is megnagyobbodott, ha csak enyhébb mértékben is. Ma már *az ország egész lakosságának* $^1/_6$*-a*: 16·4%-*a Nagy-Budapesti lakos*, holott 6 évtizeddel korábban a mai ország területén élő nép $^1/_{17}$-*e* (5·9%) számított a főváros és közelebbi környékének lakosságához. *S távolabbi környékével együtt a budapesti nagy néptömörülésben az 1930. évi egész lakosság közel* $^1/_5$*-e (19·3%-a), azaz 1,672.000 fő számláltatott meg.*[1]) Figyelmet érdemel még, hogy az 1. tábla minden területi csoportjában az 1869—1900. évi lélekszámszaporulat *aránya* magasabb, mint a következő 30 esztendőé; csupán a messzebbfekvő külváros-körzet kivétel e tekintetben; itt láthatólag újabban érvényesült csak erőteljesebben Budapest közelségének közvetlen vagy közvetett hatása. Szám szerint egyébként a Nagy-Budapesthez sorozható külvárosias településeken is sokkal nagyobb a századforduló utáni emberöltő lélekszámtöbblete (295.000 fő), mint a mult század utolsó harmadában (94.000 lélek). A szomszédos községek hatalmasan megduzzadt néperőtöbblete révén egész Nagy-Budapest 1900—1930. évi abszolút lélekszámszaporulata is meghaladja az 1869—1900. évekről kimutatott félmillión felüli adatot. Egyébként végeredményben 1869 és 1930 közt *297.000 főről 1,421.000 lélekre növekedett, tehát 1,124.000 fővel lett népesebb a »statisztikai« Nagy-Budapest.* Az egész mai Magyarország hat évtized alatti tényleges szaporulatának *több mint* $^3/_{10}$*-ét* Budapest és a 22 előváros emésztette fel.

Az 1. tábla mintegy kiegészítéseképen a 2. sz. összeállításban Nagy-Budapest világháború előtti népességét *egész magyarbirodalmi* keretben is bemutatjuk. Magyarázatot az itt közölt számokhoz sem fűzünk, csupán megemlítjük, hogy a Magyarbirodalom 1869. évi népességéből még mindössze 1·9, 1910-es lakosságából viszont már 6·1% lakott Budapest és közeli külvárosainak területén. Ez az arányszámeltolódás ugyan szintén igen tekintélyes; a Magyarbirodalom fővárosának épült Nagy-Budapest népességi súlyát azonban még a legutolsó békenépszámlálás adata *sem mutatja túlméretezettnek.* A mai területen kétségtelen túlméretezettségért tehát elsősorban és csaknem egyedül Trianon felelős. Összeállításunk zárójelben lévő újabb adatai dr. *Hollós* István számításai alapján[2]) Nagy-Budapestnek a Kárpátok koszorúzta teljes Magyarbirodalom 1920. és 1930. évi népességéhez viszonyított súlyát jellemzik.

---

[1]) *Ruisz Rezső* (l. Közlekedési adottságok Budapest agglomerációjának kialakulásában) Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalának a Budapestre bejáró ipari munkásságról beszámoló kimutatásai alapján 2,037.740 főre tette az egész agglomeráció területén élő lakosság 1930. évi számát. Ez a lélekszám a fővárossal csupán laza kapcsolatban álló falvak népességét is felöleli s mintegy *legszélső határértéknek tekinthető.*

[2]) L. *Dr. Hollós István:* A régi magyar államterület népességének fejlődése 1910—1930. között. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1932. évf. 1. számából).

2. A népesség száma és fejlődése Nagy-Budapesten magyarbirodalmi keretben.

Év	Magyarbirodalom (1+2+3)	Budapest (1)	Szomszédos községek (2)	Nagy-Budapest (1+2)	A Magyarbirodalom többi része (vidék) (3)
A) *Lélekszám:* [1])					
1869	15,420.251	270.685	26.482	297.167	15,123.084
1880	15,642.102	360.551	36.762	397.313	15,244.789
1890	17,349.398	491.938	61.289	553.227	16,796.171
1900	19,254.559	732.322	120.678	853.000	18,401.559
1910	20,886.487	[2]) 880.880	[2]) 217.360	1.098.240	19,788.247
1920 [3])	(21,268.765)	[2]) 929.690	[2]) 287.928	1,217.618	(20,051.147)
1930 [3])	(23,204.200)	[2]) 1,006.184	[2]) 415.213	1,421.397	(21,782.803)
B) *Lélekszámindexek:* [1])					
1869	100	100	100	100	100
1880	101	133	139	134	101
1890	113	182	231	186	111
1900	125	271	456	287	122
1910	135	325	821	370	131
1920 [3])	(138)	343	1.087	410	(133)
1930 [3])	(150)	372	1.568	478	(144)
C) *A Magyarbirodalom népességének százalékos megoszlása:*					
1869	100·0	1·7	0·2	1·9	98·1
1880	100·0	2·3	0·3	2·6	97·4
1890	100·0	2·8	0·4	3·2	96·8
1900	100·0	3·8	0·6	4·4	95·6
1910	100·0	4·2	1·0	5·2	94·8
1920	(100·0)	(4·4)	(1·3)	(5·7)	(94·3)
1930	(100·0)	(4·3)	(1·8)	(6·1)	(93·9)

Minthogy a katonaság 1869—1890. évi számának figyelmen kívül hagyása miatt — mint említettük — az 1. számú táblában nyujtott kép egyes időszakokat illetőleg kissé túlzott, a 3. sz. táblázat *Budapestre vonatkozó sora* ezekről az évekről is a jelenlevő összes lakosság vagyis *a polgári és katonai népesség együttes számát* közli.[4]) Ennek a táblának a fővárosra vonatkozó minden szaporodási száma tehát statisztikai-mószertanilag is kifogástalan. *A szomszédos községeknél erre a kiigazításra nincs mód, de szükség sincs, mert a századforduló* előtt jóformán *egyáltalában nem volt* még katonai népességük. Az egyes népszámlálások alkalmával esetleg ottartózkodó néhány szabad-

[1]) V. ö. az 1. tábla 1. jegyzetét. — [2]) V. ö. az 1. tábla 2. jegyzetét. — [3]) A zárójelbe tett adatok az ú. n. utódállamok népszámlálási stb. eredményei figyelembevételével a Magyarbirodalom területére (Horvát-Szlavonországgal együtt) kiszámított megközelítő adatok, ill. ilyen adatokon alapszanak. L. *Dr. Hollós István:* A régi magyar államterület népességének fejlődése 1910—1930. között. (Magyar Statisztikai Szemle 1932. évf. 11. sz.)

[4]) Nagyvárosokban, valamint nagyvárosok agglomerációs területén a *jelenlevő* népesség számán kívül a *rendes lakónépesség* adatainak kimutatása is nagyon fontos volna; sajnos idevágó adataink Budapestről is csak elvétve vannak, vidékéről pedig egyáltalában nem állnak rendelkezésre.

ságolt (vagy valamelyik külvárosban lakó) katona sem az alaplélekszámokat, sem a gyarapodási abszolút- és arányszámokat nem befolyásolhatja figyelmet érdemlő módon.[1]) Így azután Nagy-Budapest 3. sz. táblabeli eredményeit az egészen csekély módszerbeli szépséghiba ellenére *teljes értékű* adatoknak tekinthetjük.

Elsősorban tanulságos *a közelfekvő környékbeli községek fokozatos térhódítása*, jelentőségük Budapest rovására megfigyelhető szakadatlan megnagyobbodása. Nemcsak Nagy-Budapest népességéből, de népszaporodásából is évtizedről-évtizedre egyre nagyobb hányad lett az elővárosok osztályrésze :

Év	Nagy-Budapest lélekszámából jut %		Évtized, időszak	Nagy-Budapest tényleges népszaporodásából jut %	
	Budapestre	a szomszédos községekre		Budapestre	a szomszédos községekre
1869	91·4	8·6	1869—1880	89·8	10·2
1880	91·0	9·0	1880—1890	84·6	15·4
1890	89·2	10·8	1890—1900	79·2	20·8
1900	85·8	14·2	1900—1910	60·6	39·4
1910	80·2	19·8	1910—1920	40·9	59·1
1920	76·4	23·6	1920—1930	37·5	62·5
1930	70·8	29·2	1869—1930	65·1	34·9

A környék népességi pályafutása igen figyelemreméltó. Részben a jól ismert általános okok, részben azonban a település irányításának hiánya, valamint magára a székesfővárosra hátrányos közlekedési (tarifa-) és szociálpolitikai intézkedések sorozata (vagy azok hiánya) tette lehetővé, helyesebben *előmozdította* a közigazgatási határvonalon túl elterülő sáv gyors benépesülését, népességi »vonzóerejének« megnövekedését. Nagy iparüzemeknek a főváros legkülsőbb negyedeiben, illetve az elővárosokban való létesítése is tekintélyes mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a *közgazdasági Budapestre gravitálók egyre nagyobb hányada az elővárosokban kötött ki, sőt a fővárosból is fokozódott a kitelepülési mozgalom;* és hogy a környék népességi jelentősége, lélekszámhányadosa hatvanegy esztendő lepergése alatt ennyire — 8·6-ról% 29·2%-ra — megnőtt, s Nagy-Budapest egész népgyarapodásából való részesedése, mely egy emberöltő előtt (1869—1900.) mégcsak 12·7%-ot tett, újabban, 1900—1930. folyamán már 51·8-ra szökött fel! Nehéz megállapítani annak a népességi többletnek nagyságát, amelyet a fővároskörnyék a budapesti nagy agglomeráció fejlődését irányító *általános* rúgók és a közelfekvő községöv gyors benépesülését előidéző *különleges* okok eredőjeként *végsősorban Budapest*

[1]) 1900-ban a szomszédos községek polgári népességének száma 120.586 s az összes népességé csak 120.678 volt. A polgári népesség száma alapján az 1890—1900. évi lélekszaporulat pontos adata 59.297 fő, azaz 96·8%, ami azonban csak *egészen lényegtelenül* tér el a 3. táblában szereplő (és a polgári népesség 1890., valamint az összes lakosság 1900. évi számának egybevetéséből előálló adatoktól (59.389 lélek, 96·9%); 1869—1900-as (és 1869—1930-as) viszonylatban, valamint nagybudapesti vonatkozásban még inkább elhanyagolható ez az eltérés.

szomszédságának köszönhet. Hiszen minden nagyobbmérvű népességszaporulat egymagában is bizonyos önálló gazdasági életképességet, felszívóerőt kölcsönöz az egyes településeknek s a fővároskörnyék néhány kezdettől fogva önálóbb közigazgatási egysége Budapest *nélkül* is bizonyára hozzájutott volna a kedvező gazdaságföldrajzi (közlekedési) fekvésből eredő népszaporulat egy részéhez. De alighanem csupán *elenyészőbb* töredékéhez! Ez persze csak teoretikusan helytálló megállapítás; a szomszédos településkoszorú tényleg bekövetkezett népfejlődését, a szerencsés geografiai pozició nyujtotta lehetőségek és előnyök kihasználásának valóságos, gyakorlati mértékét utolsósorban kétségkívül a világvárossá kiépült Budapest szomszédságának számlálójára irhatjuk. Hiszen *vidéki*[1]) *fejlődési tempóval* a külvárosok népessége hatvan év alatt 26.482-ről csak mintegy 40.800-ra növekedhetett volna, ami mindössze 14.300 főnyi népgyarapodásnak felelne meg, holott a lélekszámtöbblet a valóságban a négyszázezret is megközelítette (388.731 fő). Túlzás lenne azt állítani, hogy a két szaporodási szám közti mintegy 374—375.000-es egész különbözetet a fővároskörnyék *Budapest fejlődésétől vonta el*, illetve *egyedül* a székesfőváros közelségének köszönheti. Hiszen a népesség megújhodása, belső áramlása, települési mozgalma csupa olyan jelenség, melyet a legtöbb esetben egész okkomplexumra kell visszavezetni. Mindenesetre azonban ez a pár adat is *jelzi* azt a nagy néptömörítő erőt, amelyet a főváros szomszédsága közvetlen és közvetett hatásaival a határait körülölelő területre is átruházott.

3. számú táblázatunk a bevezetőben említett okokból *egyenkint* is bemutatja — mégpedig *Fényes* Elek nagyértékű könyve[2]) alapján 1830-ig, helyesebben a *harmincas évekig* visszamenőleg — Budapest elővárosainak népességi emelkedését. Rendkívül kaleidoszkopikus az itt kibontakozó adatkép. A szomszédos övezet népességtörténetében elsősorban a közlekedés és a megtelepedés közti szoros összefüggés felötlő: a *nagyobb* települési mozgalmat a forgalmi hálózat megteremtése többnyire megelőzi, viszont a különböző közlekedési vonalak (HÉV, villamos, MÁV, majd autobusz) által elsősorban befolyásolt területen is *messze túlterjeszkedő* külvárosias építkezési mozgalom a közlekedési erezet sűrűbbre szövését, szárnyvonalak kiépítését, új járatok közbeiktatását, utak létesítését stb. is maga után vonta. Tehát valóban lehet a közlekedés és a település *kölcsönhatásáról* beszélni Budapesten és környékén, mint azt *Ruisz* Rezső is teszi egyik értékes tanul-

[1]) Vidék = Magyarország Nagy-Budapest nélkül. A távolabbfekvő községeket tehát ennél a számításnál *nem* szakitottuk ki a »vidék«-ből, ami módszer szempontokból kétségkívül kifogásolható eljárás. Egyébként a »vidék« az ország Nagy-Budapesten kívüli összes ipar-, bánya- stb. tömörüléseit, tj. és megyei városait is felöleli; a *községek* népességének, a *falusi lakosságnak* 1869—1930. évi lélekszámfejlődése természetesen jóval szerényebb volt, mint az itt alapul vett »vidéké«.

[2]) *Fényes Elek:* Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geográfiai tekintetben. Második kötet. Pesten, 1837.

3. A népesség száma és fejlődése Budapesten,

Város, község	A népesség száma[1]								Tényleges szám-			
	1830	1869	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1830—1869	1869—1880	1880—1890	1890—1900
A) *Budapest*	102.702	280.349	370.762	505.763	732.322[2]	880.880[2]	929.690[2]	1,006.184	177.647	90.413	135.001	226.559
B) *Szomszédos községek.*												
Alag	17	48	156	235	491	1.624	2.265	3.015	31	108	79	256
Újpest mv.	86	6.977	11.929	23.814	42.178	55.918	57.464	67.400	6.891	4.952	11.885	18.364
Rákospalota mv.	1.541	3.203	3.844	5.971	11.424	24.426	35.033	42.949	1.662	641	2.127	5.453
Pestújhely						5.547	7.896	11.340				
Rákosszentmihály	52	184	245	679	3.014	6.201	9.225	14.083	132	61	434	2.335
Cinkota[3]	953	1.335	1.426	1.876	2.770	4.690	7.084	8.449	382	91	450	1.350
Sashalom					456	3.292	6.225	11.792				
Rákoscsaba	1.106	1.480	1.532	1.805	3.010	5.068	5.919	8.189	374	52	273	1.205
Rákosliget	1.540	2.444	2.769	3.330	6.149	2.624	2.758	3.112	904	325	561	2.819
Rákoskeresztúr						5.403	6.029	7 550				
Rákoshegy						1.296	1.606	4.198				
Pestszentlőrinc	335	361	321	390	5.952	7.824	11.777	30.611	26	— 40	69	5.562
Kispest mv.	(Nem létezett)		1.820	4.523	9.804	30.212	51.064	64.512	—	1.820	2.703	5.281
Pestszenterzsébet mv.	23	223	1.355	4.754	15.732	30.970	40.545	67.907	200	1.132	3.399	10.978
Csepel	599	1.329	1.526	2.246	4.568	9.156	13.589	22.901	730	197	720	2.322
Nagytétény	1.482	2.512	2.246	2.346	2.614	3.924	5.120	7.160	905	333	100	268
Budatétény	125		599	752	864	1.435	1.750	2.546			153	112
Budafok mv.	2.702	3.844	4.193	5.243	7.273	10.954	13.686	19.691	1.142	349	1.050	2.030
Albertfalva	176	449	380	592	791	1.120	1.219	3.331	273	— 69	212	199
Pesthidegkút	994	1.093	1.271	1.393	1.559	2.130	3.263	6.030	99	178	122	166
Békásmegyer	849	1.000	1.150	1.340	2.029	3.546	4.411	8.447	151	150	190	689
Együtt	12.580	26.482	36.762	61.289	120.678[2]	217.360[2]	287.928[2]	415.213	13.902	10.280	24.527	59.389
C) *Nagy-Budapest összesen*	115.282	306.831	407.524	567.052	853.000	1,098.240	1,217.618	1,421.397	191.549	100.693	159.528	285.948

[1]) 1830: *Fényes Eleknek* a harmincas évekre vonatkozó adatai alapján. — 1869—1890: a szom- (polgári és katonai) népesség számától csupán egészen jelentéktelen mértékben tér el (1900-ban pl. 120.586 a körülmény az 1890—1900., 1900—1930. és 1869—1930. évi tényleges népgyarapodás abszolút és arány-gyarapodási adatok egészen kifogástalanok. — [2]) V. ö. az 1. tábla 2. sz. jegyzetét. — [3]) A csupán 1933-ban

mányában. Az iparosodást, nagyvárosodást felidéző országos hatóerők mellett azután kivált a zárt budapesti városmagban a háborúvégi esztendők alatt nagyon súlyosbodott *lakáshiány*, valamint a fővárosi és a környéki telekár és lakásbér közti jelentős különbség, továbbá az inflációs jellegű telekszerzési és építkezési mozgalom s nagyobb adminisztratív telepítések (Istvántelek, Wekerle-telep), végül a sokszor egészségtelen, sőt káros (például az uralkodó szélirányt figyelembe nem vevő) parcellázási mozgalom egyrészről, a telítettséghez közeledés másrészről azok a *főbb tényezők*, amelyek az *egyes* települések lélekszámalakulására, lökészerű kiugrására, fejlődésük el-elakadására rányomják bélyegüket.[1]) A Budapest környékén túlnyomóan országút-

[1]) V. ö. különösen: *dr. Thirring Gusztáv:* Budapest félszázados fejlődése 1873—1923. 21—26. 1. (Budapest székesfőváros Statisztikai Közleményei. 53. sz.). — *dr. Bodor Antal:* A városbanlakás hátrányainak leküzdése és a kitelepülés kérdése. (Különlenyomat a Városi Szemle XVIII. évfolyamából). — *dr. Bodor Antal:* Budapest hatása a környékbeli földárak és művelési ágak alakulására. (Városi Szemle 1934. évf. 815. és köv. 1.) — *Pirovits Aladár* i. tanulm. — *Ruisz Rezső:* Közlekedés és település kölcsönhatása Budapesten. (Városi Szemle 1933. évfolyam 161. és köv. 1.) — *dr. Prinz Gyula:* Budapest földrajza. (Budapest, 1914).

a szomszédos községekben és Nagy-Budapesten.

népgyarapodás vagy fogyás (—)[1] szerint							%-ban									
1900—1910	1910—1920	1920—1930	1869—1900	1900—1930	1869—1930	1830—1869	1869—1880	1880—1890	1890—1900	1900—1910	1910—1920	1920—1930	1869—1900	1900—1930	1869—1930
148.558	**48.810**	**76.494**	**451.973**	**273.862**	**725.835**	**173·0**	**32·3**	**36·4**	**44·8**	**20·3**	**5·5**	**8·2**	**161·3**	**37·4**	**259·0**
1.133	641	750	443	2.524	2.967	182·4	225·0	50·6	108·9	230·8	39·5	33·1	923·0	514·0	6.181·2
13.740	1.546	9.936	35.201	25.222	60.423	8.012·8	70·1	99·7	77·1	32·6	2·8	17·3	504·5	59·8	866·0
18.549	10.607	7.916	8.221	42.865	51.086	107·9	20·0	55·3	91·3	162·4	43·4	22·6	256·7	375·2	1.594·9
	2.349	3.444									42·3	43·6			
3.187	3.024	4.858	2.830	11.069	13.899	253·9	33·2	177·2	343·9	105·7	48·8	52·7	1.538·0	367·3	7.553·3
1.920	2.394	1.365	1.891	5.679	18.906	40·1	6·8	31·6	72·0	69·3	51·0	19·3	141·7	205·1	1.416·2
2.836	2.933	5.567		11.336						621·9	89·1	89·4		2.486·0	
2.058	851	2.270	1.530	5.179	6.709	33·8	3·5	17·8	66·8	68·4	16·8	38·4	103·4	172·1	453·3
	134	354									5·1	12·8			
3.174	626	1.521	3.705	8.711	12.416	58·7	13·3	20·3	84·7	51·6	11·6	25·2	151·6	141·7	508·0
	310	2.592									23·9	161·4			
1.872	3.953	18.834	5.591	24.659	30.250	7·8	—11·1	21·5	1.426·1	31·5	50·5	159·9	1.548·8	414·3	8.379·5
20.408	20.852	13.448	9.804	54.708	64.512	—	—	148·5	116·8	208·2	69·0	26·3	438·7	558·0	3.544·6
15.238	9.575	27.362	15.509	52.175	67.684	869·6	507·6	250·8	230·9	96·9	30·9	67·5	6.954·7	331·7	30.351·6
4.588	4.433	9.312	3.239	18.333	21.572	121·9	14·8	47·2	103·4	100·4	48·4	68·5	243·7	401·3	1.623·2
1.310	1.196	2.040	966	4.546	7.194	56·3	13·3	4·5	11·4	50·1	30·5	39·8	38·5	173·9	286·4
571	315	796		1.682				25·5	14·9	66·1	22·0	45·5		194·7	
3.681	2.732	6.005	3.429	12.418	15.847	42·3	9·1	25·0	38·7	50·6	24·9	43·8	89·2	170·7	412·3
329	99	2.112	342	2.540	2.882	155·1	—15·4	55·8	33·6	41·6	8·8	173·2	76·2	321·1	641·9
571	1.133	2.767	466	4.471	4.937	10·0	16·3	9·6	11·9	36·6	53·2	84·8	42·6	286·8	451·7
1.517	865	4.036	1.029	6.418	7.447	17·8	15·0	16·5	51·4	74·8	24·4	91·5	102·9	316·3	744·7
96.682	**70.568**	**127.285**	**94.196**	**294.535**	**388.731**	**110·5**	**38·8**	**66·7**	**96·9**	**80·1**	**32·5**	**44·2**	**355·8**	**244·0**	**1.467·9**
245.240	**119.378**	**203.779**	**546.169**	**568.397**	**1,114.566**	**166·1**	**32·8**	**39·1**	**50·4**	**28·7**	**10·9**	**16·7**	**178·1**	**66·6**	**363·3**

szédos községekben a polgári népesség száma ill. e szám alapján, minthogy ez a szám itt a jelenlevő összes fő a polgári és 120.678 fő az összes népesség száma s az 1869—1890. évi különbség még elenyészőbb), ez számait alig befolyásolja. Budapesten 1869-től: jelenlévő összes (polgári és katonai) népesség, tehát a nép- önálló községgé alakult Mátyásföldtel együtt. — [4]) 1880—1900., ill. 1880—1930. (1869-ben nem létezett.)

menti településként kialakult *közigazgatási községek és városok története* ugyan nem érzékelteti egészen híven a különféle tényezők hatását, ehhez tulajdonképen az egyes lakótelepek létrejöttének ismerete is szükséges, mégis figyelemreméltó, hogy a táblabírókor napjaiban *Fényes* Elek még csak Rákospalotát, Cinkotát, Rákoscsabát, Rákoskeresztúrt, Csepelt, Tétényt, Budafokot, Pesthidegkútat és Békásmegyert sorolta fel, mint községet a mai 22 elővárosközül, Albertfalvát, Budatétényt, Alagot és Rákosszentmihályt ellenben szerény, illetve egészen kis lélekszámmal a puszták közt említi meg.[1]) Mindössze 9 *kifejezetten őstermelő jellegű*, tehát a fővárossal komolyabb kapcsolatban nem álló falu (illetőleg 13 település) ölelte körül az akkori Budát, Óbudát és Pestet; még 1869-ben is csak 11 »községe« volt — az időközben önállósult Újpesttel és Albertfalvával együtt — a Budapest környéknek. A három dunaparti testvérváros Budapest néven 1873-ban megtörtént egybeolvadását azután a gyorsuló népesedés közigazgatási szankciójaként a környéken a következő

[1]) Ugyancsak a puszták közt emlékezik meg Gubacsról (Pestszenterzsébet) és Káposztásmegyerről (Újpest).

községgéalakulások követték nyomon[1]: Budatétény (1882.), Kispest (1887.), Pestszenterzsébet (1897.), Rákosszentmihály (1902.), Rákosliget (1907.), Pestszentlőrinc (1909.), Pestújhely (1909.), Alag (1910.), Rákoshegy (1921.) és Sashalom (1923.). A szomszédos községgyűrű 22. egységeként 1933-ban szakadt ki Cinkotából *Mátyásföld* néven Ó- és Újmátyásföld, ez a tipikus értelmiségi, iparforgalmi (külvárosias, helyesebben villanegyedszerű, kertvárosias) település, mely azonban *táblázatainkban külön még nem szerepel, hanem Cinkota adataiban foglaltatik.*[2]) *A Nagy-Budapesthez sorolt ezidőszerint 22 külvárosias egységet tehát 21 községi sorban mutathatjuk csak ki.* Közigazgatástörténeti okokból érdemel még feljegyzést, hogy a 22, (illetve 21) előváros közül megyei városi rangfokot öt ért el, úgymint: Újpest (1907.), Kispest (1922.), Pestszenterzsébet (1923.), Rákospalota (1923.) és Budafok (1926.).

A jegyzetben idézett források behatóan számot adnak arról a ritka lendületű települési mozgalomról, melynek színtere a fővároskörnyék, illetve egész Nagy-Budapest volt. 3. számú táblázatunk részletesen is közre adja a lélekszámhullámzás mérőszámait. Az *egyes települések népesedéséről* tehát csak a *kirívóbb adatokat* ragadjuk ki, s az okok közül néhány fontosabbat is csupán *szemelvényszerűen említünk fel.* A nagyobb külvárosok közül az 1831-ben szerény telepként (Újmegyer) létrejött Újpest nyitotta meg a főváros körüli fejlődésfolyamatot, amit Budapesttel való jó és korai összeköttetésének (lóvasút, MÁV) köszönhet. Újpest már 1830. és 1869. közt, kétségkívül főleg e négy évtizedes periódus második felében, tekintélyes lélekszámszaporulatra tett szert. Egyébként tekintettel arra, hogy *Fényes* művének tárgyalási ideje és az első magyar népszámlálás közé közel negyvenesztendős spácium ékelődött, a többi településnek a kiegyezés előtti népességfejlődését enyhének, falusias jellegűnek mondhatjuk. Pestszenterzsébet számsorában ugyan igen magas szaporodási százalék tűnik szembe, ez azonban Gubacspuszta lakosszámának 23-ról mindössze 223-ra emelkedését jelenti; tehát egyszersmind arra is figyelmeztet, hogy a fővároskörüli magas népgyarapodási arányszámok mellett az abszolút adatokra szintén nyomatékosan kell ügyelni. Az összeállításból kitűnőleg Újpest fejlődésének fénykora a századfordulóig, illetve 1910-ig tartott. Azóta a város stagnált, részben zárt területének erős

[1]) Itt a községeket, ill. városokat *mai* nevükön soroljuk fel.

[2]) Minthogy a 3. sz. tábla lehetőleg 1869-ig (ill. 1830-ig) visszamenőleg a községgé alakulást megelőző időben is az illető község (város) számsorában szerepelteti a sematizmusok és más források alapján *kiszámított akkori lélekszámukat*, álljon itt hasonló alapon Cinkota és Mátyásföld, valamint az ugyancsak Cinkotából (1923-ban) különvált Sashalom lélekszámsora:

Lélekszám.

	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1920.	1930.
Mátyásföld	1.335	1.426	90	296	909	2.282	2.943
Cinkota			1.876	2.770	4.690	7.084	8.449
Sashalom				456	3.292	6.225	11.792

beépítettsége miatt is. A legutolsó évtized alatt azonban ismét előbbreszökött népességi száma: ugyanekkor Rákospalotától nagyobb területhez, fejlődési lehetőségekhez is jutott. Az elsőséget mégis a legutolsó népszámláláskor már déli ellenlábasának, a 67.907 lakosú Pestszenterzsébetnek engedte át (Újpest lélekszáma 1930-ban 67.400 fő volt), melynek fejlődése tulajdonképen a HÉV soroksári vonalának megépülése után, a kilencvenes években indult meg és a kisebb megtorpanást mutató világháborús tíz év kivételével napjainkig tartott. Számszerint is nagy lélekszámszaporulata következtében Pestszenterzsébet a mai Magyarország összes városainak 1930-as rangsorában az 5. helyre került, a megyei városok között pedig a legnépesebb! Alig marad el tőle lélekszám dolgában testvérvárosa Kispest (1930-ban 64.512 lakos); itt a fejlődés zöme arra az időszakra esik, amikor új közlekedési vonalat kapott és hatalmas új teleppel (Wekerle-telep), majd menekülők tömegeivel gazdagodott: az 1900-at követő két decenniumra. A közeli környék települései közt népességre a negyedik helyen fekvő Rákospalota lakóinak szaporodását kivált a BÚR-vonal megépítése és az istvántelki főműhely odatelepítése lendítette magasra; lélekszámtöbblete főleg 1890-től 1910-ig volt igen jelentős, különösen, ha az ezidőtájt különvált Pestújhelyt is hozzávesszük; de lakosságának 1920—1930. évi gyarapodása sem volt jelentéktelen. Pestszentlőrinc 1920. óta ugrott nagyon előre: két lustrum alatt, 1920. és 1930. közt, tízezresből harmincezres településsé formálódott! Budafok és Csepel is a legutolsó tíz esztendő alatt fejlődött számszerint szépen; Csepelnél azonban alighanem szerényebb mérvű lett volna a népnövekedés, ha a hadiipar hirtelen leépítése nem befolyásolta volna kedvezőtlenül előző (1910—1920-as) évtizedbeli lélekszámemelkedését. A kisebb települések közül a Budakörnyék egészségesebb lakóhelyeinek a benépesülése (Békásmegyer, Pesthidegkút és különösen az OTI építkezésekkel is megduzzasztott Albertfalva) és a kertváros jellegű Rákosliget lélekszámszaporulata nemcsak tetszetős, de *örvendetes* is. Rákosszentmihály, Sashalom iparforgalmi lakóinak megnövekedése hasonlóképen figyelmet érdemel. Az utolsó tíz esztendő alatt általában szembeszökően erős tempójú népgyarapodás okait kutatva a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal közvetlenül a külvároskoszorú közigazgatási egységeinek hatóságaihoz is fordult felvilágosításért; a kapott válaszok csaknem egyértelműen a *parcellázásokat* (és Budapest szomszédságát) jelölték meg az új lendületet vett települési mozgalom legelső okául (annakidején Újpest előretörését is az ottani nagybirtok egy részének parcellázása indította meg). Kivált Pestszenterzsébeten, Pestszentlőrincen, Csepelen, Rákospalotán és Sashalmon volt élénk a parcellázási, házhelyosztási tevékenység. Budapest polgárainak fokozódó kiözönlése, a vidékről elszármazott tömegek letelepedése tehát egyaránt jelentős részben erre a körülményre: az OFB házhelyosztások idején, majd 1930 körül ismét lázassá váló, de rendszertelen parcellázási mozgalomra vezethető vissza; ez a nem egy szem-

pontból aggályos mozgalom egyébként legújabban — kellő rendszabályok hiányában — már a szomszédos községek övezetén is messze túlcsap. A gyors népesedés eredményeként ma már az elővároskoszorú kevés hézaggal, szorosan fonja körül Budapestet; sőt közvetlenül a főváros határain túl sűrűbb a lakottság, mint Budapest nagy beépítetlen foltokkal tarkított kültelkén, ahol a település még napjainkban is inkább csak a külső tömörülések felé vezető főútvonalak mentén, nyúlványszerűen nő ki a beltelek tömör lakóháztömbjeiből.

Közigazgatási és *földrajzi szempontokból* tanulságos egyrészt a Nagy-Budapesthez sorolt *szomszédos megyei városok* és *községek*, másrészt a *dunajobb- és balparti települések* különválasztása. Erről a következő adatok számolnak be:

Év, időszak	Dunabalparti települések (4 megyei város és 11 község)	Dunajobbparti települések (1 megyei város és 5 község)	Duna jobb- és balpart együtt 5 megyei város	16 község
		Lélekszám.[1])		
1869	17.584	8.898	14.247	12.235
1880	26.923	9.839	23.141	13.621
1890	49.623	11.666	44.305	16.984
1900	105.548	15.130	86.411	34.267
1910	194.251	23.109	152.480	64.880
1920	258.479	29.449	197.792	90.136
1930	368.008	47.205	262.459	152.754
		Tényleges szaporodás szám szerint.[1])		
1869—1880	9.339	941	8.894	1.386
1880—1890	22.700	1.827	21.164	3.363
1890—1900	55.925	3.464	42.106	17.283
1900—1910	88.703	7.979	66.069	30.613
1910—1920	64.228	6.340	45.312	25.256
1920—1930	109.529	17.756	64.667	62.618
1869—1900	87.964	6.232	72.164	22.032
1900—1930	262.460	32.075	176.048	118.487
1869—1930	350.424	38.307	248.212	140.519
		Százalékban.		
1869—1880	53·1	10·6	62·4	11·3
1880—1890	84·3	18·6	91·5	24·7
1890—1900	112·7	29·7	95·0	101·8
1900—1910	84·0	52·7	76·5	89·3
1910—1920	33·1	27·4	29·7	38·9
1920—1930	42·4	60·3	32·7	69·5
1869—1900	500·3	70·0	506·5	180·1
1900—1930	248·7	212·0	203·7	345·8
1869—1930	1.992·9	430·5	1.742·2	1.148·5

[1]) L. az 1. tábla 1. és 2. sz. jegyzetét.

A legnépesebb négy előváros és a dunajobbparti Budafok megyei városi rangot élvez; vagyis a szomszédos övezet lakosságának több mint $^3/_5$-e (63%-a) »város«-ban él. Nem meglepő, hogy a népszaporodásból ugyanilyen nagy rész jutott a Budapestkörnyék e megyei városaira, hiszen a közigazgatási jelleg megváltozása épen gyors lélekszámnövekedésük elismerése volt. Statisztikai szempontból természetesen a »város« és »község« közti különbségek jórészt csak látszólagosak: többé-kevésbbé a közelfekvő településgyűrű mindegyik egysége *egyformán külváros;* ezért az a körülmény, hogy a budai oldalon a századfordulóig vérszegényebb benépesülés a századforduló óta erősödött, nagyobb figyelmet érdemel: kicsiben ugyanazt látjuk itt, mint magában a székesfővárosban, ahol az egészséges levegőjű, hegyesdombos jobbparti rész szintén újabban jött divatba, miután közlekedési lehetőségei is megjavultak s azóta emberrajokkal, kisebb családi lakóházakkal telik meg. Nem érdektelen *Nagy-Budapest Dunajobb- és balpartján fekvő két hatalmas részének különválasztása sem:*

Év, időszak	Nagy-Budapest		Összesen
	Duna jobbparti része	Duna balparti része	
	Lélekszám.		
1869[1])	81.456	225.375	306.831
1900[2])	137.369	715.631	853.000
1930	275.666	1,145.731	1,421.397
	Tényleges szaporodás szám szerint.		
1869—1900	55.913	490.256	546.169
1900—1930	138.297	430.100	568.397
1869—1930	194.210	920.356	1,114.566
	Százalékban.		
1869—1900	68·6	217·5	178·1
1900—1930	100·7	60·1	66·6
1869—1930	238·4	408·4	363·5

Ugyancsak *településföldrajzi nézőpontból,* a fejlődési irányok szempontjából lehet tanulságos a fővárost környező külvárosöv többé-kevésbbé *összefüggő nagyobb darabokra,* településcsomókra való széttörése. Amikor az így készült számítások eredményét bemutatjuk, hangsúlyozni kívánjuk, hogy az egyes csoportok képzése egyáltalában nem tökéletes, úgyhogy az összeépítettség, a közlekedési egybetartozás *alapelvén túl* a különálló községeknél kényszermegoldásokat sem kerülhettünk el (például Alag, továbbá Békásmegyer és Pesthidegkút esetében):

[1]) A budapesti katonaság számának *becslésszerű szétosztása* alapján általunk kiigazított hivatalos adatok.

[2]) A rendelkezésre álló adatok lényegtelen (becslésszerű) kiegészítésével.

Megnevezés	Lélekszám			Tényleges szaporodás számszerint			Tényleges szaporodás százalékban		
	1869	1900	1930	1869—1900	1900—1930	1869—1930	1869—1900	1900—1930	1869—1930
1. csoport (Alag, Újpest, Rákospalota, Pestújhely)	10.228	54.093	124.704	43.865	70.611	114.476	426·9	130·5	1.119·2
2. csoport (Rákosszentmihály, Cinkota, Sashalom)	1.519	6.240	34.324	4.721	28.084	32.805	310·8	450·1	2.159·6
3. csoport (Rákoscsaba, Rákosliget, Rákoskeresztúr, Rákoshegy)	3.924	9.159	23.049	5.235	13.890	19.125	133·4	151·7	487·4
4. csoport (Pestszentlőrinc, Kispest, Pestszenterzsébet, Csepel)	1.913	36.056	185.931	34.143	149.875	184.018	1.784·2	415·7	9.619·3
5. csoport (Nagytétény, Budatétény, Budafok, Albertfalva)	6.805	11.542	32.728	4.737	21.186	25.923	69·6	183·6	380·9
6. csoport (Pesthidegkút, Békásmegyer)	2.093	3.588	14.477	1.495	10.889	12.384	71·4	303·5	591·7
Szomszédos községek együtt	26.482	120.678	415.213	94.196	294.535	388.731	355·8	244·0	1.467·9

Az eltérés az egyes csoportok közt elég jelentős : a fejlődési eltolódások természetesen néhány szembeötlő súlyváltozásra is vezettek; kivált a balparton fekvő északi és déli — egyaránt négy-négy településből álló — külvároscsomó nagyságrendbeli helycseréje s utóbbinak jóval nagyobb lélekszámtöbblete feltűnő.

Finomabb csoportosításokat eredményezne, ha az egyes községeket és városokat *kerületi tagozódás szerint*, kivált a valóban külvárosias és a falusi jellegtől még aránylag csak kisebb mértékben eltávolodott településrészek különválasztásával csoportosíthatnók. Ez azonban olyan részletmunka, melynek az egyes elővárosias tömörülések szociografikus, monografikus leírása az előfeltétele.[1])

Minthogy a szomszédos községgyűrű a tágabban értelmezett Budapest-környék nagy területébe van beágyazva, talán nem indokolatlan, *ha külön (4. számú) táblázatban a 49 úgynevezett távolabbfekvő község lélekszám- és népgyarapodási adatait is felsorakoztatjuk.*[2]) Kommentárt azonban ezekhez a számokhoz nem fűzünk, csupán utalunk a fejlődésükkel, népességi összetételükkel foglalkozó korábbi cikkeinkre.[3]) (L. a táblát a 26—27. lapon.)

Két részletes községi táblázatunk (a 3. és 4. számú tábla) *Fényes* Elek nyomán a száz esztendő előtti korszak települési viszonyairól is képet fest.

---

[1]) Idevágó kerületi és külterületi (telepek szerinti) adatok egyébként a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal népszámlálási kiadványaiban, legújabban pl. az 1930. évi népszámlálás I. és II. részében (Magyar Statisztikai Közlemények, Új Sorozat 83. és 86. kötet) elég nagy bőségben rendelkezésre állanak. Ugyanitt az ú. n. pusztai táblában a Mátyásföldre vonatkozó adatokat is fellelhetjük.

[2]) A fejlődés során a szomszédos és távolabbfekvő községek közt a földrajzi kapcsolat is szorosabbá vált ; Pestszentimre például Pestszenterzsébettel szinte egybeépült stb.

[3]) Budapest távolabbi környékének népesedése. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1927. évf. 12. számából.) — Fővárosunknak és környékének újabb fejlődése. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1931. évf. 3. számából.)

Összefoglalóan (Budapest távolabbi vidékére is figyelemmel) a következőkben jellemezhetjük *egy évszázad* népesedési mérlegét:

	Lélekszám		Az 1930. évi lélekszám hányszorosa az 1830. évinek
	1830	1930	
Budapest	102.702	1,006.184	9·8
Szomszédos községek	12.580	415.213	33·0
Nagy-Budapest	115.282	1,421.397	12·3
Távolabbfekvő községek	77.079	250.136	3·3
Budapest és környéke	192.361	1,671.533	8·7

*

A vázolt tömörülési folyamat országos viszonylatban parányi, világvárosi mértékkel mérve azonban *aránylag nagy területen* ment végbe. Tudvalévő hogy a Nagy-Budapest probléma legsötétebb, legtöbbet vitatott oldala épen az országos centrum városigazgatási, városgazdálkodási szempontokból túlságos szétterjedése. Hiszen a székesfőváros határsorompóin *belül* napjainkban is hatalmas területek várnak még beépítésre; térbeli okokból tehát az elővárosok hálózatának kifejlődésére valóban semmi szükség sem volt. A beolvasztás gondolatának ellenzői, sőt a Nagy-Budapest kérdés valamilyen irányban való megoldását propagáló szakírók is okkal-joggal elsősorban a főváros szélsőségesen nagy kiterjedése (valamint a környékbeli községek túlnagyra szabott területe) miatt számos káros vonásra és jelenségre hívják fel az illetékes tényezők figyelmét.[1]) Minthogy e dolgozat csupán statisztikai *helyzetrajzszerű adatösszefoglalásra* törekedhet, nem térhetünk ki a nagybudapesti fejlődés mind e hátrányos, egészségtelen tüneteire. A bajok részletekig hatoló feltárása, az orvoslási módok s eszközök keresgélése természetesen még inkább kiesik munkánk kereteiből. Feladatunk csupán a *meglévő* ábrázolása, a demográfiai, közgazdasági, közlekedési, társadalmi stb. szempontokból *valóban létrejött* nagyobb agglomeráció (Nagy-Budapest) viszonyainak a statisztika objektív és mellékszempontok által el nem homályosított lencséjén keresztül való megrögzítése lehet. Ezért Budapest és Nagy-Budapest óriási területével szintén csak mint meglévő adottsággal foglalkozhatunk. Települési, népsűrűségi sajátosságait pedig nem az ideális, hanem az eléje meredő tényleges állapotokkal számoló *gyakorlati* várostudomány nézőszögéből pillanthatjuk csupán át.

[1]) V. ö. pl. *Pirovits Aladár* több cikkét, így: »Pestkörnyék a statisztikában« (Községfejlesztés, X. évf. 2. sz., 1935.); továbbá *Ruisz Rezső* dolgozatait, különösen: »Budapest telepítési és közlekedési politikájának befolyása a közteherviselés mérvére« (Közgazdasági Szemle, 1935. évf. 3—4. sz.) — A kérdésnek ezek mellett az árnyoldalai mellett természetesen a közel három évtized előtt megjelent *Bárczy—Harrer*-féle alapvető »Tanulmány« s a Nagy-Budapest probléma kiváló szakértőjének, *dr. Harrer Ferenc*nek újabb munkái és cikkei sem siklanak el szó nélkül.

4. A népesség száma és fejlődése Budapest

Város, község	A népesség száma[1]								Tényleges szám			
	1830	1869	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1830—1869	1869—1880	1880—1890	1890—1900
Vác mv.	11.231	12.894	13.199	14.450	16.740	18.894	19.336	20.960	1.663	305	1.251	2.290
Felsőgöd	1.104	12	10	286	293	1.208	1.647	3.024	276	−2	276	7
Sződ		1.231	1.654	1.533	1.518	1.791	3.021	4.712		423	−121	−15
Alsógöd		137	185	300	503	676	966	1.430		48	115	203
Dunakeszi	987	1.181	1.267	1.326	2.406	3.356	4.106	6.053	194	86	59	1.080
Fót	1.917	2.151	2.278	2.786	3.470	3.929	4.217	5.109	234	127	508	684
Mogyoród	972	1.222	1.357	1.544	1.785	1.973	2.149	2.389	250	135	187	241
Veresegyház	1.345	1.245	1.390	1.554	1.716	2.208	3.130	4.448	−100	145	164	162
Szada	855	1.004	1.034	1.154	1.296	1.420	1.542	1.702	149	30	120	142
Gödöllő	2.179	3.661	3.940	4.844	5.893	7.569	10.262	11.056	1.482	279	904	1.049
Kerepes	723	1.022	1.064	1.056	1.171	1.720	2.141	3.159	299	42	−8	115
Csömör	1.019	1.307	1.445	1.756	2.121	2.718	2.872	3.727	288	138	311	365
Kistarcsa	411	482	580	667	809	1.732	2.771	3.326	71	98	87	142
Nagytarcsa	637	638	720	842	896	988	1.043	1.160	1	82	122	54
Isaszeg	1.473	1.836	2.090	2.341	3.206	4.120	4.590	5.641	363	254	251	865
Pécel	1.919	2.206	2.176	2.752	3.854	5.524	6.083	7.061	287	−30	576	1.102
Tápiósáp	1.274	1.469	1.413	1.686	2.019	2.535	2.809	3.117	195	−56	273	333
Tápiósüly	752	1.018	1.041	1.274	1.539	1.933	2.202	2.504	266	23	233	265
Mende	764	978	1.164	1,330	1.578	1.915	2.078	2.542	214	186	166	248
Maglód	1.173	1.319	1.508	1.667	2.133	3.302	3.808	5.104	146	189	159	466
Ecser	649	786	801	1.015	1.125	1.455	1.539	1.847	137	15	214	110
Gyömrő	1.155	1.386	1.367	1.538	1.982	4.065	5.479	6.992	231	−19	171	444
Péteri	609	1.012	1.040	1.061	1.239	1.493	1.597	1.876	403	28	21	178
Monor	3.387	5.452	6.228	7.027	8.808	11.436	12.347	12.886	2.065	776	799	1.781
Üllő	1.594	2.217	2.526	3.033	4.076	5.188	5.713	6.750	623	309	507	1.043
Vecsés	1.229	2.831	2.674	3.271	4.119	7.403	9.400	13.006	1.602	−157	597	848
Soroksár	3.972	4.726	5.379	6.757	8.603	11.406	12.543	14.387	968	653	1.378	1.846
Pestszentimre		214	141	299	268	1.939	3.710	8.192		−73	158	−31
Dunaharaszti	934	1.748	1.803	2.075	2.367	3.861	5.921	8.040	814	55	272	292
Taksony	1.355	1.826	2.010	2.367	2.952	3.527	4.079	5.370	471	184	357	585
Szigetszentmiklós	[2] 1.803	2.403	2.501	2.738	3.233	3.997	4.407	4.808	600	98	237	495
Tököl	1.841	1.963	1.664	2.017	2.805	3.608	4.018	5.378	122	−299	353	788
Érd	2.627	3.050	3.212	3.368	3.506	4.017	4.055	5.693	423	162	156	138
Diósd	504	787	862	857	808	896	986	1.047	283	75	−5	−49
Törökbálint	1.523	1.890	2.105	2.401	2.796	3.534	3.728	4.485	367	215	296	395
Bia	1.422	1.985	2.229	2.744	2.805	3.178	3.337	3.724	563	244	515	61
Torbágy	1.216	1.215	1.319	1.446	1.511	1.904	1.981	2.277	−1	104	127	65
Budaörs	2.229	3.449	4.376	5.281	6.104	7.395	7.957	9.006	1.220	927	905	823
Budakeszi	2.312	2.909	3.350	3.635	4.215 [3]	5.030 [3]	5.116 [3]	6.099	597	441	285	580
Nagykovácsi	1.120	1.386	1.502	1.803	2.012	2.226	2.240	2.587	266	116	301	209
Solymár	1.232	1.428	1.489	1.820	2.361	3.108	2.972	3.625	196	61	331	541
Pilisborosjenő	712	945	934	1.135	1.343	1.574	1.409	1.675	233	−11	201	208
Üröm	612	700	838	1.000	1.167	1.328	1.363	1.616	88	138	162	167
Budakalász	1.188	1.666	1.736	1.650	2.019	2.474	2.512	2.833	478	70	−86	369
Pomáz	2.739	3.281	3.366	3.473	3.916	4.477	4.920	5.433	542	85	107	443
Szentendre mv.	3.806	4.683	4.229	4.260	4.822	5.673	5.877	7.210	877	−454	31	562
Szigetmosotor	942	1.111	1.124	1.182	1.273	1.262	1.194	1.358	169	13	58	91
Pócsmegyer	1.092	1.121	973	1.119	1.256	1.271	1.305	1.359	29	−148	146	137
Tahitótfalu	2.540	2.403	2.374	2.250	2.277	2.246	2.312	2.353	−137	−29	−124	27
Összesen	77.079	97.586	103.667	117.770	140.714	180.482	204.790	250.136	20.507	6.081	14.103	22.944

[1]) 1830 : *Fényes Eleknek* a harmincas évekre vonatkozó adatai alapján. — 1869—1890 : a polgári népesség számától csupán egészen jelentéktelen mértékben tér el (1900-ban pl. a polgári népesség száma körülmény az 1890—1900., 1869—1900. és 1869—1930. évi tényleges népgyarapodási abszolút és arány-politico-geographico-statisticae inclyti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum (Budae, 1828).

távolabbi környékén (a távolabbfekvő községekben).

népgyarapodás vagy fogyás (—) [1]															
szerint						%-ban									
1900—1910	1910—1920	1920—1930	1869—1900	1900—1930	1869—1930	1830—1869	1869—1880	1880—1890	1890—1900	1900—1910	1910—1920	1920—1930	1869—1900	1900—1930	1869—1930
2.154	442	1.624	3.846	4.220	8.066	14·8	2·4	9·5	15·8	12·9	2·3	8·4	29·8	25·2	62·6
915	439	1.377	281	2.731	3.012		—16·7	2.760·0	2·5	312·3	36·3	83·6	2.341·7	932·1	25.100·0
273	1.230	1.691	287	3.194	3.481	25·0	34·4	—7·3	—1·0	18·0	68·7	56·0	23·3	210·4	282·7
173	290	464	366	927	1.293		35·0	62·2	67·7	34·4	42·9	48·0	267·1	184·3	943·8
950	750	1.947	1.225	3.647	4.872	19·7	7·3	4·7	81·5	39·5	22·4	47·4	103·7	151·6	412·5
459	288	892	1.319	1.639	2.958	12·2	5·9	22·3	24·6	13·2	7·3	21·2	61·3	47·2	137·5
188	176	240	563	604	1.167	25·7	11·0	13·8	15·6	10·5	8·9	11·2	46·1	33·8	95·5
492	922	1.318	471	2.732	3.203	—7·4	11·6	11·8	10·4	28·7	41·8	42·1	37·8	159·2	257·2
124	122	160	292	406	698	17·4	3·0	11·6	12·3	9·6	8·6	10·4	29·1	31·3	69·5
1.676	2.693	794	2.232	5.163	7.395	68·0	7·6	22·9	21·7	28·4	35·6	7·7	61·0	87·6	202·0
549	421	1.018	149	1.988	2.137	41·4	4·1	—0·8	10·9	46·9	24·5	47·6	14·6	169·8	209·1
597	154	855	814	1.606	2.420	28·3	10·6	21·5	20·8	28·1	5·7	29·8	62·3	75·7	185·1
923	1.039	555	327	2.517	2.844	17·3	20·3	15·0	21·3	114·1	60·0	20·0	67·8	311·1	590·0
92	55	117	258	264	522	0·2	12·9	16·9	6·4	10·3	5·6	11·2	40·4	29·5	81·8
914	470	1.051	1.370	2.435	3.805	24·6	13·8	12·0	37·0	28·5	11·4	22·9	74·6	76·0	207·2
1.670	559	978	1.648	3.207	4.855	15·0	—1·4	26·5	40·0	43·3	10·1	16·1	74·7	83·2	220·1
516	274	308	550	1.098	1.648	15·3	—3·8	19·3	19·8	25·6	10·8	11·0	37·4	54·4	112·2
394	269	302	521	965	1.486	35·4	2·3	22·4	20·8	25·6	13·9	13·7	51·2	62·7	146·0
337	163	464	600	964	1.564	28·0	19·0	14·3	18·6	21·4	8·5	22·3	61·4	61·1	159·9
1.169	506	1.296	814	2.971	3.785	12·4	14·3	10·5	28·0	54·8	15·3	34·0	61·7	139·3	287·0
330	84	308	339	722	1.061	21·1	1·9	26·7	10·8	29·3	5·8	20·0	43·1	64·2	135·0
2.083	1.414	1.513	596	5.010	5.606	20·0	—1·4	12·5	28·9	105·1	34·8	27·6	43·0	252·8	404·5
254	104	279	227	637	864	66·2	2·8	2·0	16·8	20·5	7·0	17·5	22·4	51·4	85·4
2.628	911	539	3.356	4.078	7.434	61·0	14·2	12·8	25·3	29·8	8·0	4·4	61·6	46·3	136·4
1.112	525	1.037	1.859	2.674	4.533	39·1	13·9	20·1	34·4	27·3	10·1	18·2	83·9	65·6	204·5
3.284	1.997	3.606	1.288	8.887	10.175	130·3	—5·5	22·3	25·9	79·7	27·0	38·4	45·5	215·8	359·4
2.803	1.137	1.844	3.877	5.784	9.661	24·4	13·8	25·6	27·3	32·6	10·0	14·7	82·0	67·2	204·4
1.671	1.771	4.482	54	7.924	7.978		—34·1	112·1	—10·4	623·5	91·3	120·8	25·2	2.956·7	3.728·0
1.494	2.060	2.119	619	5.673	6.292	87·2	3·1	15·1	14·1	63·1	53·4	35·8	35·4	239·7	360·0
575	552	1.291	1.126	2.418	3.544	34·8	10·1	17·8	24·7	19·5	15·7	31·7	61·7	81·9	194·1
764	410	401	830	1.575	2.405	33·3	4·1	9·5	18·1	23·6	10·3	9·1	34·5	48·7	100·0
803	410	1.360	842	2.573	3.415	6·6	—15·2	21·2	39·1	28·6	11·4	33·9	42·9	91·7	174·0
511	38	1.638	456	2.187	2.643	16·1	5·3	4·9	4·1	14·6	0·9	40·4	15·0	62·4	86·7
88	90	61	21	239	260	56·1	9·5	—0·6	—5·7	10·9	10·0	6·2	2·7	29·6	33·0
738	194	757	906	1.689	2.595	24·1	11·4	14·1	16·5	26·4	5·5	20·3	47·9	60·4	137·3
373	159	387	820	919	1.739	39·6	12·3	23·1	2·2	13·3	5·0	11·6	41·3	32·8	87·6
393	77	296	296	766	1.062	—0·1	8·6	9·6	4·5	26·0	4·0	14·9	24·4	50·7	87·4
1.291	562	1.049	2.655	2.902	5.557	54·7	26·9	20·7	15·6	21·1	7·6	13·2	77·0	47·5	161·1
815	86	983	1.306	1.884	3.190	25·8	15·2	8·5	16·0	19·3	1·7	19·2	44·9	44·7	109·7
214	14	347	626	575	1.201	23·7	8·4	20·0	11·6	10·6	0·6	15·5	45·2	28·6	86·7
747	—136	653	933	1.264	2.197	15·9	4·3	22·2	29·7	31·6	—4·4	22·0	65·3	53·5	153·9
231	—165	266	398	332	730	32·7	—1·2	21·5	18·3	17·2	—10·5	18·9	42·1	24·7	77·2
161	35	253	467	449	916	14·4	19·7	19·3	16·7	13·8	2·6	18·6	66·7	38·5	130·9
455	38	321	353	814	1.167	40·2	4·2	—5·0	22·4	22·5	1·5	12·8	21·2	40·3	70·1
561	443	513	635	1.517	2.152	19·8	2·6	3·2	12·8	14·3	9·9	10·4	19·4	38·7	65·6
851	204	1.333	139	2.388	2.527	23·0	—9·7	0·7	13·2	17·7	3·6	22·7	3·0	49·5	54·0
—11	—68	164	162	85	247	17·9	1·2	5·2	7·7	—0·9	—5·4	13·7	14·6	6·7	22·2
15	34	54	135	103	238	2·7	—13·2	15·0	12·2	1·2	2·7	4·1	12·0	8·2	21·2
—31	66	41	—126	76	—50	—5·4	—1·2	—5·2	1·2	—1·4	2·9	1·8	—5·2	3·3	—2·1
39.768	**24.308**	**45.346**	**43.128**	**109.422**	**152.550**	**26·6**	**6·2**	**13·6**	**19·5**	**28·3**	**13·5**	**22·1**	**44·2**	**77·8**	**156·3**

népesség száma, ill. e szám alapján; minthogy ez a szám itt a jelenlevő összes (polgári és katonai) 140.438, az összes népességé 140.782 lélek volt s az 1869—1890. évi különbség még elenyészőbb, ez a számait alig befolyásolja. — [2]) V. ö. az 1. tábla 2. sz. jegyzetét. — [3]) *Nagy* Lajos adata (v. ö. Notitiae

A sűrűn lakottságot a városi jelleg egyik meghatározójának szokás tekinteni. A városiasság fokának ugyan a magasabb népsűrűségi arány *távolról sem tökéletes ismérve*, különösen nem olyan államokban, ahol közigazgatás-, település- és birtoktörténeti okokból a nagyhatárú község oly gyakori, mint minálunk, az aránylag ritkán lakottságtól a túlzsúfoltságig nyúló skálafokai azonban legalább a településnek a területtel kapcsolatos kérdéseire s a fejlődés *lehetőségeire* elég éles fényt deríthetnek. Minthogy utóbbi szempontokból, valamint a főváros agrár- (kivált kertészeti) termékekkel való ellátása tekintetében a földterület *művelési ágak szerinti* megoszlásának is van jelentősége, az 5. számú tábla nemcsak az egész terület nagyságát s a népsűrűség mai és két emberöltő előtti mértékét mutatja ki, hanem a művelési ágakra vonatkozó végeredményeket is.

5. Nagy-Budapest területe, népsűrűsége és a terület művelési ágak szerinti megoszlása.

Város, község	Terület hektárokban	Népsűrűség egy hektárra		Terület kat. holdakban	A terület művelési ágak szerint kat. holdakban							
					szántóföld	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	nádas	földadó alá nem eső terület
	1930	1869	1930	1930								
A) *Budapest*[1] ...	20.675	13·07	48·67	[3]) 33.755	8.608	5.253	2.131	1.210	1.005	3.286	61	12.201
B) *Szomszédos községek.*												
Alag	1.021	0·05	2·95	1.773	831	70	168	71	234	168	1	230
Újpest mv.	1.733	4·03	38·89	3.011	756	33	394	37	291	278	—	1.222
Rákospalota mv.	2.628	1·16	16·34	4.566	3.080	285	351	3	89	65	7	686
Pestújhely	142		79·86	247	10	68	1	2	56	—	—	110
Rákosszentmihály	792	0·23	17·78	1.377	941	27	202	11	8	12	—	176
Cinkota[2])	2.122	5·46	3·98	3.687	2.289	258	284	46	253	200	2	355
Sashalom	325		36·28	564	268	151	10	4	9	—	1	121
Rákoscsaba	2.341	0·63	3·50	4.069	3.256	86	208	79	194	4	—	242
Rákosliget	89	7·00	34·97	155	67	39	—	—	—	—	—	49
Rákoskeresztúr	3.128		2·41	5.435	3.505	87	280	363	498	419	21	262
Rákoshegy	274		15·32	477	86	160	—	58	26	1	—	146
Pestszentlőrinc	2.072	0·17	14·77	3.600	2.502	171	94	35	152	75	9	562
Kispest mv.	748	[3]) —	86·25	1.299	397	158	30	—	1	—	8	705
Pestszenterzsébet mv. ..	1.215	0·18	55·89	2.112	957	124	222	56	26	3	5	719
Csepel[1])	1.349	0·99	16·98	2.344	1.271	40	35	4	72	462	35	425
Nagytétény	1.968	1·09	3·64	3.420	1.719	89	67	119	837	6	—	583
Budatétény	344		7·40	597	385	92	8	8	39	—	—	65
Budafok mv.	1.268	3·03	15·53	2.204	815	64	16	272	280	46	2	709
Albertfalva	305	1·47	10·92	531	261	16	103	1	10	—	—	140
Pesthidegkút	1.323	0·83	4·56	2.299	1.299	120	17	12	178	458	—	215
Békásmegyer	1.054	0·95	8·02	1.831	1.039	17	147	214	75	23	2	314
Együtt[1])	26.241	1·01	15·82	45.598	25.734	2.155	2.637	1.395	3.328	2.220	93	8.036
C) *Nagy-Budapest összesen*	46.916	6·34	30·30	[3]) 79.353	34.342	7.408	4.768	2.605	4.333	5.506	154	20.237

Elsősorban tanulságos a *területi végadat*. Budapest határát tulajdonképen már egyesítésekor túlnagyra méretezték; ez teljes benépesülésének eleve elháríthatatlan akadálya. Igaz ugyan, hogy a világvárosok térbeli

[1]) V. ö. az 1. tábla 2. sz. jegyzetét. (A kat. holdakban megadott területi adatoknál azonban Budapestet illetőleg a Budakeszitől, ill. a Csepeltől átcsatolt rész figyelembe vehető nem volt, mert művelési ágak szerinti részletezése hiányzik; az átcsatolás figyelembevételével Budapest területe 35.928, Nagy-Budapesté 81.526 kat. hold lenne; a hektárban megadott számoknak ezek az adatok felelnek meg). — [2]) Mátyásfölddel együtt. — [3]) Nem létezett.

nagyságának napjainkban divatos újramegállapítása a külföldön nem egy esetben az elővárosok beolvasztásán kívül közélelmezési és különleges okokból, valamint a jövő fejlődéslehetőségek biztosítása céljából kifejezetten mező- és erdőgazdasági területeket is kapcsolt a nagyvárosokhoz, ami — látszólag legalább — igazolja a főváros körülhatárolásának bőkezű mértékét. Budapesten azonban nemcsak a közigazgatási városmag beépített részei és az elővárosias lakótelepülések közé ékelődik hatalmas zöld területöv, hanem a környék régebbi települései ugyancsak jelentős határral bírnak. Úgyhogy végeredményben a *külvárosgyűrű 26.241 hektár kiterjedése Budapest világviszonylatban jelentőbb kiemelkedő területét (20.675 ha.) is meghaladja*, a 46.916 ha. felett rendelkező egész Nagy-Budapest pedig, ha nem is megye-, de legalábbis járásszámba megy. A 21 község adatai szerint egyébként jellegzetes az *anyaközség* és az újonnan alakult *kimondott lakótelepülés nagyságában kiütköző differencia.* Még jobban kidomborítja ezeket az alapvető eltéréseket a földterület művelési ágak szerinti részletezése.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet 1934. évi londoni ülésszakán bemutatott egyik dolgozat[1]) szerzője Párizs, Berlin és London nagyobb agglomerációs területének meghatározása kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy *a nagyvárosi jelleg alsó kritériumaképen hektáronkint 10 főnyi átlagos lakosságot (népsűrűséget)* kellene megállapítani. A már fentebb előadott okokon kívül a közbeékelődő lakatlan és lakhatatlan területek miatt[2]) *egyedül döntő ismérvnek* ezt a népsűrűségi határszámot *nem* ismerjük ugyan el, tájékoztatásra azonban — főleg más jelzőszámokkal kombináltan — elég alkalmasnak tartjuk. Úgyhogy a budapest körüli adatszemléletnél az elvi meggondolások ellenére is ebből az alapadatból indulhatunk ki. Eszerint *nemcsak a székesfőváros üti meg, sőt mulja felül elég tekintélyes mértékben* — nagy néptelen foltokkal telehintett területe ellenére — a városias népsűrűség alsó határértékét, *hanem közvetlen környéke és természetesen Nagy-Budapest is.* Az egyes elővárosok sorában azonban szembeötlő különbségek mutatkoznak. A 22 szomszédos község és város közül 8-at a határszámnál ritkábban lakottsága miatt formai okokból ki kellene rekeszteni a vizsgálódások köréből; valóban azok a községek ezek, amelyek őstermelő jellegükből máig a legtöbbet őrizték még meg, bár a külvárosiasodás bennük is tagadhatatlan s egyedül csak a régi földbirtokszerkezetre emlékeztethető túlnagy terület, tehát részben történeti ok volt a gátja a nagybudapesti népsűrűségi szint elérésének. A székesfőváros kültelkéről jegyzetben közölt adatok mellett a meglehetősen összefüggő, de ellentétes népsűrűségű Rákoskeresztúr és

[1]) *Bunle:* Comparaison internationale des agglomérations urbaines. (XXIIe Session de l'Institut International de Statistique, Londres, 1934. Sect. 1. Comm.)

[2]) Budapest közigazgatási határain *belül* (de a Budakeszitől és Csepeltől átkerült rész nélkül) a 86 ú. n. városrész (statisztikai alkerület) közül 10 kültelki városrészben nem érte el az 1930-as hektáronkinti népsűrűség a 10 főt.

Rákosliget-Rákoshegy példája is intő jel arra, hogy a merev népsűrűségi értékhatár mennyire tarthatatlan, illetve más szempontok mérlegelése alapján mily nagy mértékben szorul kiegészítésre és ellenőrzésre! Egyébként az átlagos laksűrűség dolgában a két végletet egyrészt Rákoskeresztúr, másrészt az ország legsűrűbben lakott közigazgatási egysége: Kispest képviseli. Utóbbi a külvárosias tömörüléseken uralkodó földszintes családi lakóház típus miatt szinte a zsúfoltság határán áll s legfeljebb az emeletmagasság növelése árán, vagy a lazább építkezési jelleg (kétségkívül egészségtelen) tömörítése révén fejlődhet tovább (ugyanez különösen még Pestújhelyre is áll). A földfelület művelési jelleg szerinti tagozódása azonban arra int, hogy még Kispesten is van tér a terjeszkedésre. Helyesebb volna tehát a nyers népsűrűségi arányszámokat a tényleg beépített területre vonatkozó hányadosokkal helyettesíteni. Idevágó adatok ezidőszerint nincsenek birtokunkban; az egyes települések nép- és laksűrűségi viszonyainak kerületi tagolása[1]) hasonlóképen célkitűzéseinken kívül fekvő, *külön* feladat. Ezúttal tehát csupán az idők folyamán észlelt *eltolódásokra* figyelmeztetünk: két emberöltővel ezelőtt még Budapest is épen csak, hogy elérte a sűrűn lakottság »nagyvárosi« szintjét; a fejlődésfolyamat kapujánál álló szomszédos községek akkoriban túlnyomóan falusias jellege miatt Nagy-Budapest hektáronkinti átlagos lakottsága azonban 1869-ben még csak 6·4, egyedül a mai elővárosoké pedig pontosan *egy* fő volt s egyikük sem ért a tíz főnyi sűrűségi arány közelébe! A hektáronkinti átlagos lakottság 1869. és 1930. évi hányadosainak egybevetése tehát a legkézzelfoghatóbban ábrázolja azt, hogy Budapest és a környék belső övezetének települési arculata hat évtized nyomán mennyire megváltozott.

*

Nagy-Budapest lakosságának tényleges gyarapodása két eltérő bőségű forrásból: a *természetes szaporodásból és a vándorlási mérleg aktivumából* táplálkozott. Mint minden fejlődő településnél, az ország közepén elterülő nagy agglomerációnál is tanulságos e két tényező hatóerejének párhuzama. Sajnos, a szomszédos községek 1900 előtti természetes népszaporulatáról nincs adatunk, az *1910—1920. évi számokat* pedig — és a vándorlási egyenleget is — az a körülmény befolyásolja igen zavarólag, hogy népmozgalmi statisztikánk idevonatkozó számításainál *a háborús halálozásokat figyelmen kívül hagyja*. Miért is az alábbi adatsorok közül csak az 1900—1910. és 1920—1930. évi teljes értékű.[2])

[1]) V. ö.: *Kádár:* Fizikai földrajzi megfigyelések Újpest környékén (Gazdaságföldrajzi gyüjtemény. IV. Budapest, 1930). — *Ruisz:* A Pestkörnyéki városok fejlődése. (Városok Lapja XXVI. évf. 17—20. sz., 1931.).

[2]) Kisebb hibaforrás még, hogy a fővároshoz legújabban átcsatolt budakeszi rész természetes szaporulata (ill. fogyása) az adatokban egyáltalában nem foglaltatik benn, a szintén átcsatolt csepeli részé pedig a szomszédos községek adatában foglaltatik. (A 6. sz. tábla némileg eltérő alapon készült.)

A) **Számszerint.**

Tényleges szaporodás.

	Budapest	Szomszédos községek	Nagy-Budapest
1900—1910	148.558	96.682	245.240
1910—1920	48.810	70.568	119.378
1920—1930	76.494	127.285	203.779

Természetes szaporodás.

1900—1910	65.678	24.785	90.463
1910—1920	2.455	18.219	20.674
1920—1930	531	16.622	17.153

Vándorlási különbözet.

1900—1910	+82.880	+71.897	+154.777
1910—1920	+46.355	+52.349	+98.704
1920—1930	+75.963	+110.663	+186.626

B) **Százalékban.**

Tényleges szaporodás.

1900—1910	20·3	80·1	28·7
1910—1920	5·5	32·5	10·9
1920—1930	8·2	44·2	16·7

Természetes szaporodás.

1900—1910	9·0	20·5	10·6
1910—1920	0·3	8·4	1·9
1920—1930	0·1	5·8	1·4

Vándorlási különbözet.

1900—1910	+11·3	+59·6	+18·1
1910—1920	+5·2	+24·1	+9·0
1920—1930	+8·1	+38·4	+15·3

A tényleges szaporodás már fentebb is méltatott adatsora új színt nyer, ha arról is képet adunk, hogy az egyes népszámlálások közti különbség *mekkora része* ered egyfelől az élveszületések és halálozások egyenlegéből: a természetes szaporodásból, másfelől a be- és ki- (helyesebben oda- és el-) vándorlások különbözetéből:

	A tényleges népgyarapodásból a természetes szaporodásra jut százalék	a vándorlási különbözetre jut százalék
A) *Budapest.*		
1900—1910	44·2	55·8
1910—1920	5·0	95·0
1920—1930	0·7	99·3
B) *Szomszédos községek.*		
1900—1910	25·6	74·4
1910—1920	25·8	74·2
1920—1930	13·1	86·9
C) *Nagy-Budapest.*		
1900—1910	36·9	63·1
1910—1920	17·3	82·7
1920—1930	8·4	91·6

Szinte megrázó az a kép, amit Budapest egykor élénk élveszületési mozgalmának, kielégítő természetes népességi többletének teljes elerőtelenedése tár elő. A magyar főváros részben a megváltozott, megnehezült életkörülmények miatt, részben azonban lelki s morális okokból is a nagyvárosi egyke kirívó példáját mutatja. De a szomszédos előváros koszorúban is egyre több bölcső marad üresen, egyre jobban elapad a természetes életerő. Holott a családalapító korú bevándorlók nagy száma tulajdonképen még elő is mozdítja a születési mozgalom élénkülését, a bemutatott arányszámok viszonyítási alapja pedig formailag előnyös: tömeges betelepüléssel táplált vidékeken ugyanis helyesebb a decennium elejére vonatkozó lélekszám helyett az *évtized közepére* alapítani a számítást. A szomszédos övezeten a természetes népgyarapodás aránya a három évtized alatt így 20·5, 8·4 és 5·8%-ról 14·7, 7·2 és 4·7%-ra száll le; a három utóbbi hányados a természetes szaporulat és egyúttal a születési mozgalom szintjét, sőt részben a zuhanó tendenciát is hívebben tükrözi. A világháborús tíz év alatt azonban még az ilyen módon helyesbített hányados is túlzott: a harctereken elesettek szomorúan nagy száma *Budapesten mintegy 2½, vidéken 3 egységgel lejjebb szorítaná a természetes népnövekedés jelzőszámát; ugyanakkor a vándorlási mérleg ugyanennyivel magasabbra emelkednék.* Ez más szóval azt is jelenti, hogy Budapesten 1910. és 1920. közt a bevándorlások többlete a valóságban nem a fenti kimutatásban szereplő 46.000-es létszámmal növelte meg a népességet, hanem kb. 66—70.000-rel s a vándorlási nyereség a közelfekvő községövezeten is 52.000 helyett kb. 58.000-re tehető. Úgyhogy végeredményben a helyesbített számok figyelembevételével Nagy-Budapest népessége a századforduló óta, tehát 30 év alatt néperejének természetes megújhodása révén mindössze 100.000 lélekkel[1]) gyarapodott, viszont úgynevezett vonzóerejének 468.000 új polgárt[2]) tudhat be: vagyis több mint *négy és félszer annyit*, semmint az élveszületések és halálozások különbözetének! Egyedül a szomszédos községkoszorú lakossága pedig 1900. és 1930. közt a természetes szaporodás révén 120.678-ról legfeljebb 180.000-re nőtt volna;[3]) hogy a valóságban 415.213-ra ugrott, ezt legalább $^4/_5$ részben Budapest közelségének, a Nagy-Budapest fejlődését irányító okkomplexumnak javára írhatjuk.

Községenkint igen változatos képet tár elő *a tényleges népnövekedés forrásait* tudakoló 6. sz. táblázat. Részletesebb méltatását itt ismét mellőzve csupán arra utalunk, hogy a természetes szaporodás szinte az *egész vonalon* (számszerűleg is) összezsugorodott, holott a születések egyre erősebb korlátozása nélkül a családalapító korban lévő bevándorlók s a Budapestről

[1]) A kimutatásban szereplő adat 128.000 fő.

[2]) A kimutatásban szereplő adat 440.000 fő.

[3]) A betelepedéseknek az élveszületések számát és így a természetes szaporodást is fokozó hatása nélkül legfeljebb 155.000-re gyarapodott volna a budapestkörüli települések népessége.

kiköltöző népesebb családok élénkebb születési mozgalmától még 1920. után is magasabb szaporodási arányszámot várhattunk volna. A vándorlási többlet sokhelyt (pl. Pestszenterzsébeten, Pestszentlőrincen s előzőleg Kispesten is) valóban szenzációs abszolút és arányszámainál pedig az sem tévesztendő szem elől, hogy az odavándorlók száma kétségkívül még a táblázatban foglalt adatokat is meghaladta, minthogy ezek két ellentétes irányú vándormozgásnak (az oda- és elvándorlásnak) csupán különbözetét mutatják ki. A háborús évtizedet illetőleg a *hadiveszteségek negligálása* mondhatni minden községben kb. 3 ponttal magasabbnak tünteti fel a természetes szaporulatot a valóságosnál. Az összeállítás adatainak felhasználásánál tehát az idevonatkozó arányszámokat 3-mal apasztani és viszont a vándorlási különbözetet ugyanannyival emelni kell. Zavaró tényező *az idegen (nem helybeli) születések és halálozások számának figyelmen kívül hagyása*, valamint az a körülmény is, hogy a kórház nélküli községek lakóinak egy része Budapest (vagy valamely kórházzal bíró külváros) közintézményében hal meg s a születések egyre nagyobb hányada szintén idegenben zajlik le[1]). (A kórházkérdés persze *közteherviselési* szempontból is nagy jelentőségű). Az újabb hivatalos adatokból tudjuk, hogy Budapest népmozgalmi *mérlegét* a nem helybeli születések és halálozások kérdésének figyelmen kívül hagyása ezidőszerint alig befolyásolja[2]); számbavételük után a szomszédos sávon is csak egy gondolattal emelkednék magasabbra a természetes néperőtöbblet hányadosa; tehát *a nagy-budapesti arányszámok valószínűleg alig módosulnának* a rendes lakó népesség forgalmi bázisán álló, elvileg helyesebb kimutatások szerint. Az *egyes községeket*,[3]) főleg a *kórházi helyeket illetőleg azonban nagy torzítások mutatkoznak*. Másutt részletesebben bemutatott számításaink alapján[4]) e hibaforrás jellemzésére ezúttal csupán azt említjük meg, hogy Újpesten, ahol a gyermekkórházban elég sok az idegen *születés*, a nem helybeli népmozgalmi esetek kiküszöbölése után 5·2-ről 3·9-re csúszik le a természetes szaporodás 1920—1930. évi százaléka, viszont Pestújhelyen, melynek népesedési mozgalmát a kórházában *elhunyt* idegenek nagy tömege terheli, a — 16·1%-os természetes *fogyás* a nem helybeli halottaktól való tehermentesítés után 3·1%-os *népnövekedésnek* ad helyet. A megfelelő mértékben, de természetesen ellentétes irányban a vándorlási egyenleg adatai is módosulnak.

*

[1]) V. ö. többek közt: *Pfeiffer:* Adatok a székesfőváros és környéke népmozgalmához. (Magyar Statisztikai Szemle, 1927. évf. 831. és köv. l.). — *Melly:* Irányító gondolatok a székesfőváros közegészségügyének fejlesztéséhez (Városi Szemle 1926. évf. 1—2. sz.).

[2]) A mérleg két serpenyőjét: az élveszületések és a halálozások számát és arányzsámát azonban kb. egyenlően elég jelentős mértékben, mintegy $^1/_6$-del nyomná lejjebb a nem helybeli esetek különválasztása.

[3]) L. pl. Pestszenterzsébet gümőkórhalálozásának és tuberkulózis elleni küzdelmének sokat vitatott kérdését.

[4]) *Dr. Thirring Lajos:* A nem helybeli (idegen) születési és halálozási esetek zavaró befolyása a népesedési mozgalom alakulására. (Magyar Statisztikai Szemle, 1931. évf. 835. és köv. l.) — L. még Magyar Statisztikai Szemle 1931. évf. 258. l. stb.

6. Nagy-Budapest népességének tényleges és természetes gyarapodása és vándorlási különbözete.

Város, község	1900—1910 [1]						1910—1920 [1] [2]						1920—1930 [1]					
	szaporodás vagy fogyás (—)						szaporodás vagy fogyás (—)						szaporodás vagy fogyás (—)					
	Tényleges	Természetes	Vándorlási különbözet	Tényleges	Természetes	Vándorlási különbözet	Tényleges	Természetes	Vándorlási különbözet	Tényleges	Természetes	Vándorlási különbözet	Tényleges	Természetes	Vándorlási különbözet	Tényleges	Természetes	Vándorlási különbözet
	számszerint			%-ban			számszerint			%-ban			számszerint			%-ban		
A) *Budapest*	148.049	65.678	82.371	20·2	9·0	11·2	48.625	2.455	46.170	5·5	0·3	5·2	76.494	531	75.963	8·2	0·1	8·1
B) *Szomszédos községek.*																		
Alag	1.133	175	958	230·8	35·7	195·1	641	179	462	39·5	11·0	28·5	750	218	532	33·1	9·6	23·5
Újpest mv.	13.339	6.296	7.043	31·9	15·0	16·9	1.292	1.524	—232	2·3	2·7	—0·4	9.936	2.959	6.977	17·3	5·2	12·1
Rákospalota mv.	18.950	3.028	15.922	161·3	25·8	135·5	10.861	2.265	8.596	43·2	9·0	34·2	7.916	921	6.995	22·6	2·6	20·0
Pestújhely							2.349	186	2.163	42·3	3·3	39·0	3.444	—1.268	4.712	43·6	— 16·1	59·7
Rákosszentmihály	3.455	628	2.827	111·3	20·2	91·1	3.378	195	3.183	51·5	3·0	48·5	4.858	331	4.527	52·7	3·6	49·1
Cinkota [3]	4.488	762	3.726	143·1	24·3	118·8	4.973	801	4.172	65·2	10·5	54·7	1.365	614	751	19·3	8·7	10·6
Sashalom													5.567	362	5.205	89·4	5·8	83·6
Rákoscsaba	2.058	784	1.274	68·4	26·0	42·4	851	494	357	16·8	9·7	7·1	2.270	534	1.736	38·4	9·0	29·4
Rákosliget	3.174	1.208	1.966	51·6	19·6	32·0	134	32	102	5·1	1·2	3·9	354	— 82	436	12·8	— 3·0	15·8
Rákoskeresztúr							936	707	229	14·0	10·6	3·4	1.521	961	560	25·2	15·9	9·3
Rákoshegy													2.592	76	2.516	161·4	4·7	156·7
Pestszentlőrinc	22.280	4.208	18.072	141·4	26·7	114·7	3.953	1.038	2.915	50·5	13·3	37·2	18.834	930	17.904	159·8	7·8	152·0
Kispest mv.							20.852	4.507	16.345	69·0	14·9	54·1	13.448	3.090	10.358	26·3	6·1	20·2
Pestszenterzsébet mv.	15.238	3.737	11.501	96·9	23·8	73·1	9.575	3.405	6.170	30·9	11·0	19·9	27.362	2.964	24.398	67·5	7·3	60·2
Csepel	4.894	1.186	3.708	107·1	26·0	81·1	4.528	1.077	3.451	47·9	11·4	36·5	9.312	1.184	8.128	68·6	8·7	59·9
Nagytétény	1.310	348	962	50·1	13·3	36·8	1.196	224	972	30·5	5·7	24·8	2.040	504	1.536	39·8	9·8	30·0
Budatétény	571	210	361	66·1	24·4	41·7	315	123	192	22·0	8·6	13·4	796	238	558	45·5	13·6	31·9
Budafok mv.	3.681	1.278	2.403	50·6	17·6	33·0	2.732	919	1.813	24·9	8·4	16·5	6.005	1.330	4.675	43·9	9·7	34·2
Albertfalva	329	125	204	41·6	15·8	25·8	99	95	4	8·8	8·5	0·3	2.112	86	2.026	173·3	7·1	166·2
Pesthidegkút	571	265	306	36·6	17·0	19·6	1.133	119	1.014	53·2	5·6	47·6	2.767	288	2.479	84·8	8·8	76·0
Békásmegyer	1.517	547	970	74·8	27·0	47·8	865	329	536	24·4	9·3	15·1	4.036	382	3.654	91·5	8·7	82·8
Együtt	96.988	24.785	72.203	80·4	20·6	59·8	70.663	18.219	52.444	32·5	8·4	24·1	127.285	16.622	110.663	44·2	5·8	38·4
C) *Nagy-Budapest összesen*	245.037	90.463	154.574	28·7	10·6	18·1	119.288	20.674	98.614	10·9	1·9	9·0	203.779	17.153	186.626	16·7	1·4	15·3

[1]) 1900—1910. és 1910—1920.: Budapest és a szomszédos községek a legújabb átcsatolás figyelembevétele nélkül (a lélekszám így Budapesten 1910-ben 880.371, 1920-ban 928.996 fő, a szomszédos községekben 1910-ben 217.666, 1920-ban 288.329 fő); 1920—1930: azok figyelembevételével. Az 1900—1920. évi egyes adatok a már jelzett okokból lényegtelenül eltérnek a szövegben, ill. a 3. táblán közöltektől. — [2]) A természetes szaporodás a hősi halottak figyelembevétele nélkül, a valóságban tehát a természetes szaporodás alacsonyabb, a vándorlási különbözet magasabb a kimutatottnál (v. ö. a szöveget). — [3]) Mátyásfölddel együtt.

Ugyancsak a tényleges népességfejlődés forrásairól, helyesebben a lakosság, valamint a két népszámlálás közötti lélekszámtöbblet *származásáról* tájékoztat a népesség *születési helyére* vonatkozó statisztika. A helybeli születésűek alacsony és viszont az idegenből beszármazottak magas arányszáma tudvalevőleg a *városi jelleg becses fokmérője.* A születési hely statisztikája azonban alkalmas műszer a *belső vándormozgalom erejének, irányainak* megmérésére is. Eredményeinek tanulságértéke persze az egyik szempontból sem száz százalékos. A helybeli születésűek arányszáma ugyanis többnyire csak gyors benépesülés idején zuhan le igen mélyre. A beköltözött idegen születésűeknek akár közvetlenül a megtelepedést követő időben született gyermekei azonban már helybelieknek számítanak s a telítettség bizonyos fokán túl a beszármazottak aránya egyébként is megapadhat, anélkül, hogy ez bármit is elvenne valamely tömörülés városias jellegéből; legfeljebb arra mutat, hogy a város fejlődése megállott. Az is érthető azután, hogy a belső emberáramlás *mozgási jelenségének* intenzitását és tüneteit egy *állapotfelvétel* (a népszámlálás) csak *megközelítő módon* rögzítheti meg, kivált, mert a népesség pillanatnyi lakóhelyét nem az előző összeírás szerinti, vagy a legutolsó lakóhellyel veti össze, hanem a születési hely adatai alapján kísérli meg a népességhullámzásnak, a lakosság kicserélődésének figyelemmel kísérését; tehát tulajdonképen csak mindenkori *végeredményét* mutatja be annak a folyamatnak, mely valójában nem is egy évtized, hanem a születés óta zajlott le s melynél a lakosság állandó fluktuálása — népszámlálások közti lakóhelyváltoztatása — lényegesen mozgalmasabb.[1]) A lakosság keveredéséről bizonyos korlátok közt mégis jól és *aránylag biztos alapon* tájékoztat: népszámlálási jelentőségét jórészben ennek köszönheti.

A belső népáramlás fokozódó jelentőségének s egyszersmind a helybeli és a nem törzsökös elem viszonylagos súlyának, súlyeltolódásainak megítélésére szolgálhatnak az alábbi arányszámok, melyek külön szemléltetik Budapest és külön a külvároskörzet lakosságának *a születési hely főcsoportjai* szerinti megoszlását. Először a *székesfővárosi adatokat* mutatjuk be:

Év	Helybeli	Pestmegyei	Más magyar-birodalmi[2])	Külföldi
	születésűek *Budapesten* %-ban			
1880	42·1	7·9	38·9	11·1
1890	38·2	8·1	45·0	8·7
1900	35·5	7·8	49·4	7·3
1910	35·4	8·1	50·9	5·6
1920	41·1	7·4	46·7	4·8
1930	37·7	8·7	50·0	3·6

[1]) Néhány idevonatkozó szempontot és adatot »Belső vándorlások« címen a Közgazdasági Enciklopédia I. kötetében foglaltunk össze.

[2]) 1920-ban és 1930-ban is a mai Magyarország és az elszakított terület (Horvát-Szlavonországokkal) *együtt.* Csupán a mai Magyarország »más« törvényhatóságaiban születettek aránya 1920-ban 25·1, 1930-ban pedig 32·7% volt.

Rendkívül jellemző, hogy a közigazgatási Budapest ú. n. felszívó képességének meggyengülésére a helyben születtek arányszámalakulása mily érzékenyen reagál: a hányados visszaesése már 1900—1910-ben, tehát a századforduló utáni válság, a lassuló népességfejlődés kezdő évtizedében tüstént elakadt[1]). Az 1920-ban csaknem az 1880-as nívóra visszaugró arányszám egészen abnormis viszonyokra mutat (a világháborúban megduzzadt népesség — beszármazott elem — a lakás- és élelmiszerhiány, megélhetési nehézségek, ipari pangás, házicselédség létszámredukciója stb. miatt a forradalmak idején és után szinte rohamosan hagyta el a fővárost, a budapesti születésű leszerelő katonák, hadifoglyok viszont természetszerűleg többnyire szülőhelyükre, a székesfővárosba tértek vissza és talán a felvétel sem volt egészen pontos); a következő tíz év alatt ugyan a székesfőváros újra éledő gazdasági élete népcseremérlegének aktívumát is emelte, az 1900-, ill. 1910-es születési hely szerinti tagozódás képe azonban nem alakult ki. Más a helyzet a *székesfőváros körül*. Ezt a következő adatokkal jellemezhetjük:

Év	Helybeli	Budapesti	Pestmegyei	Más magyarbirodalmi[2])	Külföldi
	születésűek a *szomszédos községekben* %-ban				
1880[3])	53·6	9·1	14·1	17·4	5·8
1890[3])	43·4	11·4	13·5	25·9	5·8
1900[4])	33·7	28·9		32·2	5·2
1910	27·5	18·3	12·7	37·5	4·0
1920	29·0	17·9	11·6	38·5	3·0
1930	23·2	19·7	13·1	41·8	2·2

A helybeli születésűek adatsorában ugyan a világháború utáni zökkenőt a főváros környékén is megtaláljuk, de jóval enyhébb mértékben, mint Budapesten, miután a környék népesedése 1910. után is elég gyors ütemben folyt. Egyébként a következő tíz esztendő még az emlékét is elseperte ennek a kis visszaesésnek: a törzsökös lakosság hányadosa 1930-ban olyan mélyen kötött ki, ami már nem is városias, hanem kifejezetten *külvárosias sajátosság*. Különben már az 1880-as számsorból is kiütközik a megindult elővárosias fejlődés, hiszen országosan ugyanekkor még 74·5% volt a helybenszülöttek aránya.

[1]) V. ö.: *dr. Thirring Gusztáv*: A vándormozgalom jelentősége Budapest népességének gyarapodásában (Különlenyomat a Földrajzi Közlemények 1925. évi IX—X. füzetéből).

[2]) 1920-ban és 1930-ban is a mai Magyarország és az elszakított terület (Horvát-Szlavonországgal) *együtt*. Csupán a mai Magyarország »más« törvényhatóságaiban születettek aránya 1920-ban 22·5, 1930-ban pedig 28·4% volt.

[3]) Alag, Rákosszentmihály, Pestszenterzsébet, valamint Kispest egy része nélkül.

[4]) Alag és Rákosszentmihály nélkül.

Minthogy népszámlálásaink immár 1880. óta *rendszeresen* kimutatják a népesség szülőhely szerint való rétegződését, pontosan félszáz év fejlődési sajátosságait foglalhatjuk össze a következőkben:

	Budapest	Szomszédos községek
A) *Helybeli születésűek.*		
Szám szerint:		
1880	151.981	[1]) 19.800
1930	379.466	96.343
Tényleges szaporodás 1880—1930:		
Szám szerint	227.485	76.543
Százalékban	149·7	386·6
B) *Idegen (nem helybeli) születésűek.*		
Szám szerint:		
1880	208.570	[1]) 16.962
1930	626.718	318.870
Tényleges szaporodás 1880—1930:		
Szám szerint	418.148	301.908
Százalékban	200·5	1.779·9

Budapest *öt évtized* alatti tényleges népgyarapodásának eszerint közel $^2/_3$-a : 64·8%-a (sőt a jelzett zavaró körülményeket figyelembevéve *még nagyobb része)* a belső vándormozgalomból eredt; külvárosaiban meg épenséggel a népességfejlődés $^4/_5$ része (79·8%-a) az idegen elemet duzzasztotta meg. Nagy-Budapest lakosságának gazdaságdemográfiai, társadalmi szerkezete szempontjából is lényegbevágó ez a hatalmas tömörülési folyamat. Jelentősége legújabban sem apadt meg; ellenkezőleg, a beszármazott rétegre a szomszédos övezeten *1920—1930. folyamán* a tényleges szaporulat pontosan $^9/_{10}$-e (90·1%-a) jutott[2]); minthogy pedig Budapesten 1920. óta a törzsökös lakosság létszáma csaknem 2000 fővel *megfogyatkozott*, a székesfővárosnak a legutolsó tíz esztendő alatti egész népszaporodását teljes egészében az ország minden tájáról ideözönlők lélekszámtöbblete emésztette fel. Ez a néhány adat *élesebben és teljesebben domborítja ki a vándormozgalom jelentőségét*, mint azok a százalékok, amelyeket a »vándorlási különbözet« adatainak taglalásánál fentebb idéztünk.

A születési hely főkategóriáira vonatkozó százalékok alapján még három megfigyelés érdemel feljegyzést. Az egyik, hogy a *pestmegyei* (nem helybeli) *születésűek aránya* mind Budapesten, mind a 22 szomszédos községben félszázad alatt is alig módosult, népszámlálásról-népszámlálásra csupán

[1]) Az Alagra, Rákosszentmihályra, Pestszenterzsébetre és Kispest egy részére vonatkozó adatok becslésszerű pótlása alapján *kiszámított adat* (a többi község és Kispest nagyobb részének adatát az 1880-as népszámlálás pontosan kimutatja).

[2]) Az 1900—1910. évi hasonló alapon elvégzett számításokat l.: Magyar Statisztikai Szemle 1926. évf. 126. l.

kisebb kilengéseket mutatott és nem valami magas ; tehát a közeli területekkel nem mondható abnormisan élénknek Nagy-Budapest népkeveredése. A másik a *távolabbról való beözönlés* ütemének gyorsulása. Adatainkból kitűnőleg a felszívóerő térbeli hatófokának tágulása Budapesten is épen eléggé jelentős, bár Trianon óta érthetően megtört kissé a Magyarbirodalom (tehát nem csupán a mai terület) messzebbfekvő megyéiből a székesfővárosba tódulók arányszámának 1910-ig szépen emelkedő vonala (de még ma is a főváros népességének fele származik a Pest vármegyén túl elterülő törvényhatóságokból). Még sokkal szembeötlőbb a messzebbről ideszármazottak abszolút- és arányszámbeli térnyerése a külvárosokban. Az a vonzóerő, melyet tulajdonképen Budapest kölcsönöz a tőszomszédságában néhány évtized alatt hihetetlenül megizmosodott településeknek, egyre nagyobb terület egyre több lakosát tömöríti a főváros környezetén. Nem kevésbbé figyelemreméltó azonban a harmadik sajátosság : a *budapesti születésűek* arányszámának igen tekintélyes mértékű megnagyobbodása a főváros határai mentén. Budapest ugyanis nemcsak közvetve mozdítja elő környékének népesedését, hanem közvetlenül : *saját lakosainak kiszivárgása, sőt újabban tömegesebb kitelepülése révén is.* Napjainkban sok szó esett a fővároslakók kifelé áramlásának több szempontból kétes értékű jelenségéről. Ezért a mozgalom számszerű képét is idevetíthetjük :

Év	Budapesti születésűek száma a szomszédos községekben
1880	[1] 3.161
1890	[1] 6.338
1900	[2]
1910	39.886
1920	51.468
1930	81.766

Ez Budapest *effektív vesztesége.* Egyedül a legutóbb lepergett tíz esztendő alatt harmincezer lélekkel nőtt meg a kitelepülők száma. *Budapest künnlakó szülötteinek nyolcvankétezres tömegével* a főváros 1930. évi lélekszáma az 1·1 milliót is megközelítette volna. Ez a lakosszám természetesen nagy területének sűrű benépesítésére még mindig nem volna elegendő ; de a környékén megtelepedett idegen elemek egy része is Budapesten keresztül jutott

[1]) Alag, Rákosszentmihály, Pestszenterzsébet, továbbá Kispest egy része nélkül ; e községekkel (és községrésszel) együtt becslésem szerint 1880-ban kb. 3.300 fő lehetett a budapesti születésűek teljes száma.

[2]) Az 1900. évi népszámlálás ezt az adatot külön nem dolgozta fel. Más adatok figyelembevételével végrehajtott becslésünk szerint 16.000—17.000 fő lehetett az 1900-ban a szomszédos községekben lakó budapesti születésűek száma. Ez a népréteg tehát 1900—1910-ben — a kiszivárgásból ekkor lett tömegjelenség — mintegy 23—24.000 fővel, 1910—1920-ban 11.582 fővel, 1920—1930-ban pedig 30.298 fővel nagyobbodott meg!

el az olcsóbb életlehetőségeket nyujtó szomszédos településekre, sőt végsősorban a külső övezet máshonnan származó lakóinak legalább is a zömét szintén Budapesttől vonják el a túl nagyra táplált elővárosok. Helyesebb várospolitikával talán 1·2—1·4 millióra is megnőtt volna 1930-ig a fővároslakók lélekszáma! Igaz, hogy Budapestet magát is elég szép számmal lakták és lakják a *szomszédos községek szülöttei*. Számukat elsőízben sajnos csak 1930-ról mutathatjuk ki, mert népszámlálásaink mindeddig a környékről származó lakosokat a Pest vármegyéből valók sorába foglalták be. *Létszámuk 1930-ban 19.254 fő volt*; bár ez a szám nem alacsony, a székesfőváros lakóinak mindössze 1·9%-át teszi (a környéken lakó budapesti születésűek népességi hányadosa épen tízszerakkora : 19·7%) s csupán $^1/_4$-e a fővárost gyűrűző elővárosokban megszámlált budapesti születésűek lélekszámának, amit az is magyaráz, hogy a környékbeliek az úgynevezett ingaszerű vándormozgalom révén is könnyen eljutnak munkahelyükre, tehát Budapestre való beköltözésüknek nincs különösebb gazdasági kényszere. Kétségtelen továbbá, hogy Budapest és a külvárosok vándorlási egyenlege a fővárosra nézve ezideig passzív volt ; a két szám közti különbözet tehát — ha a túlságosan elharapódzott kifelétódulásnak nem lesz valamilyen komoly gátja, — a jövőben még növekedni is fog.

A 7. sz. táblázat a rendelkezésre álló régibb adatok felhasználásával *egyes külvárosok ill. községek szerint* világítja meg azokat az alapvető változásokat, amelyek a belső emberáramlás következményei. A visszatekintő adatokból *a külvárosodás folyamata, lépcsőfokai, időbeli eltérései és eltolódásai* eléggé híven domborodnak ki. Újpest pl. idegen elemeinek 75%-os részesedésével már 1880-ban elővárosias karakterrel, kevert lakossággal bírt, a községeknek mintegy felében viszont ugyankor még 70—85%-ra rúgott a helybeli születésűek aránya. Napjainkban egyedül Rákoskeresztúr mutat a rákoskeresztúriak 60%-os hányadosával falusias vonásokat; ellenben itt-ott (pl. Rákoshegyen, Albertfalván) már szinte valószínűtlenül alacsony a törzsökös elem hányadosa.[1])

A belső vándormozgalomnak a népesség összetételére, struktúrai változásaira gyakorolt igen nagy horderejű befolyása miatt rendkívül fontos kérdés, hogy *honnan származott* a Budapesten és környékén felhalmozódott néptömeg? Elsősorban tanulságos ebből a szempontból *a nagyobb területi egységek (országrészek)* szerepének megfigyelése Budapest és a szomszédos területsáv benépesítésében, bár dr. *Kenéz* Béla, dr. *Thirring* Gusztáv és mások kutatásaiból tudjuk, hogy egyenletesen vagy más módon megállapított övezetek, zónák, valamint a vonzott terület speciális tájainak, pl. nemzetiségi vidékeinek megkülönböztetésével *mélyebb* bepillantás nyílik a népáramlást

[1]) Ennek részben az is egyik magyarázata lehet, hogy a község megalakulása előtt ott született lakosok egy része az anyaközséget nevezte meg születési hely gyanánt s ez a hiba a revízió során sem bukott ki; továbbá, hogy egészen új településen idősebbkorú »helybeli szülött« természetszerűleg sem lehet.

7. Nagy-Budapest népességének

Város, község, év	A népesség összes száma	Helybeli	Budapesti	Szomszédos községekbeli	Más pestmegyei
		születési			
A) *Budapest:*					
1880	360.551	151.981		28.311	
1890	491.938	187.796	(L. helybeli	39.811	
1900	732.322	259.829	születésű)	57.180	
1910	880.371	311.107		71.152	
1920	928.996	381.357		68.500	
1930	1,006.184	379.466		19.254	68.854
B) *Szomszédos községek:*					
Alag:					
1880	[1] .	.	.	.	
1890	[1] .	.	.	.	
1900	[1] .	.	.	.	
1910	1.624	146	200	339	
1920	2.265	410	348	411	
1930	3.015	490	521	202	385
Újpest mv.:					
1880	11.668	2.916	2.227	1.565	
1890	23.521	5.520	4.139	2.620	
1900	41.858	10.925		10.459	
1910	55.197	15.114	7.874	4.966	
1920	56.489	18.559	7.654	4.527	
1930	67.400	20.129	9.445	1.655	5.132
Rákospalota mv.:					
1880	[2] 4.105	2.004	151	1.256	
1890	[2] 6.264	3.256	363	1.118	
1900	[2] 11.744	4.882		2.956	
1910	25.147	7.267	4.349	3.819	
1920	36.008	10.442	5.684	4.908	
1930	42.949	11.165	6.927	3.582	3.163
Pestújhely:					
1880	[3] .	.	.	.	
1890	[3] .	.	.	.	
1900	[3] .	.	.	.	
1910	5.547	315	1.718	785	
1920	7.896	1.232	2.106	911	
1930	11.340	1.385	3.104	512	749
Rákosszentmihály:					
1880	[4] .	.	.	.	
1890	[4] .	.	.	.	
1900	[4] .	.	.	.	
1910	6.560	1.034	1.721	924	
1920	9.938	1.911	2.492	1.107	
1930	14.083	2.142	3.559	571	1.135

[1] 1880—1900-ban még Dunakeszihez tartozott. Az adatok nem állanak rendelkezésre. — [2] Csömörhöz tartozott. Az adatok nem állanak rendelkezésre.

megoszlása születési hely szerint.

Egyéb magyarországi		Horvát-szlavonországi	Külföldi és ismeretlen	Helybeli	Budapesti	Szomszédos községekbeli	Más pestmegyei	Egyéb magyarországi		Horvát-szlavonországi	Külföldi és ismeretlen
megmaradt területi	elszakított területi							megmaradt területi	elszakított területi		
t é s ű											
s z e r i n t				%-b a n							
	140.118		40.141	42·1	(L.	7·9			38·9		11·1
	221.524		42.807	38·2	hely-	8·1			45·0		8·7
	361.561		53.752	35·5	beli	7·8			49·4		7·3
442.804		5.467	49.841	35·4	szüle-	8·1		50·3		0·6	5·6
233.454	195.831	4.633	45.221	41·0	tésű)	7·4		25·1	21·1	0·5	4·9
328.712	169.424	4.399	36.075	37·7		1·9	6·8	32·7	16·8	0·5	3·6
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
770		2	167	9·0	12·3	20·9		47·4		0·1	10·3
537	381	10	168	18·1	15·4	18·2		23·7	16·8	0·4	7·4
875	363	12	167	16·3	17·3	6·7	12·8	29·0	12·0	0·4	5·5
	3.700		1.260	25·0	19·1	13·4			31·7		10·8
	9.084		2.158	23·5	17·6	11·1			38·6		9·2
	17.573		2.901	26·1		25·0			42·0		6·9
23.932		282	3.029	27·4	14·3	9·0		43·3		0·5	5·5
11.925	11.166	252	2.406	32·8	13·6	8·0		21·1	19·8	0·4	4·3
18.793	10.012	270	1.964	29·9	14·0	2·4	7·6	27·9	14·9	0·4	2·9
	499		195	48·8	3·7	30·6			12·2		4·7
	1.277		250	52·0	5·8	17·8			20·4		4·0
	3.563		343	41·6		25·2			30·3		2·9
8.997		84	631	28·9	17·3	15·2		35·8		0·3	2·5
7.479	6.412	242	841	29·0	15·8	13·6		20·8	17·8	0·7	2·3
10.980	6.141	202	789	26·0	16·1	8·3	7·4	25·6	14·3	0·5	1·8
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
2.547		22	160	5·7	31·0	14·1		45·9		0·4	2·9
2.086	1.292	30	239	15·6	26·7	11·5		26·4	16·3	0·4	3·1
3.731	1.601	36	222	12·2	27·4	4·5	6·6	32·9	14·1	0·3	2·0
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
2.613		21	247	15·8	26·2	14·1		39·8		0·3	3·8
2.416	1.657	49	306	19·2	25·1	11·1		24·3	16·7	0·5	3·1
4.126	2.148	40	362	15·2	25·3	4·1	8·1	29·2	15·2	0·3	2·6

[1]) Pestújhellyel együtt. — [2]) Rákospalota mv. adataiban foglaltatik. — [4]) 1880—1900-ban még

7. Nagy-Budapest népességének

Város, község, év	A népesség összes száma	Helybeli	Budapesti	Szomszédos községekbeli	Más pestmegyei
		születésszám			
Cinkota: [5]					
1880	[6] 1.426	1.024	25	230	
1890	[6] 1.876	1.068	51	473	
1900	[6] 3.135	1.427	997		
1910	[6] 7.623	2.185	1.643	1.116	
1920	[6] 12.596	3.314	2.711	1.559	
1930	8.449	2.924	1.260	243	998
Sashalom:					
1880	[7] .	.	.	.	.
1890	[7] .	.	.	.	.
1900	[7] .	.	.	.	.
1910	[7] .	.	.	.	.
1920	[7] .	.	.	.	.
1930	11.792	1.113	3.532	592	1.027
Rákoscsaba:					
1880	1.532	1.134	32	267	
1890	1.805	1.335	48	257	
1900	3.010	1.777	622		
1910	5.068	2.405	645	716	
1920	5.919	2.890	721	731	
1930	8.189	3.387	1.146	335	847
Rákosliget:					
1880	[8] .	.	.	.	
1890	[8] .	.	.	.	
1900	[8] .	.	.	.	
1910	2.624	357	829	236	
1920	2.758	497	773	259	
1930	3.112	439	780	198	189
Rákoskeresztúr:					
1880	[9] 2.769	2.121	28	432	
1890	[9] 3.330	2.461	70	534	
1900	[9] 6.149	3.030	1.607		
1910	[10] 6.699	3.553	801	840	
1920	6.029	3.957	450	641	
1930	7.550	4.528	752	193	721
Rákoshegy:					
1880	[8] .	.	.	.	
1890	[8] .	.	.	.	
1900	[8] .	.	.	.	
1910	[8] .	.	.	.	
1920	1.606	257	353	206	
1930	4.198	224	1.137	344	413

[5]) Mátyásfölddel együtt. — [6]) Sashalommal együtt. — [7]) Cinkota adataiban foglaltatik. — heggyel együtt.

megoszlása születési hely szerint. (Folytatás.)

Egyéb magyarországi		Horvát-szlavonországi	Külföldi és ismeretlen	Helybeli	Budapesti	Szomszédos községekbeli	Más pestmegyei	Egyéb magyarországi		Horvát-szlavonországi	Külföldi és ismeretlen
megmaradt területi	elszakított területi							megmaradt területi	elszakított területi		
t é s ű											
s z e r i n t				%-b a n							
	122		25	71·8	1·8	16·1			8·5		1·8
	254		30	56·9	2·7	25·2			13·6		1·6
	654		57	45·5		31·8			20·9		1·8
2.497		30	152	28·7	21·5	14·6			32·8	0·4	2·0
2.668	1.970	50	324	26·3	21·5	12·4		21·2	15·6	0·4	2·6
1.837	978	19	190	34·6	14·9	2·9	11·8	21·7	11·6	0·2	2·3
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
3.609	1.641	48	230	9·4	30·0	5·0	8·7	30·6	13·9	0·4	2·0
	86		13	74·0	2·1	17·4			5·6		0·9
	148		17	74·0	2·7	14·2			8·2		0·9
	590		21	59·0		20·7			19·6		0·7
1.241		8	53	47·5	12·7	14·1			24·5	0·2	1·0
945	550	15	67	48·8	12·2	12·3		16·0	9·3	0·3	1·1
1.580	802	15	77	41·4	14·0	4·1	10·3	19·3	9·8	0·2	0·9
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1.089		7	106	13·6	31·6	9·0		41·5		0·3	4·0
604	537	9	79	18·0	28·0	9·4		21·9	19·5	0·3	2·9
786	615	23	82	14·1	25·1	6·4	6·1	25·2	19·8	0·7	2·6
	144		44	76·6	1·0	15·6			5·2		1·6
	218		47	73·9	2·1	16·0			6·6		1·4
	1.387		125	49·3		26·1			22·6		2·0
1.365		4	136	53·0	12·0	12·5		20·4		0·1	2·0
532	357	8	84	65·6	7·5	10·7		8·8	5·9	0·1	1·4
842	435	10	69	60·0	9·9	2·6	9·5	11·2	5·8	0·1	0·9
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
391	355	10	34	16·0	22·0	12·8		24·4	22·1	0·6	2·1
1.247	749	20	64	5·3	27·1	8·2	9·8	29·7	17·9	0·5	1·5

[8]) Rákoskeresztúr adataiban foglaltatik. — [9]) Rákosligettel és Rákosheggyel együtt. — [10]) Rákos-

7. Nagy-Budapest népességének

Város, község, év	A népesség összes száma	Helybeli	Budapesti	Szomszédos községekbeli	Más pestmegyei
		születési			
Pestszentlőrinc:					
1880	[11] .	.	.	.	
1890	[11] .	.	.	.	
1900	[11] .	.	.	.	
1910	7.824	1.026	1.592	1.655	
1920	11.777	2.044	2.230	2.119	
1930	30.611	3.115	7.055	1.891	3.254
Kispest mv.:					
1880	[12] 1.688	746	330	101	
1890	[12] 4.913	906	1.032	1.188	
1900	[12] 15.756	2.834	8.052		
1910	30.212	5.414	7.810	4.067	
1920	51.064	10.473	12.811	5.773	
1930	64.512	11.880	15.728	1.700	5.975
Pestszenterzsébet mv.:					
1880	[13] .	.	.	.	
1890	[13] .	.	.	.	
1900	15.732	2.848	5.735		
1910	30.970	5.926	6.724	4.574	
1920	40.545	10.108	7.191	5.965	
1930	67.907	12.578	15.085	1.733	7.599
Csepel:					
1880	1.526	1.110	33	262	
1890	2.246	1.383	158	389	
1900	4.568	2.058	1.255		
1910	9.462	3.405	1.275	1.564	
1920	13.990	4.506	1.708	2.039	
1930	22.901	5.856	2.734	876	3.152
Nagytétény:					
1880	2.246	1.654	65	145	
1890	2.346	1.579	102	171	
1900	2.614	1.648	310		
1910	3.924	1.827	442	301	
1920	5.120	2.091	595	429	
1930	7.160	2.417	921	384	345
Budatétény:					
1880	599	304	25	169	
1890	752	416	29	177	
1900	864	488	185		
1910	1.435	682	112	241	
1920	1.750	744	182	220	
1930	2.546	730	313	271	93

[11]) Kispest mv. adataiban foglaltatik. — [12]) Pestszentlőrinccel együtt. (1880-ban azonban Kispest

megoszlása születési hely szerint. (Folytatás.)

Egyéb magyarországi		Horvát-szlavon-országi	Külföldi és ismeretlen	Helybeli	Budapesti	Szomszédos községekbeli	Más pestmegyei	Egyéb magyarországi		Horvát-szlavon-országi	Külföldi és ismeretlen
meg-maradt	el-szakított területi							meg-maradt	el-szakított területi		
t é s ű											
s z e r i n t				%-b a n							
.		.	.	.	.	.		.		.	.
.		.	.	.	.	.		.		.	.
.		.	.	.	.	.		.		.	.
3.081		37	433	13·1	20·3	21·2		39·4		0·5	5·5
2.980	1.898	78	428	17·4	18·9	18·0		25·3	16·1	0·7	3·6
9.171	5.208	139	778	10·2	23·1	6·2	10·6	30·0	17·0	0·4	2·5
321			190	44·2	19·5	6·0		19·0			11·3
1.391			396	18·4	21·0	24·2		28·3			8·1
4.029			841	18·0		51·1		25·6			5·3
11.694		95	1.132	17·9	25·8	13·5		38·7		0·3	3·8
12.886	7.745	232	1.144	20·5	25·1	11·3		25·2	15·2	0·5	2·2
19.003	8.603	289	1.334	18·4	24·4	2·6	9·3	29·5	13·3	0·4	2·1
.		.	.	.	.	.		.		.	.
6.037			1.112	18·1		36·5		38·3			7·1
12.190		118	1.438	19·1	21·7	14·8		39·4		0·4	4·6
9.928	5.846	165	1.342	24·9	17·8	14·7		24·5	14·4	0·4	3·3
21.042	8.069	262	1.539	18·5	22·2	2·5	11·2	31·0	11·9	0·4	2·3
92			29	72·7	2·2	17·2		6·0			1·9
283			33	61·6	7·0	17·3		12·6			1·5
979			276	45·1		27·5		21·4			6·0
2.799		40	379	36·0	13·5	16·5		29·6		0·4	4·0
3.476	1.756	61	444	32·2	12·2	14·6		24·8	12·6	0·4	3·2
7.542	2.179	86	476	25·6	11·9	3·8	13·8	32·9	9·5	0·4	2·1
338			44	73·6	2·9	6·5		15·0			2·0
436			58	67·3	4·3	7·3		18·6			2·5
595			61	63·0		11·9		22·8			2·3
1.226		17	111	46·6	11·3	7·7		31·2		0·4	2·8
1.462	414	32	97	40·8	11·6	8·4		28·6	8·1	0·6	1·9
2.414	535	24	120	33·7	12·9	5·4	4·8	33·7	7·5	0·3	1·7
86			15	50·7	4·2	28·2		14·4			2·5
123			7	55·3	3·9	23·5		16·4			0·9
175			16	56·5		21·4		20·3			1·8
366		7	27	47·5	7·8	16·8		25·5		0·5	1·9
393	156	8	47	42·5	10·4	12·6		22·4	8·9	0·5	2·7
801	274	10	54	28·7	12·3	10·6	3·6	31·5	10·8	0·4	2·1

és Pestszentlőrinc egy része nélkül.) — [13]) Soroksárhoz tartozott. Az adatok nem állanak rendelkezésre.

7. Nagy-Budapest népességének

Város, község, év	A népesség összes száma	Helybeli	Budapesti	Szomszédos községekbeli	Más pestmegyei
					születésű
					születésű
Budafok mv.:					
1880	4.193	3.301	149	218	
1890	5.243	3.773	209	303	
1900	7.273	4.645		983	
1910	10.954	5.528	1.244	735	
1920	13.686	6.277	1.838	948	
1930	19.691	7.158	3.136	743	937
Albertfalva:					
1880	380	167	44	55	
1890	592	189	78	92	
1900	791	221		252	
1910	1.120	246	259	122	
1920	1.219	264	228	139	
1930	3.331	327	936	184	212
Pesthidegkút:					
1880	1.271	1.068	30	77	
1890	1.393	1.120	38	116	
1900	1.559	1.272		155	
1910	2.130	1.494	147	149	
1920	3.263	1.591	586	282	
1930	6.03	1.897	1.596	82	473
Békásmegyer:					
1880	1.150	970	22	99	
1890	1.340	1.149	21	89	
1900	2.029	1.388		302	
1910	3.546	1.844	501	368	
1920	4.411	2.138	807	403	
1930	8.447	2.459	2.099	171	817
Szomszédos községek együtt:					
1880	[15]) 34.553	[16]) 18.519	3.161	4.876	
1890	[15]) 55.621	[16]) 24.155	6.338	7.527	
1900	[15]) 117.082	[16]) 39.443		33.870	
1910	217.666	[16]) 59.768	39.886	27.517	
1920	288.329	[16]) 83.705	51.468	33.577	
1930	415.213	[16]) 96.343	81.766	16.462	37.616
C) *Nagy-Budapest:*					
1880	[15]) 395.104	[17]) 170.500	[18]) 3.161	33.187	
1890	[15]) 547.559	[17]) 211.951	[18]) 6.338	47.338	
1900	[15]) 849.404	[17]) 299.272		91.050	
1910	1.098.037	[17]) 370.875	[18]) 39.886	98.669	
1920	1,217.325	[17]) 465.062	[18]) 51.468	102.077	
1930	1,421.397	[17]) 475.809	[18]) 81.766	35.716	106.470

[15]) 1880-ban: Alag, Rákosszentmihály, Pestszenterzsébet, valamint Kispest és Pestszentlőrinc Alag és Rákosszentmihály nélkül. — [16]) Az egyes községek helybeli születésű lakosságának összeösszesitett adata (v. ö. a szöveget). — [18]) Csak a szomszédos községekben megszámlált budapesti születésűek adataiban foglaltatnak.

megoszlása születési hely szerint. (Vége.)

Egyéb magyarországi		Horvát-szlavon-országi	Külföldi és ismeretlen	Helybeli	Budapesti	Szomszédos községekbeli	Más pestmegyei	Egyéb magyarország		Horvát-szlavon-országi	Külföldi és ismeretlen
megmaradt	elszakított területi							megmaradt	elszakított területi		
t é s ű											
s z e r i n t				%-b a n							
397			128	78·7	3·6	5·2			9·5		3·0
805			153	72·0	4·0	5·8			15·3		2·9
1.431			214	63·9		13·5			19·7		2·9
2.995		47	405	50·5	11·4	6·7		27·3		0·4	3·7
2.944	1.222	56	401	45·9	13·4	6·9		21·5	8·9	0·4	3·0
5.657	1.562	63	435	36·4	15·9	3·8	4·8	28·7	7·9	0·3	2·2
87			27	43·9	11·6	14·5			22·9		7·1
199			34	31·9	13·2	15·5			33·6		5·8
276			42	27·9		31·9			34·9		5·3
463		5	25	22·0	23·1	10·9		41·4		0·4	2·2
345	187	8	48	21·7	18·7	11·4		28·3	15·3	0·7	3·9
1.093	467	9	103	9·8	28·1	5·5	6·4	32·8	14·0	0·3	3·1
75			21	84·0	2·4	6·1			5·9		1·6
90			29	80·4	2·7	8·3			6·5		2·1
109			23	81·6		9·9			7·0		1·5
309		5	26	70·2	6·9	7·0		14·5		0·2	1·2
406	300	7	91	48·8	18·0	8·6		12·4	9·2	0·2	2·8
1.187	659	24	112	31·5	26·5	1·4	7·8	19·7	10·9	0·4	1·8
49			10	84·3	1·9	8·6			4·3		0·9
59			22	85·8	1·6	6·6			4·4		1·6
257			82	68·4		14·9			12·7		4·0
670		21	142	52·0	14·1	10·4		18·9		0·6	4·0
510	413	9	131	48·5	18·3	9·1		11·5	9·4	0·2	3·0
1.833	807	25	236	29·1	24·8	2·0	9·7	21·7	9·6	0·3	2·8
5.996			2.001	53·6	9·1	14·1			17·4		5·8
14.367			3.234	43·4	11·4	13·5			25·9		5·8
37.655			6.114	33·7		28·9			32·2		5·2
80.844		852	8.799	27·5	18·3	12·7		37·1		0·4	4·0
64.913	44.614	1.331	8.721	29·0	17·9	11·6		22·5	15·5	0·5	3·0
118.149	53.848	1.626	9.403	23·2	19·7	4·0	9·1	28·4	13·0	0·4	2·2
146.114			42.142	43·1	0·8	8·4			37·0		10·7
235.891			46.041	39·0	1·2	8·6			43·1		8·1
399.216			59.866	35·2		10·7			47·0		7·1
523.648		6.319	58.640	33·8	3·6	9·0		47·7		0·6	5·3
298.367	240.445	5.964	53.942	38·2	4·2	8·4		24·5	19·8	0·5	4·4
446.861	223.272	6.025	45.478	33·5	5·8	2·5	7·5	31·4	15·7	0·4	3·2

egy része nélkül. — 1890-ben: Alag, Rákosszentmihály és Pestszenterzsébet nélkül. — 1900-ban: sitett adata (v. ö. a szöveget). — [17]) Budapest és az egyes községek helybeli születésű lakosságának tésűek adata. A Budapesten megszámlált budapesti (helybeli) születésűek nélkül (ezek a helybeli szüle-

irányító rúgók közé s a szakadatlanul folyó mozgalomnak forrásairól és jelentőségéről is hűségesebben tájékozódhatunk.[1]) Nem kevésbbé érdekesek a *törvényhatóságonkinti összeállítások* is. A legutolsó három népszámlálás tanuskodása szerint a megtelepedett idegen elem *országrészenkint* a következő embertömegekkel foglalt helyet Budapest és a környék népességében :

A születési hely országrésze	Budapest			Szomszédos községek		
	1910	1920	1930	1910	1920	1930
Duna jobbpartja	170.027	147.249	194.138	32.809	42.966	69.336
Duna balpartja	92.380	79.293	73.005	19.375	22.481	27.531
Duna—Tisza köze	[2]) 126.720	[2]) 121.104	[2]) 158.008	[3]) 77.868	[3]) 99.209	[3]) 161.834
Tisza jobbpartja	33.040	37.244	40.768	5.203	7.615	12.132
Tisza balpartja	42.413	51.820	62.760	6.548	10.638	19.400
Tisza—Maros szöge	23.452	24.462	26.053	3.646	5.383	8.105
Királyhágón túl	25.551	36.006	30.804	2.742	6.121	9.240
Fiume	373	607	708	56	159	263
Magyarország (anyaország).	**513.956**	**497.785**	**586.244**	**148.247**	**194.572**	**307.841**
Horvát-Szlavonország	5.467	4.633	4.399	852	1.331	1.626
Magyarbirodalom	519.423	502.418	590.643	149.099	195.903	309.467

Budapest lakosságának származási hely szerinti összetételét a magyar statisztikai irodalom számos terméke behatóan megvilágította, tehát elég, ha futólag utalunk a két fő vonzott területnek : a gazdaságilag is képzettebb munkásrajokat a fővárosba küldő Dunántúlnak és a nyersebb munkaerőt

---

[1]) Az *egész népességre* vonatkozó adatok alapján készült különféle *csoportosítások értékét* illetőleg v. ö. főleg *dr. Kenéz Béla :* A városok fejlődése és jelentősége. (Budapest, 1905). — *dr. Thirring Gusztáv :* Budapest félszázados fejlődése 1873—1923. (Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 53. sz.). — Az *egyes népességi rétegekre* vonatkozó adatokat ugyancsak tanulságos módon, övezetek szerint csoportosító munkák közül 1. még : *dr. Bene Lajos* »Budapest székesfőváros iparosai« s »Budapest székesfőváros kereskedői« és *dr. Laky Dezső* »Az iparosok szociális és gazdasági viszonyai Budapesten« s »A kereskedők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten« c. műveit (Statisztikai Közlemények, szerkeszti : *dr. Illyefalvi I. Lajos.* 56. kötet 3., 59. kötet 3., 60. kötet 3., ill. 61. kötet 4. sz.). — *dr. Szádeczky-Kardoss Tibor* »A munkanélküliségi statisztika módszerei és főbb tanulságai Magyarországon« c. tanulmányát (Különlenyomat a »Kenéz Béla Emlékkönyv«-ből) stb.

[2]) A helybeli (budapesti) születésűek nélkül ; a helyben születettek száma a következő : 1910. : 311.107, 1920. : 381.357, 1930. : 379.466.

[3]) Az egyes községek helybeli szülöttei nélkül ; összesített lélekszámuk : 1910. : 59.768, 1920. : 83.705, 1930. : 96.343.

tömegesen a budapesti munkapiacra dobó Duna-Tisza közének párhuzamára, valamint a teljesen elszakított Királyhágóntúl és az ugyancsak túlnyomórészben idegen fennhatóság alatt sinylődő Duna balparti országrész 1920-ig gyökeresen ellentétes irányú adatsoraira. *A külvárosgyűrű* tekintélyesen megnőtt vonzóerejére azonban nyomatékosabban hívhatjuk fel a figyelmet. Hasonlóképen a főváros és a környék népességének a születési hely szerint meglehetősen *elütő rétegződésére* is, amit elsősorban annak tudhatunk be, hogy a környéken a budapesti és pestmegyei szülöttek kontingense igen nagy, viszont a székesfővárosban a szomszédos községekből származóké jóval szerényebb.

Az eléggé eltérő származási sajátosságok miatt a *törvényhatósági adatkép* ideillesztése is indokolt lehet. Tekintettel arra, hogy a fővárosra vonatkozó számokat Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatala[1]) és a Magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal is rendszeresen közre adja és, mint már jeleztük, az idevágó eredményekkel a szakirodalom is többször foglalkozott, a születési hely törvényhatósága szerint haladó 8. sz. táblázatunk *csupán a 22 szomszédos település egybefoglalt adatait tárja fel*, mégpedig a legutolsó békebeli népszámlálástól 1930-ig; természetesen az 1920. és 1930. évi népszámlálás adatainak összeállításánál is *az országcsonkítás előtti állapot volt az irányadó*,[2]) mert összehasonlításra alkalmas számsorokat csak a régi megyei keretek megőrzése mellett kapunk. Bár a két nem szerepéről csak e tanulmány következő fejezetében lesz szó, adatainkat *nemek szerint is tagoltuk;* a 8. sz. tábla ezt a részletezést azért is megérdemli, mert a főváros környékéről az *első teljes adatközlés*. A táblázatban sorakozó részletadatok tengeréből természetesen nemcsak nem szerint, hanem a pillanatnyi népességi összetétel, valamint a lélekszámeltolódások szempontjából is rendkívül figyelemreméltó tanulságok bontakoznak ki. Kétségkívül a vármegyék *földrajzi fekvése* az egyik legfőbb tényezője a Budapestre és környékére özönlés elütő intenzitásának; de a népesség műveltsége, gazdasági képzettsége, vándorhajlama, szokásai (pl. házicselédnek elszegődés gyakorisága stb.), sőt a megye kisebb vagy nagyobb lélekszáma és nem utolsó sorban a budapesti agglomeráció felszívóképessége mellett a vidék »taszítóereje«: mezőgazdasági terjeszkedésének akadályai, kedvezőtlen földbirtokmegoszlás, ipari berendezkedések, közlekedési kapcsolatok hiánya stb. a tábla adataiból kitetszőleg nagy horderejű, komoly faktorai az embererő hullámzásának, a Budapestre és környékére tódulás lázas, ideges ütemének. Részlet-analizisek nélkül is kitűnik mindez, ha a legkimagaslóbb 1930. évi számokat ragadjuk

[1]) Az 1930. évi népszámlálás adatait pl. Budapest székesfőváros Statisztikai Évkönyvének (szerkeszti: *dr. Illyefalvi I. Lajos.)* XXI. évfolyama (1933.) közölte.

[2]) A feldolgozásnak és az adatközlésnek ez a módja természetesen bizonyos hibaforrásokat is rejt magában, pl. az utódállamokhoz csatolt községek megváltozott névhasználata stb. miatt.

ki (teljesség kedvéért az illető vármegye Budapesten megszámlált szülötteinek a lélekszámát is közöljük):

A születési hely törvényhatósága [1]	Szomszédos községek	Budapest
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye	[2] 54.078	[3] 88.108
Fejér «	16.116	37.056
Jász-Nagykun-Szolnok «	9.748	26.861
Zala «	8.347	24.624
Tolna «	7.347	17.737
Veszprém «	7.035	21.126
Vas «	6.950	22.949
Somogy «	6.603	16.941
Heves «	6.272	15.665
Komárom «	5.994	16.903
Nógrád «	5.721	13.009
Bács-Bodrog «	5.627	15.753
Nyitra «	5.112	14.226

Az első helyek túlnyomórészét *közelfekvő törvényhatóságok* foglalják el; a messzebb elterülő megyék egyike-másika főleg népességének nagyobb száma miatt ékelődött a közelfekvő megyék közé, bár ezt a helyzetét a csupán futólag érintett okok némelyike nagyon is megerősíthette. A részletjelenségek további méltatása helyett itt még a *mai Magyarországon* és az *elcsatolt területen születettekre* vonatkozó — rendkívül fontos — adatokat emelhetjük ki:

		Budapest		Szomszédos községek	
		1920.	1930.	1920.	1930.
A mai Magyarország területén született [4] ...		683.311	796.286	233.663	350.336
Az Ausztriához	csatolt területen született	3.682	2.047	788	494
A Cseh-Szlovákiához		96.493	80.143	24.948	27.038
A Lengyelországhoz		259	32	51	6
A Romániához		74.520	67.487	13.880	19.877
A Jugoszláviához [5]		24.903	23.406	6.119	7.796
Az Olaszországhoz		607	708	159	263
Az egész elszakított területen született		200.464	173.823	45.945	55.474
Külföldön született		45.221	36.075	8.721	9.403
Mindössze		**928.996**	**1,006.184**	**288.329**	**415.213**

[1]) A városi törvényhatóságok szülöttei is *bennfoglaltatnak* a megyék adataiban. (Pest vármegye adataiban azonban Budapest adata nem foglaltatik benn, csupán Kecskemét tj. városé).

[2]) A 22 szomszédos község helybeli szülöttei nélkül.

[3]) A 22 szomszédos község Budapesten lakó szülötteinek számával együtt; nélkülük Pest vármegye szülötteinek lélekszáma 68.854.

[4]) A helybeli születésűekkel *együtt*. Egyedül a helyben születettek száma Budapesten: 1920.: 381.357, 1930.: 379.466; a szomszédos községekben: 1920.: 83.705, 1930.: 96.343.

[5]) Horvát-Szlavonországgal együtt; a horvát-szlavonországi születésűek száma Budapesten: 1920.: 4.633, 1930.: 4.399; a szomszédos községekben: 1920.: 1331, 1930.: 1626.

8. A szomszédos községek népességének születési helye a régi Magyarbirodalom törvényhatóságai szerint részletezve.

Országrész, törvényhatóság	Férfi			Nő			Együtt			Tényleges népszaporodás v. fogyás (—) %	
	1910	1920	1930	1910	1920	1930	1910	1920	1930	1910—1920	1920—1930
Duna jobbpartja.											
Baranya vármegye	601	723	1.155	531	685	1.153	1.132	1.408	2.308	24·4	63·9
Pécs tjv.	207	298	449	209	287	491	416	585	940	40·6	60·7
Fejér vármegye	3.845	4.680	6.945	3.930	5.257	7.791	7.775	9.937	14.736	27·8	48·3
Székesfehérvár tjv.	429	478	659	471	579	721	900	1.057	1.380	17·8	30·6
Győr vármegye	517	622	974	634	776	1.254	1.151	1.398	2.228	21·5	59·4
Győr tj.	351	409	573	392	466	682	743	875	1.255	17·8	43·4
Komárom vármegye	1.312	1.543	2.477	1.547	1.964	2.924	2.859	3.507	5.401	22·7	54·0
Komárom tjv.	279	259	277	301	329	316	580	588	593	1·4	0·9
Moson vármegye	192	254	340	205	274	496	397	528	836	33·0	58·3
Somogy vármegye	1.343	1.887	3.370	1.037	1.813	3.233	2.380	3.700	6.603	55·5	78·5
Sopron vármegye	682	746	1.250	767	1.034	1.719	1.449	1.780	2.969	22·9	66·8
Sopron tjv.	100	139	203	92	153	205	192	292	408	52·1	39·7
Tolna vármegye	1.799	2.109	3.470	1.825	2.484	3.877	3.624	4.593	7.347	26·8	60·0
Vas vármegye	1.295	1.769	3.156	1.328	2.068	3.794	2.623	3.837	6.950	46·3	81·4
Veszprém vármegye	1.688	2.099	3.160	1.978	2.483	3.875	3.666	4.582	7.035	25·0	53·5
Zala vármegye	1.403	1.942	3.934	1.519	2.357	4.413	2.922	4.299	8.347	47·1	94·2
Összesen	**16.043**	**19.957**	**32.392**	**16.766**	**23.009**	**36.944**	**32.809**	**42.966**	**69.336**	**31·0**	**61·4**
Duna balpartja.											
Árva vármegye	249	226	212	298	300	262	547	526	474	—3·8	—10·0
Bars vármegye	900	988	1.135	1.036	1.231	1.287	1.936	2.219	2.422	14·6	9·2
Esztergom vármegye	889	1.079	1.487	985	1.290	1.879	1.874	2.369	3.366	26·4	42·1
Hont vármegye	892	848	1.100	1.019	1.091	1.341	1.911	1.939	2.441	1·5	25·9
Selmecbánya tjv.	116	101	114	135	165	157	251	266	271	6·0	1·9
Liptó vármegye	196	187	209	320	376	358	516	563	567	9·1	0·8
Nógrád vármegye	1.478	1.629	2.740	1.564	1.982	2.981	3.042	3.611	5.721	18·7	58·4
Nyitra vármegye	1.957	2.048	2.253	2.191	2.587	2.859	4.148	4.635	5.112	11·7	10·3
Pozsony vármegye	1.165	1.298	1.547	1.363	1.614	1.970	2.528	2.912	3.517	15·2	20·8
Pozsony tjv.	263	331	385	298	441	471	561	772	856	37·6	10·9
Trencsén vármegye	561	536	531	582	723	750	1.143	1.259	1.281	10·2	1·7
Turóc vármegye	134	193	192	190	256	238	324	449	430	38·6	— 4·2
Zólyom vármegye	248	419	450	346	542	623	594	961	1.073	61·8	11·7
Összesen	**9.048**	**9.883**	**12.355**	**10.327**	**12.598**	**15.176**	**19.375**	**22.481**	**27.531**	**16·0**	**22·5**
Duna—Tisza köze.											
Bács-Bodrog vármegye	1.091	1.306	1.802	883	1.141	1.681	1.974	2.447	3.483	23·9	42·3
Baja tjv.	252	277	373	302	327	469	554	604	842	9·0	39·4
Szabadka tjv.	160	237	368	156	265	365	316	502	733	58·9	46·0
Újvidék tjv.	81	113	176	75	121	169	156	234	345	50·0	47·5
Zombor tjv.	69	71	101	62	113	123	131	184	224	40·4	21·7
Csongrád vármegye	370	381	959	262	431	1.009	632	812	1.968	28·5	42·4
Hódmezővásárhely tjv.	114	137	290	100	131	301	214	268	591	25·2	120·6
Szeged tjv.	354	421	878	333	490	906	687	911	1.784	32·6	95·8
Heves vármegye	1.212	1.543	3.009	1.215	1.784	3.263	2.427	3.327	6.272	37·1	88·5
Jász-Nagykun-Szolnok várm.	1.773	2.334	4.585	1.601	2.541	5.163	3.374	4.875	9.748	44·5	100·0
Pest-Pilis-Solt-Kiskun várm.[1])	42.856	56.303	72.959	43.728	60.158	76.087	86.584	116.461	149.046	34·6	27·9
Budapest székesfőváros	19.191	25.091	40.463	20.695	26.377	41.303	39.886	51.468	81.766	29·0	58·9
Kecskemét tjv.	356	369	662	345	452	712	701	821	1.375	17·1	67·5
Összesen	**67.879**	**88.583**	**126.626**	**69.757**	**94.331**	**131.551**	**137.636**	**182.914**	**258.177**	**32·9**	**41·2**
Tisza jobbpartja.											
Abaúj-Torna vármegye	221	268	418	267	332	584	488	600	1.002	23·0	67·0
Kassa tjv.	171	250	299	189	283	342	360	533	641	48·1	20·3
Bereg vármegye	198	309	463	179	339	549	377	648	1.012	71·9	56·2
Borsod vármegye	320	516	1.315	299	528	1.275	619	1.044	2.590	68·7	148·0
Miskolc tjv.	205	275	465	195	328	479	400	603	944	50·8	56·6
Gömör vármegye	315	480	611	397	571	814	712	1.051	1.425	47·6	35·6
Sáros vármegye	189	225	237	191	269	317	380	494	554	30·0	12·2
Szepes vármegye	319	403	523	456	577	695	775	980	1.218	26·5	24·3
Ung vármegye	117	168	248	148	228	297	265	396	545	49·5	37·6
Zemplén vármegye	379	566	1.019	448	700	1.182	827	1.266	2.201	53·1	73·7
Összesen	**2.434**	**3.460**	**5.598**	**2.769**	**4.155**	**6.534**	**5.203**	**7.615**	**12.132**	**46·4**	**59·3**

[1]) A helybeli születésűekkel együtt. Számuk: férfi: 1910: 29.885, 1920: 41.280, 1930: 47.973; nő: 1910: 29.883, 1920: 42.425, 1930: 48.370; együtt: 1910: 59.768, 1920: 83.705, 1930: 96.343.

8. A szomszédos községek népességének születési helye a régi Magyarbirodalom törvényhatóságai szerint részletezve. (Vége.)

Országrész, törvényhatóság	Férfi			Nő			Együtt			Tényleges népszaporodás v. fogyás (—) %	
	1910	1920	1930	1910	1920	1930	1910	1920	1930	1910—1920	1920—1930
Tisza balpartja.											
Békés vármegye	711	962	2.100	636	1.002	2.150	1.347	1.964	4.250	45·8	116·4
Bihar vármegye	655	823	1.644	522	843	1.606	1.177	1.666	3.250	41·5	95·1
Nagyvárad tjv.	210	313	471	162	316	466	372	629	937	69·1	49·0
Hajdu vármegye	276	362	761	233	379	772	509	741	1.533	45·6	106·9
Debrecen tjv.	245	351	778	200	345	710	445	696	1.488	56·4	113·8
Máramaros vármegye	174	407	573	152	415	565	326	822	1.138	152·2	38·4
Szabolcs vármegye	359	602	1.252	368	561	1.190	727	1.163	2.442	60·0	109·9
Szatmár vármegye	498	727	1.286	437	824	1.309	935	1.551	2.595	65·9	67·3
Szatmárnémeti tjv.	96	161	191	115	188	226	211	349	417	65·4	19·5
Szilágy vármegye	201	334	443	153	392	456	354	726	899	105·1	23·8
Ugocsa vármegye	66	163	214	79	168	237	145	331	451	128·3	36·3
Összesen	**3.491**	**5.205**	**9.713**	**3.057**	**5.433**	**9.687**	**6.548**	**10.638**	**19.400**	**62·5**	**82·3**
Tisza—Maros szöge.											
Arad vármegye	230	338	544	158	278	513	388	616	1.057	58·8	71·6
Arad tjv.	232	341	476	212	297	434	444	638	910	43·7	42·6
Csanád vármegye	183	286	737	154	258	754	337	544	1.491	61·4	174·1
Krassó-Szörény vármegye	202	334	412	199	360	432	401	694	844	73·1	21·6
Temes vármegye	329	381	496	177	313	390	506	694	886	37·2	27·7
Temesvár tjv.	181	223	330	126	189	307	307	412	637	34·2	54·6
Versec tjv.	27	58	56	31	50	64	58	108	120	86·2	11·1
Torontál vármegye	612	765	1.043	502	764	995	1.114	1.529	2.038	37·3	33·3
Pancsova tjv.	54	82	78	37	66	44	91	148	122	62·6	—17·6
Összesen	**2.050**	**2.808**	**4.172**	**1.596**	**2.575**	**3.933**	**3.646**	**5.383**	**8.105**	**47·7**	**50·6**
Királyhágóntúl.											
Alsó-Fehér vármegye	88	162	239	83	168	279	171	330	518	93·0	57·0
Beszterce-Naszód vármegye	25	61	78	27	65	77	52	126	155	142·3	23·0
Brassó vármegye	87	169	237	79	172	231	166	341	468	105·4	37·3
Csík vármegye	68	221	394	121	364	565	189	585	959	209·5	63·9
Fogaras vármegye	22	40	47	16	26	47	38	66	94	73·7	42·4
Háromszék vármegye	138	305	455	129	301	487	267	606	942	127·0	55·4
Hunyad vármegye	64	229	428	53	255	432	117	484	860	313·7	77·7
Kis-Küküllő vármegye	38	91	137	39	98	156	77	189	293	145·5	55·0
Kolozs vármegye	82	140	182	76	154	219	158	294	401	86·1	36·4
Kolozsvár tjv.	134	276	457	118	297	396	252	573	853	127·4	48·9
Maros-Torda vármegye	128	259	425	119	330	494	247	589	919	138·5	56·0
Marosvásárhely tjv.	30	94	122	49	78	120	79	172	242	117·7	40·7
Nagy-Küküllő vármegye	47	99	103	44	90	120	91	189	223	107·7	18·0
Szeben vármegye	60	114	130	48	93	127	108	207	257	91·6	24·1
Szolnok-Doboka vármegye	131	158	178	99	148	212	230	306	390	33·0	27·4
Torda-Aranyos vármegye	76	144	226	53	139	222	129	283	448	119·4	58·3
Udvarhely vármegye	150	294	517	221	487	701	371	781	1.218	110·5	55·9
Összesen	**1.368**	**2.856**	**4.355**	**1.374**	**3.265**	**4.885**	**2.742**	**6.121**	**9.240**	**123·3**	**51·0**
Fiume	28	80	124	28	79	139	56	159	263	183·9	65·4
Magyarország összesen	**102.341**	**132.832**	**195.335**	**105.674**	**145.445**	**208.849**	**208.015**	**278.277**	**404.184**	**33·8**	**45·2**
Horvát-Szlavonország.											
Belovár-Kőrös vármegye	36	49	48	16	46	50	52	95	98	82·7	3·2
Lika-Krbava vármegye	19	10	5	3	14	7	22	24	12	9·1	—50·0
Modrus-Fiume vármegye	16	36	24	14	22	26	30	58	50	93·3	—13·8
Pozsega vármegye	39	58	81	29	60	71	68	118	152	73·5	28·8
Szerém vármegye	126	120	206	73	115	206	199	235	412	18·1	75·3
Zimony tjv.	17	30	35	20	32	26	37	62	61	67·6	— 1·6
Varasd vármegye	19	19	18	15	26	26	34	45	44	32·4	— 2·2
Varasd tjv.	20	7	10	15	14	6	35	21	16	— 40·0	—23·8
Veröce vármegye	67	72	147	60	89	133	127	161	280	26·8	73·9
Eszék tjv.	48	46	68	39	63	74	88	109	142	23·9	30·3
Zágráb vármegye	47	62	67	45	60	45	92	122	112	32·6	— 8·2
Zágráb tjv.	40	141	119	28	140	128	68	281	247	313·2	—12·1
Összesen	**495**	**650**	**828**	**357**	**681**	**798**	**852**	**1.331**	**1.626**	**56·1**	**22·2**
Magyarbirodalom összesen	102.836	133.482	196.163	106.031	146.126	209.647	208.867	279.608	405.810	33·8	45·1
Külföldi és ismeretlen	4.874	4.265	4.236	3.925	4.456	5.167	8.799	8.721	9.403	0·9	7·8
Mindössze	**107.710**	**137.747**	**200.399**	**109.956**	**150.582**	**214.814**	**217.666**	**288.329**	**415.213**	**32·4**	**44·1**

1920. óta az elszakított területen születettek elég nagy része meghalt, egy kisebb töredéke pedig szülőhelyére tért vissza (optált) s ezt a fogyatékot az 1920. óta kiutasítottak és menekülők sajnos még mindig elég nagy száma sem egyenlítette teljesen ki.[1]) Nem meglepő tehát, hogy Budapesten *megfogyott* az utódállamoknak koncként odavetett területről elszármazottak száma, annál is inkább, mert a sok évszázad alatt kialakult békebeli *normális belső vándorfolyam* Trianon óta az új határvonalaknál megtorpan. A Budapesten mutatkozó visszaesés azonban *részben csak látszólagos;* a székesfővárosban hiányzó elszakított területiek egy részét az elővárosokban találjuk meg, ahol számuk csaknem tízezer fővel megduzzadt. A menekülők 1930-ban különösen Budapesten összetorlódott tömege idővel elég nagyrészben szerte áradt az országban: az adatok arra mutatnak, hogy elsősorban a fővároshoz közelfekvő, de mégis olcsóbb életlehetőségeket nyujtó területen kerestek maguknak véglegesebb új otthont. A szomszédos községekben megszámlált erdélyiek lélekszámának emelkedése külön is megérdemli a figyelmet; ez a növekedés aligha igazolja azt, hogy a Románia fennhatósága alá került magyar kisebbség sorsa kielégítő volna!

A népesség *nemek szerinti megoszlásának* vizsgálatára ugyan — mint említettük — csak később térünk reá, a születési hely főkategóriái szerinti adatokat azonban már itt célszerű bemutatni. Összeállításunk csupán az 1930. évi népszámlálás eredményeit öleli fel:

A születési hely csoportja	Budapest			Szomszédos községek		
	férfi	nő	ezer férfire jutott nő	férfi	nő	ezer férfire jutott nő
Helybeli születésű	182.830	196.636	1.076	47.973	48.370	1.009
Budapesten született				40.463	41.303	1.021
A szomszédos községekben született	9.191	10.063	1.095	[2]) 8.145	[2]) 8.317	[2]) 1.021
Pest vármegye egyéb részeiben született	29.701	39.153	1.318	17.504	20.112	1.149
Magyarország más megmaradt törvényhatóságaiban született	145.132	183.580	1.265	56.063	62.086	1.108
Magyarország elszakitott területén született	77.131	92.293	1.197	25.187	28.661	1.138
Horvát-Szlavonországban született	1.940	2.459	1.268	828	798	964
Külföldi és ismeretlen születésű	13.699	22.376	1.634	4.236	5.167	1.220
Mindössze	**459.624**	**546.560**	**1.189**	**200.399**	**214.814**	**1.072**

Az egyes kategóriák nőtöbbletében mutatkozó eltéréseket főleg társadalomgazdasági okok (elütő foglalkozási megoszlás) indokolják. Budapesten (de környékén is) különösen nem a helybeli születésű nők sorából (a helybenszülöttek ugyanis, amennyiben kereső tevékenységet folytatnak,

[1]) A kiutasítottaknak stb. a megcsonkított Magyarországon született gyermekei már mai magyarországi születésűeknek számítanak.

[2]) A helybeli születésűek *nélkül* (tehát csupán a *nem* az összeírás helyén születettek adatai.

inkább az ipari és kereskedelmi üzemekben helyezkednek el), hanem általában a közelebbi vidékekről és megyékből rekrutálódó házicselédek nagy száma szökteti oly magasra a pestmegyei születésűek körében a nők arányát; a nevelőnők, nyelvmesternők stb. aránylag elég jelentős száma pedig a külföldiek adatsorában torzítja magasabbra a nőtöbblet jelzőszámát.

A születési hely statisztikája alapján felsorolt adatokat még egy szempontból: *nagy-budapesti vonatkozásban* szükséges kiegészíteni. Mindeddig ugyanis *a fennálló közigazgatási beosztáshoz híven* Budapestet és a 22 közelfekvő megyei várost és községet *egyenkint külön egységeknek tekintettük.* A Budapesten lakó szomszédos községbelieket eszerint nem számítottuk be a helybeli születésűek közé és hasonlóképen a külvárosokban lakó budapestieket sem, sőt a valamely elővárosban összeírt, de a környék belső övezetének bármelyik másik tömörülésén születetteket sem soroztuk be a helybeliek közé. Ha persze a *szomszédos övezetet* nem 22 előváros foglalatának, hanem *egy egységnek* képzeljük el, az utóbbiakat is a helybeli születésűek táborába kell beolvasztani. Ezen az alapon a külváros-övezeten a törzsökös elem létszáma 112.805-re, aránya pedig 27·2%-ra nő meg. *Nagy-Budapestet egy tömörülési egységnek* gondolva el, ehhez a számhoz még a Budapesten születettek számát is hozzá kell adni; a külvárosgyűrű területén a helybenszülöttek száma így 194.571-re, hányadosa pedig 46·9%-ra nő meg. A fővárosban hasonló elgondolás alapján a szomszédos községek szülötteit kellene a helybeli születésűekkel egy kalap alá foglalni, ami a törzslakosság számának 398.720-ra és arányának 39·6-ra való növekedését eredményezné. De ilyen bázison azután *Nagy-Budapest* helybeli = *nagy-budapesti szülötteinek* teljes számát is megállapíthatjuk; e nagy agglomeráció 1930-ban 1,421.397 főnyi lélekszámából összesen 593.291 fő, azaz 41·8% született az egész nagy település *(Budapest és a 22 szomszédos község)* területén. Közigazgatási nézőszögből persze ez a számítási eljárás joggal kifogásolható; elméletileg azonban helyes, sőt gyakorlati értéke is van; és végeredményben távolsági szempontból az az egyén, aki Óbuda legfelső csücskében született, de Kőbánya legszélső sarkában lakik, nem sokkal inkább »belső vándorló«-e, mint az, aki Újpesten született, de a vele összeépült Rákospalotán él, vagy pedig ugyancsak Óbuda északi szegélyén, a római fürdői telepen látta meg a napvilágot, viszont az attól pár percnyire fekvő csillaghegyi-fürdőtelep, tehát már egy idegen község: Békásmegyer lakosa?

A népesség származásáról képet rajzoló adatok csupán pár szavas utalással kísért filmje Nagy-Budapest falai közt lüktető életről, a népesség egyre tartó keveredéséről, az élénk népcseremozgalomról tanuskodott. Félszázad óta egyrészt az odahaza sovány, vagy sokszor csak annak tetsző kenyér, másrészt a nagyvárosi munkalehetőségek csábító látszata más kisebb-nagyobb hatóerejű tényezőkkel együtt a vidéki lakosság népes rajait indította útnak Budapest és környéke felé. A székesfőváros és fiatalos lendülettel

előretörő külvárosai munkáraéhes, produktív, de a fővárosi gondolattól jórészben idegen, tradíciónélküli csapatokkal teltek meg. A keveredés, felfrissülés általában egészséges életfolyamat; nagy kérdés azonban, hogy a szülőföldtől elszakadt s az ország minden részéből származó, tehát gondolkozásilag, műveltségileg eltérő fokon álló sokaság Budapest és környékén alig két emberöltő alatt lezajlott egészen szokatlan méretű összeverődése *minden szempontból* kedvező volt-e?

Külön probléma lehetne a *külföldi születésűek* és ehhez kapcsolódva az *idegen állampolgárok* számának, valamint lélekszámváltozásának beható ismertetése. Hányadosuk azonban meglehetősen csekély: 1930-ban a külföldi születésűek aránya[1]) Budapesten 3·6, a szomszédos községekben 2·2%-ot tett, az idegen honosoké pedig a székesfővárosban 3·9 és környékén 2·6%-ra[2]) rúgott, úgyhogy a legfőbb adatok egyszerű felsorolásával is megelégedhetünk. Lássuk először a *külföldi születésűek*[3]) *1930-as lélekszámát:*

Ország	Külföldi születésű[3])					
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
	Budapesten			a szomszédos községekben		
Ausztria	3.526	7.674	11.200	1.064	1.678	2.742
Cseh-Szlovákia	2.042	4.000	6.042	828	1.058	1.886
Lengyelország	2.810	3.153	5.963	628	664	1.292
Románia	564	633	1.197	168	162	330
Jugoszlávia	639	876	1.515	224	198	422
Olaszország	377	462	839	71	78	149
Németország	1.121	2.187	3.308	320	408	728
Oroszország	507	624	1.131	256	238	494
Amerika	298	424	722	106	180	286
Egyéb és ismeretlen	1.815	2.343	4.158	571	503	1.074
Összesen	**13.699**	**22.376**	**36.075**	**4.236**	**5.167**	**9.403**

Az *egyes országok sora* Budapesten és környékén meglehetősen párhuzamosan halad, ellenben *a két nem* aránya erősen eltér: a fővárosban a magasabb kultúrnívót képviselő háztartások száma jóval nagyobb; idegenajkú női alkalmazottjaik száma is tekintélyesebb és mint nyelvtanárnők is többen keresik meg itt kenyerüket (sőt külföldről származó feleség is alighanem több akad), míg a környéken a külföldről való férfiak viszonylag

[1]) Az elszakított területen született lakosság *nélkül*, de az ismeretlen születésűekkel.

[2]) Nagy-Budapest népességének 3·2%-a volt külföldi születésű, ill. 3·5%-a idegen honos.

[3]) Az elszakított területen születettek nélkül.

valamivel jelentősebb száma a gyárakban dolgozó külföldi művezetők stb. elég magas létszámával is összefüggésben állhat. Az elmondottakat egyébként a *nem magyar állampolgárok 1930. évi számának* felsorakoztatása is megerősíti:

Honosság	Külföldi állampolgár					
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
	Budapesten			a szomszédos községekben		
Osztrák	1.582	3.432	5.014	524	675	1.199
Cseh-szlovák	4.052	6.804	10.856	1.585	1.872	3.457
Román	2.330	3.093	5.423	767	896	1.663
Jugoszláv	1.060	1.379	2.439	366	419	785
Lengyel	4.126	4.527	8.653	930	934	1.864
Olasz	366	426	792	101	105	206
Német	800	1.346	2.146	179	224	403
Svájci	113	196	309	22	24	46
Francia	87	186	273	4	13	17
Angol	158	215	373	18	25	43
Bolgár	583	223	806	291	69	360
Orosz	506	462	968	275	221	496
Török	111	105	216	15	11	26
Holland	34	47	81	2	2	4
Egyesült-államokbeli	145	155	300	43	55	98
Egyéb	244	228	472	44	35	79
Ismeretlen	44	40	84	3	6	9
Együtt	**16.341**	**22.864**	**39.205**	**5.169**	**5.586**	**10.755**

Ezeknek a számoknak az értékelésénél arra is ügyelni kell, hogy az idegen honosok elég jelentős része: Budapesten 4038 férfi és 6524 nő, vagyis együtt 10.562 egyén az *elszakított területen született*, tehát tulajdonképen csak papíron szűnt meg a magyar nemzet tagja lenni. Eszerint egyedül a székesfővárosban 39.205 külföldi állampolgár közül mindössze 28.643-at szabad százszázalékos értelemben külföldinek számítani (a szomszédos övezetben is hasonló lehet a helyzet); ez az idegen kontingens Budapest egész lakosságának csupán 2·8%-át alkotja. A nem magyar állampolgárok 1920. évi számát ugyan nem ismerjük, egyedül a külföldi (főleg ausztriai) születésűek egykor magas arányszámának fokozatos leforgácsolódása és részben létszámának megapadása is alátámasztja azonban azt a megállapítást, hogy Budapestet *kizárólag* a magyar néperő emelte a világvárosias határvonal: a milliós lélekszám fölé s a székesfőváros nagyobb agglomerációja is csupán a vidéki elemek szakadatlan odaáramlásának köszönheti mai népességi jelentőségét. Az a tény, hogy a magyar nemzet ennek a nagy néptömörülésnek megteremtésére képes volt, néperejének s gazdasági és kulturális fejlődésképességének egyik értékes bizonyítéka.

3. A népesség demográfiai rétegződése.

Nagy-Budapest népességösszetételének, lakossága struktúra-változásainak vizsgálata egy fokkal mélyebben világít be a főváros és környékének nagy horderejű problémakörébe, mint a fejlődés elemzése. Természetesen nemcsak azok az okok és tényezők ágaznak sokfelé, amelyek eredőjeként a nagy központi agglomeráció kialakult, hanem a *nagyvárossá fejlődés hatásai és következményei hasonlóképen rendkívül színes és változatos képet tárnak* az érdeklődő elé. A népességkutatás rég rámutatott már azokra a nagy különbségekre, melyek a két eltérő települési alaptípus: a város és a vidék lakosságának összetételét jellemzik[1]; a nagyvároskérdés részletproblémája demografiai szempontokból szintén számos külön vizsgálódás tárgya volt.[2] Az újabban kifejlődött tömörülési típus: *a nagyobb agglomeráció népességalkati viszonyainak kutatása azonban mindeddig elhanyagoltabb munkaterületet alkotott* s még ritkábban került sor a *városok és külvárosaik* meglehetősen elkülönülő demológiai állapotainak *párhuzamos* feltárására, holott az idevágó kutatások értéke vitán felül áll.[3] Ezt talán alább következő fejtegetéseink is igazolni fogják, bár a nagybudapesti adatok futó seregszemléje során ezúttal is csak a jellemzőbb népszámokat gyüjthetjük egy csokorba, az összeállításokból pedig csupán a legfontosabb tanulságokat hámozhatjuk ki.

A népességi struktúra megfigyelésénél az első állomást mindig *a két nem* számarányának ismertetése kell, hogy alkossa. Nemcsak az alapvető biológiai különbségekre való tekintettel, hanem mert ideális családi, társadalmi élet csak akkor képzelhető el, ha a férfi és a női nem *egyensúlyban van.* Természetesen az egyensúlyi állapottól való nem mindegyik eltérés aggályos tünet, hiszen a két nem élethivatása, társadalmi és foglalkozási szerepköre is merőben elütő; amennyiben a férfi és a női nem számbeli súlyának mérlegelésénél az egyik vagy másik serpenyő magasabbra emelkedése ilyen okokkal indokolható, inkább sajátságos, mint aggályos társadalmi életjelenséggel állunk szemközt. Népesedési tekintetben is komolyabb veszélyt rejt magában, ha az egyensúlyi állapot megbolygatása az egyik nem létszámát erőszakosan és hirtelenül megváltoztató események (például háború, tömeges kivándorlás stb.) eredménye, bár régi demografiai tapasztalatok azt

[1]) L. pl. *dr. Kenéz Béla:* A városok fejlődése és jelentősége. (Budapest 1905). — *dr. Schneller Károly:* Magyarország városi és vidéki népessége. I. kötet 1. rész. (Pécs, 1925.)

[2]) Az idevágó sok bel- is külföldi tanulmány közül elsősorban *Mayr* egyik régi, de ma is még gondolatébresztő értekezését ragadjuk ki, mely »Die Bevölkerung der Groszstädte« címen a »Die Groszstadt« c. gyüjteményes munkában jelent meg (Dresden, 1903). Mint nemzetközi anyaggyüjtemény különösen fontos még a Nemzetközi Statisztikai Intézet »Statistique Internationale des Grandes Villes« címen újabban megindított kiadványsorozata (eddig két kötete jelent meg).

[3]) V. ö. a Magyar Statisztikai Szemle 1926. évi 3. és 1927. évi 12. számában Budapestről és vidékéről közölt adatainkat.

igazolják, hogy a természetes fejlődés ilyenkor is a normális állapot: a nem túlságosan nagy nőtöbblet elérésére törekszik.

Sajátlagos társadalomgazdasági életkörülményeinél fogva a város, különösképen a *nagyváros* lakosságának (polgári népességének) nem szerinti összetételét a *női nem* átlagon felüli *túlsúlya* jellemzi. Ismeretes, hogy a természetes népmozgalom általában a női népességnek kedvez; a városokban ezenkívül — mint már előbb bemutatott adataink is igazolták — a belső népáramlás, különösen közelebbről származó ága szintén a női nem számbeli jelentőségének megnagyobbodására vezet. Elsősorban a XX. századbeli városi élethez szorosan hozzátartozó *foglalkozási sajátosságok*, főleg a házicselédek jelentős száma magyarázza az utóbbi tüneményt, melyet legfeljebb egy kevésbbé természetes, idegenebb tényező: a katonaság eltérő számbeli alakulása ellensúlyozhat.

Város és külváros lakosságának nem teljesen megegyező nemek szerinti összetételének magyarázatát hasonlóképen elsősorban gazdaságtársadalmi téren, a foglalkozási összetétel némileg elütő sajátosságaiban kereshetjük. Hogy azután a legzavaróbb faktor, a katonaság szerepének megítélésére is legyen támpontunk, a békebeli Budapestről kétféle bázison: a polgári és az összes népesség lélekszáma alapján is bemutatjuk a nőtöbblet jelzőszámának történeti adatsorát. Megjegyzendő, hogy az alábbi összeállításban a fővároskörnyék multba visszavezetett adatai a bevezetésben jelzett okokból nem minden esetben ölelik fel a külvárosok összeségét, ami azonban komolyabb hibaforrást nem alkothat és az adatok összehasonlító értékét sem csökkenti:

Év	Ezer férfire jutott nő		
	a polgári népességben	az összes népességben	
	Budapesten		a szomszédos községekben
1869	974	910	[1]) 1.004
1880	1.073	1.013	[1]) 1.040
1890	1.066	1.007	[1]) 1.040
1900	1.082	1.034	[1]) 1.041
1910	1.072	1.030	1.021
1920	.	1.154	1.093
1930	.	1.189	1.072

A békés évtizedek alatti általános társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődés keretében Budapesten fokozódó nőtöbblet alakult ki. A szomszédos övezeten viszont a férfi munkaerő (főleg gyári munkásság) 1900—1910. évi lökésszerű megnövekedése folytán ebben a decenniumban szembeötlő mértékben visszaesett a nőtöbblet jelzőszáma. A világháború után részben a háborús vérveszteségek következtében, részben a különleges okok, így a helyőrség létszámcsökkentése, illetve olyan rendkívüli katonai alakulatok 1920. körüli

[1]) 1869—1890-ben Alag, Pestszenterzsébet, Pestszentlőrinc, Rákosszentmihály és Kispest egy része, 1900-ban pedig Alag és Rákosszentmihály nélkül.

nagyobb lélekszáma miatt, melyeknél a családtagok száma is meglehetősen nagy volt stb., erősen megduzzadt — mégpedig a békebeli polgári népességhez képest is — a női nem túlsúlya Budapesten (de környékén is). 1930-ig azonban a székesfővárosban kivált a tíz év előtt megritkult lélekszámú házicselédség (és az 1920-ig ugyancsak megfogyatkozott gyári munkásnők) nagyobb számbeli előtörése miatt az országos fejlődéstől merőben elütő módon még tovább nőtt meg az ezer férfire jutó nők száma, míg a munkát kereső vidéki (és részben budapesti) férfimunkásságnak (és a munkanélkülieknek) a külvároskoszorú lakótelepein való felhalmozódása folytán a környéken az országos irányzatnak is megfelelő, ellentétes fejlődés mutatkozott.[1]) Egyébként a 9. számú táblából kitűnőleg *a községenkint is elég nagy különbségek* nyitját túlnyomórészben ugyancsak társadalomgazdasági téren kell keresni. Erre példaképen az 1930-as adatsorból kirívó szélsőségeket (Rákosligeten ezer férfire 1314, Alagon 944 nő), valamint a nagyiparban foglalkoztatott férfimunkaerő kimagasló fejszáma folytán Csepelen mutatkozó kis fitöbbletet (helyesebben egyensúlyi helyzetet: ezer férfire 999 nő) idézhetjük. Megjegyzendő még, hogy a 22 szomszédos község némelyikéből a női népesség egy nem túl nagy töredéke Budapestre szegődik el cselédnek; az aránylag csak enyhébb nőtöbbletnek itt-ott ez lehet a (részleges) magyarázója.

1910-óta *Nagy-Budapest lakosságának nem szerint való rétegződése* a következőképen módosult.:

Év	Budapest		Szomszédos községek		Nagy-Budapest	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
	A) *Lélekszám.*					
1910	433.604	446.767	107.710	109.956	541.314	556.723
1920	431.290	497.706	137.747	150.582	569.037	648.288
1930	459.624	546.560	200.399	214.814	660.023	761.374
	B) *Tényleges népgyarapodás, illetőleg fogyás (—).*					
Szám szerint:						
1910—1920	—2.314	50.939	30.037	40.626	27.723	91.565
1920—1930	28.334	48.854	62.652	64.232	90.986	113.086
Százalékban:						
1910—1920	—0·5	11·4	27·9	37·0	5·1	16·4
1920—1930	6·6	9·8	45·5	42·7	16·0	17·4

[1]) A katonai, karhatalmi alakulatok le nem szerelt tagjainak és a Budapesten feltorlódott hadifoglyoknak stb. tömege 1920 óta alighanem szintén részben a főváros környékére, részben a vidékre telepedett át. V. ö. *dr. Thirring Lajos:* Fővárosunknak és környékének újabb fejlődése. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1931. évf. 3. számából).

9. Nagy-Budapest népessége nemek szerint.

Város, község	Férfiak				Nők				Ezer férfire jutott nő			
	szám a											
	1900	1910	1920	1930	1900	1910	1920	1930	1900	1910	1920	1930
A) *Budapest*	359.994	433.604	431.290	459.624	372.328	446.767	497.706	546.560	1.034	1.030	1.154	1.189
B) *Szomszédos községek.*												
Alag	[1]) .	902	1.174	1.551	[1]) .	722	1.091	1.464	[1]) .	800	929	944
Újpest mv.	20.514	27.441	26.827	32.074	21.344	27.756	29.662	35.326	1.040	1.011	1.106	1.102
Rákospalota mv.	}	12.157	17.000	20.472	}	12.990	19.008	22.477	}	1.068	1.118	1.098
Pestújhely	5.620	2.724	3.768	5.487	6.124	2.823	4.128	5.853	1.090	1.036	1.096	1.067
Rákosszentmihály	[1]) .	3.148	4.590	6.552	[1]) .	3.412	5.348	7.531	[1]) .	1.084	1.165	1.149
Cinkota[2])	}	3.929	}		}			4.520	}			1.150
Sashalom	1.520	3.691	6.000	5.662	1.615	3.932	6.596	6.130	1.062	1.065	1.099	1.083
Rákoscsaba	1.493	2.524	2.830	3.982	1.517	2.544	3.089	4.207	1.016	1.008	1.091	1.057
Rákosliget	}	1.215	1.253	1.345	}	1.409	1.505	1.767	}	1.160	1.201	1.314
Rákoskeresztúr	3.008	}	2.849	3.703	3.141	}	3.180	3.847	1.044	}	1.116	1.039
Rákoshegy	}	3.313	796	2.031	}	3.386	810	2.167	}	1.022	1.018	1.067
Pestszentlőrinc	}	3.918	5.678	14.954	}	3.906	6.099	15.657	}		997	1.074	1.048
Kispest mv.	7.735	14.993	24.472	31.057	8.021	15.219	26.592	33.455	1.037		1.015	1.087	1.077
Pestszenterzsébet mv.	7.878	15.545	19.496	33.069	7.854	15.425	21.049	34.838	997	992	1.080	1.054
Csepel	2.265	4.747	6.910	11.456	2.303	4.715	7.080	11.445	1.017	993	1.024	999
Nagytétény	1.268	1.916	2.456	3.493	1.346	2.008	2.664	3.667	1.062	1.048	1.085	1.050
Budatétény	443	732	833	1.250	421	703	917	1.296	950	960	1.101	1.037
Budafok mv.	3.453	5.364	6.539	9.598	3.820	5.590	7.147	10.093	1.106	1.042	1.093	1.051
Albertfalva	431	585	595	1.639	360	535	624	1.692	835	914	1.049	1.032
Pesthidegkút	758	1.041	1.568	2.953	801	1.089	1.695	3.077	1.057	1.046	1.081	1.042
Békásmegyer	992	1.754	2.113	4.142	1.037	1.792	2.298	4.305	1.045	1.022	1.088	1.039
Együtt	[2]) 57.378	107.710	137.747	200.399	[2]) 59.704	109.956	150.582	214.814	[2])1.041	1.021	1.093	1.072
C) *Nagy-Budapest*	[3])417.372	541.314	569.037	660.023	[3])432.032	556.723	648.288	761.374	[3])1.035	1.028	1.139	1.154

A fi és női nem eltérő lélekszámhullámzásának eredményeképen azután az ezer férfire eső nők arányszáma Nagy-Budapesten az 1910. évi 1028-ról tíz esztendővel utóbb 1139-re, sőt a legutolsó népszámlálás szerint 1154-re emelkedett.

Nem szorul bővebb megokolásra az *életkorstatisztika* roppant jelentősége. A népesség kor szerinti rétegződésében elsősorban az *elszállt decenniumok* népesedéstörténete elevenedik meg. De a *jelen* népességpolitikai intézkedései sem érhetnek célt, ha nem nyugosznak a korösszetételre vonatkozó adatok ismeretén; erre a munkaképeskorúak napjainkban mutatkozó szokatlanul nagy összetorlódása s az ebből eredő igen súlyos problémakomplexum intő példa. Az életkorstatisztika mult és jelen adatainak egybevetéséből azonban tudvalevőleg a *jövő* népességi kilátásaiba is figyelemre méltó pillantás nyílik. A nagybudapesti lakosság életkoreredményeinek ismeretéhez tehát fontos érdekek fűződhetnek.

Az a hatalmas *vándorfolyamat*, mely a budapesti agglomeráció fejlődésének előidézője és szabályozója volt, természetesen a *lakosság*

[1]) 1900-ban Alag még Dunakeszihez, Rákosszentmihály Csömörhöz tartozott; adataik nem állanak rendelkezésre.

[2]) Alag és Rákosszentmihály nélkül.

[3]) Mátyásfölddel együtt.

koralkatára is rányomta bélyegét. Ezt már a *négy fő korcsoport* következő *összefoglaló adatai* is jellemzik:

Korosztály	Budapest		Szomszédos községek	
	számszerint	százalékban	számszerint	százalékban
15 éven aluli:				
1900[1])	190.182	26·0	44.146	37·7
1910	204.616	23·2	78.842	36·2
1920	190.972	20·6	87.063	30·2
1930	156.131	15·5	99.198	23·9
15—39 éves:				
1900[1])	376.804	51·5	46.786	40·0
1910	466.976	53·1	91.146	41·9
1920	473.446	51·0	126.419	43·9
1930	510.552	50·8	196.442	47·3
40—59 éves:				
1900[1])	128.626	17·5	20.169	17·2
1910	161.322	18·3	36.883	16·9
1920	201.103	21·6	57.122	19·8
1930	250.839	24·9	88.578	21·3
60 évnél idősebb:				
1900[1])	36.710	5·0	5.981	5·1
1910	47.457	5·4	10.795	5·0
1920	63.475	6·8	17.725	6·1
1930	88.662	8·8	30.995	7·5

A *budapesti lakosság* koralkatának deformálódása, elöregedése egyenesen megdöbbentő: az utolsó népszámlálás (1920.) óta csupán az előrehaladott korúak és még a felső munkabíró kor (40—59. év) tagjainak a létszáma gyarapodott meg erőteljesen. A súlyos háborús veszteség által is megtizedelt fiatalabb munkabíró korosztályba tartozók száma viszont a szerényebb keretek közt, de még mindig tartó fővárosbatódulás ellenére is csak kevésbbé nőtt meg. Szinte katasztrófális azután — bár a természetes szaporodásról az előző fejezetben idézett adatok után nem meglepő — az a zsugorodás, mely a korpiramis alján, a serdületlen korúak rétegénél mutatkozik. Igaz, hogy ez a korcsoport elsősorban a háborús szülöttek felettébb megvékonyodott évjáratainak köszöni visszafejlődését. De nem egyedül: a századforduló óta ugyanis az öt évnél fiatalabbaknak a világháborús elváltozások által aligha befolyásolt lélekszáma is roppant mértékben: az 1900. évi 74.288-ról 1930-ban 48.784-re visszaesett! Még élesebben kiütközik az elöregedés veszélye az arányszámokból. Örvendetes viszont, hogy *a főváros környezetén jóval kedvezőbb a helyzet; az életkorkép azonban itt sem teljesen kielégítő*, hiszen a serdületlen kor részesedési arányszáma az 1900-as hányados $^1/_3$-ával szorult

[1]) Alag és Rákosszentmihály nélkül.

10. Nagy-Budapest népessége ötéves korcsoportok szerint 1930-ban.

Megnevezés	Korcsoportok																				Ismeretlen	Összesen
	—5	5—9	10—14	15—19	20—24	25—29	30—34	35—39	40—44	45—49	50—54	55—59	60—64	65—69	70—74	75—79	80—84	85—89	90—94	95—99	100—		
Budapest.	a) *Abszolút számokban.*																						
Férfi	24.714	28.429	25.288	39.624	49.784	50.594	48.920	39.183	35.138	32.117	26.505	21.588	15.947	10.313	6.410	3.200	1.243	347	93	15	4	168	459.624
Nő	24.070	28.119	25.511	52.247	61.758	56.949	60.424	51.069	43.603	36.433	31.428	24.027	18.843	13.563	9.696	5.223	2.395	687	209	39	8	259	546.560
Együtt	**48.784**	**56.548**	**50.799**	**91.871**	**111.542**	**107.543**	**109.344**	**90.252**	**78.741**	**68.550**	**57.933**	**45.615**	**34.790**	**23.876**	**16.106**	**8.423**	**3.638**	**1.034**	**302**	**54**	**12**	**427**	**1,006.184**
Ezer férfira jutott nő	974	989	1.009	1.319	1.241	1.126	1.235	1.303	1.241	1.134	1.186	1.113	1.162	1.315	1.513	1.632	1.927	1.980	2.247	2.600	2.000	1.542	1.189
Szomszédos községek.																							
Férfi	18.322	18.259	13.603	19.210	20.134	20.356	19.644	14.996	13.058	11.991	9.454	7.736	5.797	3.692	2.396	1.175	420	106	21	8	5	16	200.399
Nő	17.634	17.792	13.588	20.864	22.122	20.622	21.119	17.375	14.760	12.714	10.552	8.313	6.523	4.661	3.296	1.809	736	225	54	10	6	39	214.814
Együtt	**35.956**	**36.051**	**27.191**	**40.074**	**42.256**	**40.978**	**40.763**	**32.371**	**27.818**	**24.705**	**20.006**	**16.049**	**12.320**	**8.653**	**5.892**	**2.984**	**1.156**	**331**	**75**	**18**	**11**	**55**	**415.213**
Ezer férfira jutott nő	962	974	999	1.081	1.099	1.013	1.076	1.158	1.130	1.060	1.116	1.075	1.125	1.263	1.376	1.540	1.753	2.122	2.572	1.250	1.200	2.438	1.072
Nagy-Budapest.																							
Férfi	43.036	46.688	38.891	58.834	69.918	70.950	68.564	54.179	48.196	44.108	35.959	29.324	21.744	14.005	8.806	4.375	1.663	453	114	23	9	184	660.023
Nő	41.704	45.911	39.099	73.111	83.880	77.571	81.543	68.444	58.363	49.147	41.980	32.340	25.366	18.224	12.992	7.032	3.131	912	263	49	14	298	761.374
Együtt	**84.740**	**92.599**	**77.990**	**131.945**	**153.798**	**148.521**	**150.107**	**122.623**	**106.559**	**93.255**	**77.939**	**61.664**	**47.110**	**32.229**	**21.798**	**11.407**	**4.794**	**1.365**	**377**	**72**	**23**	**482**	**1,421.397**
Ezer férfira jutott nő	969	983	1.005	1.242	1.200	1.093	1.189	1.263	1.211	1.114	1.168	1.103	1.167	1.301	1.475	1.607	1.883	2.013	2.307	2.131	1.555	1.620	1.154
Budapest.	B) *Százalékban*																						
Férfi	5·4	6·2	5·5	8·6	10·8	11·0	10·7	8·5	7·6	7·0	5·8	4·7	3·5	2·2	1·4	0·7	0·3	0·1	0·0	0·0	0·0	0·0	100·0
Nő	4·4	5·1	4·7	9·6	11·3	10·4	11·1	9·3	8·0	6·7	5·7	4·4	3·5	2·5	1·8	1·0	0·4	0·1	0·0	0·0	0·0	0·0	100·0
Együtt	**4·9**	**5·6**	**5·0**	**9·1**	**11·1**	**10·7**	**10·9**	**9·0**	**7·8**	**6·8**	**5·8**	**4·5**	**3·5**	**2·4**	**1·6**	**0·8**	**0·4**	**0·1**	**0·0**	**0·0**	**0·0**	**0·0**	**100·0**
Szomszédos községek.																							
Férfi	9·1	9·1	6·8	9·6	10·0	10·3	9·8	7·5	6·5	6·0	4·7	3·9	2·9	1·8	1·2	0·6	0·2	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	100·0
Nő	8·2	8·3	6·3	9·7	10·3	9·6	9·8	8·1	6·9	5·9	4·9	3·9	3·1	2·2	1·5	0·9	0·3	0·1	0·0	0·0	0·0	0·0	100·0
Együtt	**8·7**	**8·7**	**6·5**	**9·6**	**10·2**	**9·9**	**9·8**	**7·8**	**6·7**	**5·9**	**4·8**	**3·9**	**3·0**	**2·0**	**1·4**	**0·7**	**0·3**	**0·1**	**0·0**	**0·0**	**0·0**	**0·0**	**100·0**
Nagy-Budapest.																							
Férfi	6·5	7·1	5·9	8·9	10·6	10·7	10·4	8·2	7·3	6·7	5·5	4·4	3·3	2·1	1·3	0·7	0·3	0·1	0·0	0·0	0·0	0·0	100·0
Nő	5·5	6·0	5·1	9·6	11·0	10·2	10·7	9·0	7·8	6·6	5·5	4·2	3·3	2·4	1·7	0·9	0·4	0·1	0·0	0·0	0·0	0·0	100·0
Együtt	**6·0**	**6·5**	**5·5**	**9·3**	**10·8**	**10·5**	**10·6**	**8·6**	**7·5**	**6·6**	**5·5**	**4·3**	**3·3**	**2·3**	**1·5**	**0·8**	**0·3**	**0·1**	**0·0**	**0·0**	**0·0**	**0·0**	**100·0**

összébb. Igaz, hogy ezt az eltolódást a már jelzett rendkívüli okok mellett részben a gyors népességfejlődés is előidézhette. A hirtelen nagyrafejlődött települések közös sajátossága ugyanis, hogy kezdetben népességük fiatalos koralkatában a munkabíró (és családalapító korú) fiatalabb elem dominál. Az utóbbi okból többnyire a gyermekek száma is gyorsan nő meg (sőt hányadosuk szintén emelkedhetik); ezt az 1900—1910-ben látható folyamatot az elővárosokban még az is fokozta, hogy a drágább élet elsősorban a sokgyermekes családokat szorítja ki a nagyváros határain túlra. Minthogy idősebb korú kitelepülő, illetve az elővárosokba vidékről bevándorló öregebb ember nem sok akadhatott, az öregek aránya a szomszédos községekben eleinte nagyon elenyésző volt. Amint azonban évtizedek elteltével a beáramlott produktív néptömeg az öregkorba ér, a magasabb korcsoportok lélekszámereje és viszonylagos súlya emelkedni kezd. A környékbeli gyermekek arányszámának visszaesését a vázolt folyamatok persze csak részben mentik, miután még 1920. óta is tetemesen megnőtt a családalapításra érett korcsoportok lélekszáma; a serdületlen kor hányadosának nagymérvű visszahanyatlása tehát elsősorban a születéseknek részben a mostoha viszonyok (munkanélküliség stb.) által is felidézett korlátozására vezethető vissza. *Az 1920. óta bekövetkezett koreltolódásokat* egyébként még a következő adatok is szemléltetik:

Korosztály	Budapest		Szomszédos községek	
	1910—1920	1920—1930	1910—1920	1920—1930
	Lélekszámkülönbözet:			
	Számszerint.			
15 éven aluli	—13.644	—34.841	8.221	12.135
15—39 éves	6.470	37.106	35.273	70.023
40—59 «	39.781	49.736	20.239	31.456
60 évnél idősebb...	16.018	25.187	6.930	13.270
Együtt	**48.625**	**77.188**	**70.663**	**126.884**
	Százalékban.			
15 éven aluli	—6·7	—18·2	10·4	13·9
15—39 éves	1·4	7·8	38·7	55·4
40—59 «	24·7	24·7	54·9	55·1
60 évnél idősebb .	33·8	39·7	64·2	74·9
Együtt	**5·5**	**8·3**	**32·5**	**43·6**

Vagyis a legutóbb eltelt tíz esztendő tényleges népszaporulatából a szomszédos községekben nem is egészen $^1/_{10}$ rész (9·5 százalék) jutott a serdületlen korra s a lélekszámtöbblet több mint a fele (55·2%-a) az alsó munkabíró korra, egynegyede (24·8%-a) a felső produktív korra, egytizedet meghaladó része (10·5 %-a) pedig az előrehaladott korúakra esett, holott az 1920. évi népességi hányadosok szerint e négy korcsoport részesedési arányszáma 30·2, 43·9, 19·8, illetve 6·1% kellett volna, hogy legyen! Budapest 1920—1930. évi fejlődésének lassú volta pedig *egyedül a 15. évnél fiatalabb lakosság igen tekintélyes mérvű megfogyatkozásának a következménye*, hiszen a 15. éven felüli népesség száma e tíz év alatt a székesfővárosban még 15·2 százalékkal növekedett meg!

11. Nagy-Budapest népessége

Város, község	15 éven aluli				15—39	
	1900	1910	1920	1930	1900	1910
a) **Szám szerint.**						
A) *Budapest*	**190.182**	**204.616**	**190.972**	**156.131**	**376.804**	**446.976**
B) *Szomszédos községek.*						
Alag	[2] —	528	672	683	[2] —	780
Újpest mv.	14.899	18.083	14.978	13.945	17.590	24.800
Rákospalota mv.	4.559	9.427	11.125	9.545	4.572	10.265
Pestújhely		2.200	2.497	2.538		2.295
Rákosszentmihály	[2] —	2.316	2.749	3.344	[2] —	2.576
Cinkota[1])	1.256	2.960	3.902	2.096	1.164	3.028
Sashalom				3.214		
Rákoscsaba	1.233	2.022	1.959	2.225	1.146	1.930
Rákosliget	2.488	960	693	559	2.334	981
Rákoskeresztúr		2.635	2.162	2.458		2.645
Rákoshegy			502	1.054		
Pestszentlőrinc	6.164	2.962	3.626	7.762	6.089	3.289
Kispest mv.		10.994	16.669	14.478		12.631
Pestszenterzsébet mv.	6.039	11.430	12.101	16.967	6.466	13.016
Csepel	1.798	3.680	4.181	5.934	1.752	3.831
Nagytétény	1.040	1.437	1.648	1.985	861	1.468
Budatétény	354	599	576	783	305	503
Budafok mv.	2.782	4.085	4.289	5.050	2.793	4.443
Albertfalva	259	379	329	797	352	504
Pesthidegkút	535	774	994	1.576	578	800
Békásmegyer	740	1.371	1.411	2.205	784	1.361
Együtt	[3]) **44.146**	**78.842**	**87.063**	**99.198**	[3]) **46.786**	**91.146**
C) *Nagy-Budapest*	[3]) **234.328**	**283.458**	**278.035**	**255.329**	[3]) **423.590**	**558.122**
b) **Százalékban.**						
A) Budapest	**26·0**	**23·2**	**20·6**	**15·5**	**51·5**	**53·1**
B) *Szomszédos községek.*						
Alag	[2] —	32·5	29·7	22·6	[2] —	48·0
Újpest mv.	35·6	32·7	26·5	20·7	42·0	45·0
Rákospalota mv.	38·9	37·4	31·0	22·2	38·9	40·9
Pestújhely		39·7	31·6	22·4		41·4
Rákosszentmihály	[3] —	35·3	27·6	23·7	[2] —	39·3
Cinkota[1])	40·1	38·8	31·0	24·8	37·1	39·8
Sashalom				27·3		
Rákoscsaba	41·0	39·9	33·1	27·2	38·1	38·1
Rákosliget	40·5	36·6	25·1	18·0	38·0	37·4
Rákoskeresztúr		39·3	35·9	32·5		39·5
Rákoshegy			31·3	25·1		
Pestszentlőrinc	39·1	37·9	30·8	25·4	38·6	42·0
Kispest mv.		36·5	32·7	22·4		41·8
Pestszenterzsébet mv.	38·4	36·9	29·8	25·0	41·1	42·0
Csepel	39·4	38·9	29·9	25·9	38·3	40·5
Nagytétény	39·7	36·6	32·2	27·7	33·0	37·4
Budatétény	41·0	41·8	33·0	30·7	35·3	35·0
Budafok mv.	38·2	37·3	31·4	25·7	38·4	40·5
Albertfalva	32·7	33·8	27·0	23·9	44·5	45·0
Pesthidegkút	34·3	36·4	30·4	26·1	37·0	37·6
Békásmegyer	36·5	38·6	32·0	26·1	38·6	38·4
Együtt	[3]) **37·7**	**36·2**	**30·2**	**23·9**	[3]) **40·0**	**41·9**
C) *Nagy-Budapest*	[3]) **27·6**	**25·8**	**22·8**	**18·0**	[3]) **49·9**	**50·8**

[1]) Mátyásfölddel együtt. — [2]) Alag 1900-ban még Dunakeszihez, Rákosszentmihály Csömörhöz

nagyobb korosztályok szerint.

éves		40—59 éves				60 éven felüli			
1920	1930	1900	1910	1920	1930	1900	1910	1920	1930
473.446	**510.552**	**128.626**	**161.322**	**201.103**	**250.839**	**36.710**	**47.457**	**63.475**	**88.662**
1.025	1.468	[2]) —	243	443	625	[2]) —	73	125	239
26.363	33.300	7.192	9.372	11.393	14.856	2.177	2.942	3.755	5.299
15.700	20.368	2.042	4.192	6.957	9.538	571	1.263	2.226	3.498
3.273	5.529		871	1.707	2.450		181	419	823
4.307	6.237	[2]) —	1.261	2.098	3.126	[2]) —	407	784	1.376
5.544	3.865	564	1.272	2.432	1.736	151	363	718	752
	5.229				2.555				794
2.399	3.673	473	820	1.129	1.581	158	296	432	710
1.186	1.399	1.030	543	1.082	629	297	140	337	250	428
2.436	3.267		1.041		1.320		390		505
625	1.815		344		972		135		357
5.100	14.344	2.735	1.269	2.323	6.528	768	304	728	1.977
21.769	30.504		5.179	9.970	14.647		1.408	2.656	4.883
17.830	32.151	2.620	5.296	8.337	14.037	607	1.228	2.277	4.752
6.559	11.495	796	1.515	2.505	4.262	222	436	745	1.210
2.110	3.184	474	726	930	1.416	239	293	432	575
710	1.089	158	245	350	493	47	88	114	181
5.838	9.252	1.232	1.814	2.717	4.006	466	612	842	1.383
565	1.692	139	163	232	653	41	74	93	189
1.274	2.700	322	401	725	1.251	124	155	270	503
1.806	3.881	392	619	860	1.800	113	195	334	561
126.419	**196.442**	[3]) **20.169**	**36.883**	**57.122**	**88.578**	[3]) **5.981**	**10.795**	**17.725**	**30.995**
599.865	**706.994**	[3]) **148.795**	**198.205**	**258.125**	**339.417**	[2]) **42.691**	**58.252**	**81.200**	**119.657**
51·0	**50·8**	**17·5**	**18·3**	**21·6**	**24·9**	**5·0**	**5·4**	**6·8**	**8·8**
45·3	48·7	[2]) —	15·0	19·5	20·8	[2]) —	4·5	5·5	7·9
46·7	49·4	17·2	17·0	20·2	22·0	5·2	5·3	6·6	7·9
43·6	47·4	17·4	16·7	19·3	22·2	4·8	5·0	6·1	8·2
41·5	48·7		15·7	21·6	21·6		3·2	5·3	7·3
43·4	44·3	[2]) —	19·2	21·1	22·2	[2]) —	6·2	7·9	9·8
44·0	45·7	18·0	16·7	19·3	20·6	4·8	4·7	5·7	8·9
	44·3				21·7				6·7
40·5	44·8	15·7	16·2	19·1	19·3	5·2	5·8	7·3	8·7
43·0	44·9	16·7	20·7	22·8	23·3	4·8	5·3	9·1	13·8
40·4	43·3		16·2	17·3	17·5		5·0	6·4	6·7
38·9	43·2			21·4	23·2			8·4	8·5
43·3	46·9	17·4	16·2	19·7	21·3	4·9	3·9	6·2	6·4
42·6	47·3		17·1	19·5	22·7		4·6	5·2	7·6
44·0	47·3	16·7	17·1	20·6	20·7	3·8	4·0	5·6	7·0
46·9	50·2	17·4	16·0	17·9	18·6	4·9	4·6	5·3	5·3
41·2	44·5	18·1	18·5	18·2	19·8	9·2	7·5	8·4	8·0
40·5	42·8	18·3	17·1	20·0	19·4	5·4	6·1	6·5	7·1
42·6	47·0	17·0	16·6	19·9	20·3	6·4	5·6	6·1	7·0
46·3	50·8	17·6	14·6	19·0	19·6	5·2	6·6	7·7	5·7
39·1	44·8	20·7	18·8	22·2	20·8	8·0	7·2	8·3	8·3
40·9	45·9	19·3	17·5	19·5	21·3	5·6	5·5	7·6	6·7
43·9	**47·3**	[3]) **17·2**	**16·9**	**19·8**	**21·3**	[3]) **5·1**	**5·0**	**6·1**	**7·5**
49·3	**49·7**	[3]) **17·5**	**18·1**	**21·2**	**23·9**	[3]) **5·0**	**5·3**	**6·7**	**8·4**

tartozott; adataik nem állanak rendelkezésre. — [2]) Alag és Rákosszentmihály nélkül.

A korprobléma nagy súlyára való tekintettel a 10. táblában Budapest, a szomszédos községek és Nagy-Budapest népességének *ötéves korcsoportok szerinti tagozódását* is előtárjuk, mégpedig a *két nem* adatainak megkülönböztetésével. Ez az összeállítás különösen erősen alászínezi a fentebb elmondottakat. Hiszen a legalsó korcsoport, mely egészséges, életerős fejlődésre mutató népesedési folyamatoknál a legszélesebb, Budapesten nemcsak a bevándorlás révén megvastagodott produktív korcsoportoknál keskenyebb — ez általános városi tünet, bár fővárosunkban túlságosan tág a térköz az öt évesnél fiatalabbak és például a 20—24 évesek száma közt —, hanem az 5—9 évesek korcsoportjánál is kevesebb tagot számlál. Enyhe mértékben ugyanez a vonás a szomszédos övezet népességi arculatáról sem hiányzik.[1]) Az első ránc, az elöregedés előhirnöke tehát a külvárosok népességstruktúráján is jelentkezett. Még így is figyelmet érdemel, hogy Nagy-Budapest öt éven aluli gyermeklétszámának 42·4%-a az elővárosok túlnyomóan munkás- és kistisztviselő házaiba visz friss színt, holott a népességi súly szerint csak 29·2% illetné meg a Budapesthez tapadó községövet. A két nem eltérő koreloszlását, mint említettük, a természetes népmozgalom alaptulajdonságai (fiúszületési többlet, nők hosszabb élettartama stb.) mellett elsősorban *a foglalkozási elhelyezkedéssel kapcsolatos belső népáramlás* szabályozza, éspedig a táblázat részletadataiból kitetszőleg elég szélsőségesen.

11. számú községi táblánk nemcsak az életkorstruktúra mai képét festi meg, hanem nagy vonásokkal a 30 év leforgása alatt beköszöntött változásokat is megrögzíti. Budapest és a külvárosok lakosságának koralkata, mint fentebb láttuk, elég alapvető eltéréseket mutat. *Az egyes szomszédos települések harmónikusabb kormegoszlásában* azonban csak *kisebb szélsőségek mutatkoznak:* jellegük meglehetősen egyformán külvárosias. A nagybudapesti vonás elmosódottabb vagy markánsabb volta miatt azért itt is akad néhány figyelemreméltó differencia. E tekintetben talán elég példaképen Újpestet kiragadni, ahol a serdületlen korúak százaléka mindössze 20·7%-ra rúg és a 32·5%-os hányadossal az elővárosok közt kimagasló Rákoskeresztúrral szembeállítani. Csepelen viszont a 15—39 éveseké az abszolút többség: hányadosuk (50·2%) nagybudapesti viszonylatban is rendkívül magas; az öregek aránya — számos nyugdíjas lakója miatt — Rákosligeten éri el (13·8%-kal) a tetőpontot. A tábla adatai közt tallózva egyébként az időbelileg eltérő szakaszokra koncentrálódó népességfejlődés, valamint az elütő társadalmi rétegződés elővárosról-elővárosra váltakozó erejű befolyására hasonlóképen több jellemző példát lehetne felemlíteni.

---

[1]) A bel- és külterület (kültelek) népességi adatai a nagy- és a külvárosi népességcsoportok eltérő, de általában kedvezőtlen korösszetételét még határozottabban kiemelik. Ezt a Budapest és a 22 szomszédos község bel- és külterületi népességének ötéves korcsoportok szerinti korösszetételét szemléltető, a Magyar Statisztikai Szemle 1932. évf. 1056. lapján közölt grafikonokban ábrázoltuk.

A népesség életkormegoszlása és *családi állapota* közt tudvalévőleg szoros és természetszerű *kölcsönhatás* áll fenn. Napjainkban különösen fontos ennek a kölcsönhatásnak és általában a lakosság családi állapot szerinti tagozódásának megfigyelése. Az idevágó adatok ismerete ugyanis nemcsak a népességbiológia számára nélkülözhetetlen, hanem az egészséges népesedéspolitika, sőt a legtágabban értelmezett nemzetpolitika helyes mederben haladó kiépítésének is előfeltétele. Az itt kibontakozó kép persze csak a családi statisztika eredményeivel s a házas termékenységre vonatkozó fontosabb számokkal együtt lenne teljes. De egyedül a főváros- és a külvároslakók családi állapot szerint való megoszlását feltáró alábbi főeredmények is elég jól tájékoztathatnak *a zárt nagyváros és a külvárosok népességmegújhodásának elütő lehetőségeiről:*

Családi állapot	Budapest				Szomszédos községek			
	1900	1910	1920	1930	1900[1])	1910	1920	1930
	A) *Számszerint:*							
Nőtlen, hajadon	441.486	513.833	489.159	482.481	66.337	120.881	150.261	196.726
Házas	242.858	306.681	362.427	427.620	43.901	85.312	117.824	188.137
Özvegy	45.548	53.978	68.147	77.137	6.715	10.968	18.838	26.384
Törvényesen elvált ...	2.430	5.879	9.263	18.946	129	505	1.406	3.966
	B) *Százalékban:*							
Nőtlen, hajadon	60·3	58·4	52·7	47·9	56·7	55·5	52·1	47·4
Házas	33·2	34·8	39·0	42·5	37·5	39·2	40·9	45·3
Özvegy	6·2	6·1	7·3	7·7	5·7	5·1	6·5	6·3
Törvényesen elvált ...	0·3	0·7	1·0	1·9	0·1	0·2	0·5	1·0
	C) *A 15 évnél idősebb népesség százalékában:*							
Nőtlen, hajadon	46·3	45·7	40·4	38·4	30·4	30·3	31·4	30·9
Házas	44·8	45·4	49·1	50·3	60·2	61·5	58·5	59·5
Özvegy	8·4	8·0	9·2	9·1	9·2	7·9	9·4	8·3
Törvényesen elvált ...	0·5	0·9	1·3	2·2	0·2	0·3	0·7	1·3

A nőtlenek, hajadonok lélekszáma elsősorban a gyermekkor képviseletétől függ. Számbeli erejüknek Budapesten észlelt visszaesése főleg a fiatalkorúak létszámapadásának volt természetes velejárója. Aránylagos képviseletüknek a külvárosokban mutatkozó meggyengülése szintén az abszolút szám szerint ugyan megnőtt, de viszonylag jelentős tért vesztett gyermekszámmal magyarázható. Az özvegyek számának és hányadosának emelkedése elsősorban háborús utótünet, azonban az idősebbkorúak számának igen erősmérvű megnövekedésével is kapcsolatos. A házasok számának gyarapodását viszont Budapesten leginkább a produktívkorú munkaerőszükséglettel, helyesebben munkaerőfelhalmozással magyarázhatjuk (a koreltolódáson kívül). Ugyanez az ok: a munkabírókorúak betelepülése a vidékről és fokozódó ütemű kiszivárgása a fővárosból (a családalapítókorba jutáskor) alkotja a Budapest-

[1]) Alag és Rákosszentmihály nélkül.

12. Nagy-Budapest népessége

Város, község	Nőtlen, hajadon	Házas	Özvegy	Törvényesen elvált	Nőtlen, hajadon	Házas
	1900				1910	
a) **Szám szerint.**						
A) Budapest	**441.486**	**242.858**	**45.548**	**2.430**	**513.833**	**306.681**
B) *Szomszédos községek.*						
Alag	[1] .	[1] .	[1] .	[1] .	975	570
Újpest mv.	23.912	15.126	2.764	56	31.021	20.850
Rákospalota mv.	6.558	4.542	624	20	13.832	9.987
Pestújhely					3.028	2.301
Rákosszentmihály	[1] .	[1] .	[1] .	[1] .	3.711	2.487
Cinkota[3])	1.769	1.198	165	3	4.231	2.971
Sashalom						
Rákoscsaba	1.653	1.190	162	5	2.780	2.022
Rákosliget					1.496	978
Rákoskeresztúr	3.552	2.276	320	1	3.785	2.535
Rákoshegy						
Pestszentlőrinc	8.827	6.094	818	17	4.456	3.013
Kispest mv.					16.496	12.240
Pestszenterzsébet mv.	8.885	6.073	759	15	17.040	12.540
Csepel	2.541	1.815	210	2	5.165	3.827
Nagytétény	1.470	970	173	1	2.162	1.517
Budatétény	487	337	40	—	818	552
Budafok mv.	4.107	2.725	437	4	6.094	4.254
Albertfalva	472	274	43	2	630	439
Pesthidegkút	912	540	106	1	1.184	833
Békásmegyer	1.192	741	94	2	1.977	1.396
Együtt	[2]) **66.337**	[2]) **42.901**	[2]) **6.715**	[2]) **129**	**120.881**	**85.312**
C) *Nagy-Budapest*	[2]) **507.823**	[2]) **286.759**	[2])**52.263**	[2]) **2.559**	**634.714**	**391.993**
b) **Százalékban.**						
A) Budapest	**60·3**	**33·2**	**6·2**	**0·3**	**58·4**	**34·8**
B) *Szomszédos községek.*						
Alag	[1] .	[1] .	[1] .	[1] .	60·0	35·1
Újpest mv.	57·1	36·2	6·6	0·1	56·2	37·8
Rákospalota mv.	55·8	38·7	5·3	0·2	55·0	39·7
Pestújhely					54·6	41·4
Rákosszentmihály	[1] .	[1] .	[1] .	[1] .	56·6	37·9
Cinkota[3])	56·4	38·2	5·3	0·1	55·5	39·0
Sashalom						
Rákoscsaba	54·9	39·5	5·4	0·2	54·8	39·9
Rákosliget					57·0	37·3
Rákoskeresztúr	57·8	37·0	5·2	0·0	56·5	37·8
Rákoshegy						
Pestszentlőrinc	56·0	38·7	5·2	0·1	56·9	38·5
Kispest mv.					54·6	40·5
Pestszenterzsébet mv.	56·5	38·6	4·8	0·1	55·0	40·5
Csepel	55·6	39·7	4·6	0·1	54·6	40·5
Nagytétény	56·3	37·1	6·6	0·0	55·1	38·7
Budatétény	56·4	39·0	4·6	—	57·0	38·5
Budafok mv.	56·5	37·4	6·0	0·1	55·6	38·9
Albertfalva	59·7	34·6	5·4	0·3	56·2	39·2
Pesthidegkút	58·5	34·6	6·8	0·1	55·6	39·1
Békásmegyer	58·8	36·5	4·6	0·1	55·7	39·4
Együtt	[2]) **56·7**	[2]) **37·5**	[2]) **5·7**	[2]) **0·1**	**55·5**	**39·2**
C) *Nagy-Budapest*	[2]) **59·8**	[2]) **33·8**	[2]) **6·1**	[2]) **0·3**	**57·8**	**35·7**

[1]) 1900-ban Alag még Dunakeszihez, Rákosszentmihály Csömörhöz tartozott; az adatok nem

családi állapot szerint.

Özvegy	Törvényesen elvált	Nőtlen, hajadon	Házas	Özvegy	Törvényesen elvált	Nőtlen, hajadon	Házas	Özvegy	Törvényesen elvált
1910		1920				1930			
53.978	**5.879**	**489.159**	**362.427**	**68.147**	**9.263**	**482.481**	**427.620**	**77.137**	**18.946**
70	9	1.253	859	142	11	1.510	1.300	181	24
3.175	151	29.040	23.100	4.022	327	32.337	29.472	4.817	774
1.287	41	18.911	14.528	2.405	164	20.288	19.337	2.926	398
209	9	4.261	3.121	472	42	5.375	5.132	700	133
340	22	5.127	4.002	737	72	6.387	6.600	939	157
404	17	6.590	5.193	761	52	4.179	3.643	550	77
						5.534	5.473	678	107
252	14	3.213	2.273	409	24	3.954	3.644	544	47
142	8	1.448	1.081	219	10	1.427	1.368	287	30
366	13	3.291	2.275	446	17	3.863	3.161	505	21
		809	686	106	5	1.865	2.082	206	45
335	20	6.146	4.855	732	44	14.278	14.391	1.714	228
1.409	67	26.431	21.354	3.038	241	30.388	29.441	4.069	614
1.299	91	20.805	16.974	2.536	230	31.439	31.548	4.154	766
457	13	7.502	5.547	866	75	11.087	10.340	1.268	206
237	8	2.695	2.074	335	16	3.578	3.084	471	27
65	—	956	662	125	7	1.302	1.079	148	17
591	15	7.184	5.547	925	30	9.603	8.759	1.183	146
48	3	614	502	93	10	1.557	1.537	206	31
112	1	1.659	1.389	205	10	2.842	2.785	352	51
170	3	2.326	1.802	264	19	3.933	3.961	486	67
10.968	**505**	**150.261**	**117.824**	**18.838**	**1.406**	**196.726**	**188.137**	**26.384**	**3.966**
64.946	**6.384**	**639.420**	**480.251**	**86.985**	**10.669**	**679.207**	**615.757**	**103.521**	**22.912**
6·1	**0·7**	**52·7**	**39·0**	**7·3**	**1·0**	**47·9**	**42·5**	**7·7**	**1·9**
4·3	0·6	55·3	37·9	6·3	0·5	50·1	43·1	6·0	0·8
5·7	0·3	51·4	40·9	7·1	0·6	48·0	43·7	7·1	1·2
5·1	0·2	52·5	40·3	6·7	0·5	47·3	45·0	6·8	0·9
3·8	0·2	54·0	39·5	6·0	0·5	47·4	45·3	6·2	1·1
5·2	0·3	51·6	40·3	7·4	0·7	45·3	46·9	6·7	1·1
5·3	0·2	52·3	41·2	6·1	0·4	49·5	43·1	6·5	0·9
						46·9	46·4	5·8	0·9
5·0	0·3	54·3	38·4	6·9	0·4	48·3	44·5	6·6	0·6
5·4	0·3	52·5	39·2	7·9	0·4	45·8	44·0	9·2	1·0
5·5	0·2	54·6	37·7	7·4	0·3	51·2	41·8	6·7	0·3
		50·4	42·7	6·6	0·3	44·4	49·6	4·9	1·1
4·3	0·3	52·2	41·2	6·2	0·4	46·6	47·0	5·6	0·8
4·7	0·2	51·8	41·8	5·9	0·5	47·1	45·6	6·3	1·0
4·2	0·3	51·3	41·9	6·2	0·6	46·3	46·5	6·1	1·1
4·8	0·1	53·6	39·7	6·2	0·5	48·4	45·2	5·5	0·9
6·0	0·2	52·6	40·5	6·6	0·3	50·0	43·0	6·6	0·4
4·5	—	54·6	37·8	7·2	0·4	51·1	42·4	5·8	0·7
5·4	0·1	52·5	40·5	6·8	0·2	48·8	44·5	6·0	0·7
4·3	0·3	50·4	41·2	7·6	0·8	46·8	46·1	6·2	0·9
5·3	0·0	50·8	42·6	6·3	0·3	47·1	46·2	5·8	0·9
4·8	0·1	52·7	40·9	6·0	0·4	46·5	46·9	5·8	0·8
5·1	**0·2**	**52·1**	**40·9**	**6·5**	**0·5**	**47·4**	**45·3**	**6·3**	**1·0**
5·9	**0·6**	**52·5**	**39·5**	**7·1**	**0·9**	**47·8**	**43·3**	**7·3**	**1·6**

állanak rendelkezésre. — [1]) Alag és Rákosszentmihály nélkül. — [2]) Mátyásföldde l együtt.

vidéken látható nagy fejlődés hátterét. Megjegyzendő, hogy a megoszlási százalékok közül a második csoportra külön is érdemes figyelni ; *a házasságkötések gyakorisága szempontjából* ugyanis tulajdonképen *csupán a házasságra képes korú (15 évnél idősebb) népesség számán alapuló hányadosoknak van tanulságértéke.* Ezek szerint az arányszámok szerint ugyancsak feltűnő különbség mutatkozik Budapesten és környékén, hiszen a főváros 15 éven felüli népességének pontosan fele, a külvárosok ilyenkorú lakosságának ellenben közel $^3/_5$-e él házas kötelékben — ez a születési szám jövőbeli alakulására is következtetést enged — s a jelentős eltérést a fővárosban lakó özvegyek és elváltak valamivel magasabb arányszáma is csak töredékesen egyenlíti ki. Társadalmi, sőt gazdasági szempontból is tanulságos lehet a *két nem 1930. évi végadatainak* ideillesztése :

Megnevezés	Nőtlen	Hajadon	Házas		Özvegy		Törv. elvált	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Budapest	229.244	253.237	213.035	214.585	11.475	65.662	5.870	13.076
Szomszédos községek	100.998	95.728	93.686	94.451	4.411	21.973	1.304	2.662
Nagy-Budapest	330.242	348.965	306.721	309.036	15.886	87.635	7.174	15.738

Nemcsak Nagy-Budapesten regisztrált, hanem országos, sőt általános tapasztalatok szerint is a házas férfiak és a férjes asszonyok száma többnyire egy szinten áll ; a kis differencia a (házassági kötelékben élő) férfi népesség nagyobb mozgékonyságában, erősebb vándorlási hajlamában leli magyarázatát (több férfi-családfő van szolgálati, kereseti okokból távol otthonától és több tartózkodik külföldön is, mint nő stb.), míg az özvegy és elvált nők magasabb száma a női nem hosszabb élettartamával és a másodszori férjhezmenés nehézségeivel okolható meg. Sajátságosabb eltérést láthatunk Budapest és a szomszédos községövezet nőtlen, hajadon lakosságának összehasonlításánál. Az ebben a kategóriában Budapesten megfigyelhető tekintélyes nőtöbblet dominálo okát a házicselédek jóval magasabb számában kereshetjük, a környéken viszont nemcsak népmozgalmi rúgók (hasonló tényezővel nem egalizált születési többlet stb.) magyarázhatják az épen ellentétes eltérést, hanem az a körülmény is, hogy már ez az elővárosgyűrű is küld cseléd- és munkásleányokat a fővárosba.

Teljesség kedvéért a 12. táblában *községi részletességgel* is bemutattuk népszámlálásainknak a lakosság családi állapotára vonatkozó főeredményeit. A táblázatban helyet foglaló arányszámok azonban nem a családalapítókorú, hanem az *összes népesség számán alapulnak.* Az egyes települések közti társadalmi, foglalkozási különbségeket eszerint a kortényező zavaró hatása alatt csupán megközelítőleg érzékeltetik. (A táblát l. a 68—69. l.-on).

Budapest és a külvárosgyűrű kulturális viszonyainak taglalása igen tanulságos feladat. A népesség műveltségi állapotáról képet adó összeállításoknak természetesen nem csupán az általános kulturális helyzet és előbbrehaladás szempontjából van jelentősége. A népi kultúra fokának növekedése a gazdaságtársadalmi emelkedésnek szintén kísérő tünete és egyben tényezője is; sőt közvetve a népesség fejlődésében is szerepet játszik, hiszen, sajnos, legújabbkori tapasztalatok szerint az általános műveltségi szint emelkedésével, a városias kultúrlégkör kialakulásával egyidejűleg (de természetesen egy egész okcsoport behatása alatt) a születési szám pályafutása megtörik és a natalitási hányados a születések korlátozásának lejtőjén egyre gyorsuló tempóban siklik alá. Ettől az egy aggasztó jelenségtől eltekintve azonban *a kultúrfok fenntartásához és fejlesztéséhez a nagyfontosságú érdekek egész sorozata fűződik.*

Népszámlálásainknak a nemzeti kultúra állásáról számot adó legfontosabb feldolgozása az *alapműveltség: az írni-olvasni tudás* helyzetképét festi meg. A hat évnél idősebb népesség erre vonatkozó végadatait itt közöljük:

Év	Írni és olvasni tud		nem tud [1]	
	számszerint	a 6 évnél idősebb népesség %-ában	számszerint	a 6 évnél idősebb népesség %-ában
Budapest:				
1900	565.481	87·6	80.054	12·4
1910	739.297	92·5	59.657	7·5
1920	819.809	94·7	46.056	5·3
1930	914.840	96·7	31.584	3·3
Szomszédos községek:				
1900[2])	78.208	82·0	17.208	18·0
1910	160.207	87·9	22.153	12·1
1920	238.570	91·5	22.008	8·5
1930	355.528	95·7	16.034	4·3

Az írás és olvasás ismerete Budapesten fővároshoz illő fokon áll.[3]) A külvárosok meredeken emelkedő fejlődési színvonalát szintén megelégedéssel regisztrálhatjuk; különösen, mert az eléggé elütő kulturális szinten álló bevándorlók népes tömege és általában a lakosságnak nagy mozgékonysága a beiskolázás és az iskolán kívüli oktatás szemszögéből egyformán meglehetősen nehéz feladatok elé állítják a Budapestvidék közművelődési közigazgatását. Jellemző egyébként, hogy a szomszédos községek 1920—1930. évi nagy létszámtöbblete ellenére a 6 évnél idősebb írástudatlanoknak nemcsak az aránya, hanem a száma is közel hatezer fővel (pontosabban:

[1]) A csak olvasni tudókkal együtt.

[2]) Alag és Rákosszentmihály nélkül.

[3]) Tj. és megyei városaink közül az alapműveltség rangsorában csak Sopron tjv. és Kőszeg mv. előzi meg Budapestet. V. ö. *dr. Thirring Lajos:* Az analfabetizmus területi képe. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1934. évi 7. számából).

27·1%-kal) összébb nyomódott. Nagy-Budapest 1930-ban 1,317.986 lelket számláló 6 éven felüli népességéből mindössze nem egészen ötvenezer (47.618) fő, azaz 3·6% *nem volt az alapműveltség birtokában.* A *teljes analfabetizmus* szempontjából azonban ez a szám egy kissé túlzott, mert a szemi-analfabétákat, a *csak olvasni tudókat is felöleli*[1]), tehát tulajdonképen egyedül az *írás*tudatlanság nagyságát határozza meg. Erre, valamint a *két nem* némileg eltérő alapműveltségére való tekintettel az analfabéták fent kimutatott 1930-as végadatát még tovább is célszerű tagolni:

Megnevezés	férfi		6 évnél idősebb női népesség		összes	
A) *Budapest:*	szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban
Csak olvasni tud	646	0·2	2.850	0·5	3.496	0·4
Sem ír, sem olvas	6.941	1·6	21.147	4·1	28.088	2·9
Együtt	**7.587**	**1·8**	**23.997**	**4·6**	**31.584**	**3·3**
B) *Szomszédos községek:*						
Csak olvasni tud	305	0·2	1.216	0·6	1.521	0·4
Sem ír, sem olvas	4.492	2·5	10.021	5·2	14.513	3·9
Együtt	**4.797**	**2·7**	**11.237**	**5·8**	**16.034**	**4·3**
C) *Nagy-Budapest:*						
Csak olvasni tud	951	0·2	4.066	0·6	5.017	0·4
Sem ír, sem olvas	11.433	1·9	31.168	4·4	42.601	3·2
Együtt	**12.384**	**2·1**	**35.234**	**5·0**	**47.618**	**3·6**

Az írni és olvasni tudás *teljes hiányának helyes mérőszáma* eszerint Nagy-Budapest egész 6 évnél idősebb lakosságában 3·2 — a férfiak körében 1·9, a nők sorában 4·4 — százalék.

A Budapest és az egyes külvárosok megkülönböztetésével készült visszapillantó (13. sz.) táblázat tetszetős fejlődési lépcsőfokokat ábrázol, egyben azonban még mindig *elég nagy szélsőségekre* mutat. Rákosliget, mint igazi tisztviselő- és kertváros mindössze 1·5%-os analfabetizmusával, vagyis az optimum határán álló műveltségi hányadosával az egyébként elég kedvező 1930-as adatokból is erősen kirí. Budatétény 8·0, Nagytétény 6·8 és Csepel 5·8%-os írástudatlansági hányadosa viszont valamivel súlyosabb beiskolázási hiányokra mutat. Nem szabad azonban szem elől téveszteni azt sem, hogy a kedvezőtlen arányszám rendszerint még a mult tehertétele, mely az idősebb korosztályok kiesésével önmagától elenyészik.[2])

Írni-olvasni tudás dolgában tehát a külvárosövezet egyre inkább Budapest közelébe emelkedett. A főváros fölénye ma már elég szerény a határa mentén elterülő tömörülések fölött. A *műveltség*, helyesebben *az iskolázottság magasabb fokain* azonban ismét kissé Budapest javára szélesedik ki a különbözet, amit a 74. oldalon következő adatokkal igazolhatunk.

[1]) És mivel kisebb részük — a hat évesek — a népszámlálás időpontjáig részben el sem sajátíthatták az írás és olvasás mesterségét.

[2]) Épen ezért érdemes megemlíteni, hogy az írni és olvasni nem tudók aránya pl. a 10—11 évesek körében Budapesten mindössze 0·6%, a környéken is csak 0·8%-ot tesz.

13. Nagy-Budapest népességének írni és olvasni tudása.

Város, község	A hat évnél idősebb népességből írni és olvasni							
	t u d				n e m t u d			
	1900	1910	1920	1930	1900	1910	1920	1930
a) **Szám szerint.**								
A) *Budapest*	585.481	739.297	819.809	914.840	80.054	59.657	46.056	31.584
B) *Szomszédos községek.*								
Alag	[1]	1.269	1.865	2.627	[1]	128	161	97
Újpest mv.	28.640	42.067	47.201	58.688	6.043	5.614	4.468	2.796
Rákospalota mv.	8.166	18.660	30.309	37.456	1.340	2.305	2.257	1.472
Pestújhely		3.958	6.673	9.736		523	500	421
Rákosszentmihály	[1]	4.895	8.438	12.096	[1]	703	592	503
Cinkota[2])	2.054	5.594	10.455	7.200	469	641	797	352
Sashalom				9.965				397
Rákoscsaba	2.031	3.622	4.810	6.848	356	481	452	348
Rákosliget		2.161	2.443	2.859		107	95	42
Rákoskeresztúr	4.004	4.724	4.688	6.073	917	753	557	306
Rákoshegy			1.378	3.634			77	120
Pestszentlőrinc	10.367	5.645	9.539	26.119	2.368	784	1.096	1.148
Kispest mv.		22.592	42.584	56.544		2.552	3.343	2.025
Pestszenterzsébet mv.	10.337	22.342	33.305	57.242	2.263	3.274	3.445	2.861
Csepel	2.736	6.450	11.194	18.960	934	1.292	1.366	1.174
Nagytétény	1.597	2.764	4.090	5.844	538	535	484	429
Budatétény	518	953	1.298	2.000	164	214	246	175
Budafok mv.	4.942	7.763	11.169	16.590	1.006	1.343	1.195	759
Albertfalva	604	877	1.023	2.840	76	72	83	89
Pesthidegkút	828	1.241	2.451	5.019	464	541	478	278
Békásmegyer	1.384	2.630	3.657	7.188	270	291	316	242
Összesen	[2]) 78.208	160.207	238.570	355.528	[2]) 17.208	22.153	22.008	16.034
C) *Nagy-Budapest*	[3]) 663.689	899.504	1,058.379	1,270.368	[3]) 97.262	81.810	68.064	47.618
b) **Százalékban.**								
A) *Budapest*	87·6	92·5	94·7	96·7	12·4	7·5	5·3	3·3
B) *Szomszédos községek.*								
Alag	[1]	90·8	92·1	96·4	[1]	9·2	7·9	3·6
Újpest mv.	82·6	88·2	91·4	95·5	17·4	11·8	8·6	4·5
Rákospalota mv.	85·9	89·0	93·1	96·2	14·1	11·0	6·9	3·8
Pestújhely		88·3	93·0	95·9		11·7	7·0	4·1
Rákosszentmihály	[1]	87·4	93·4	96·0	[1]	12·6	6·6	4·0
Cinkota[2])	81·4	89·7	92·9	95·3	18·6	10·3	7·1	4·7
Sashalom				96·2				3·8
Rákoscsaba	85·1	88·3	91·4	95·2	14·9	11·7	8·6	4·8
Rákosliget	81·4	95·3	96·3	98·5	18·6	4·7	3·7	1·5
Rákoskeresztúr		86·2	89·4	95·2		13·8	10·6	4·8
Rákoshegy			94·7	96·8			5·3	3·2
Pestszentlőrinc	81·4	87·8	89·7	95·8	18·6	12·2	10·3	4·2
Kispest mv.		89·9	92·7	96·5		10·1	7·3	3·5
Pestszenterzsébet mv.	82·0	87·2	90·6	95·2	18·0	12·8	9·4	4·8
Csepel	74·6	83·3	89·1	94·2	25·4	16·7	10·9	5·8
Nagytétény	74·8	83·8	89·4	93·2	25·2	16·2	10·6	6·8
Budatétény	76·0	81·7	84·1	92·0	24·0	18·3	15·9	8·0
Budafok mv.	83·1	85·2	90·3	95·6	16·9	14·8	9·7	4·4
Albertfalva	88·8	92·4	92·5	97·0	11·2	7·6	7·5	3·0
Pesthidegkút	64·1	69·6	83·7	94·8	35·9	30·4	16·3	5·2
Békásmegyer	83·7	90·0	92·0	96·7	16·3	10·0	8·0	3·3
Összesen	[2]) 82·0	87·9	91·5	95·7	[2]) 18·0	12·1	8·5	4·3
C) *Nagy-Budapest*	[3]) 86·9	91·7	94·0	96·4	[3]) 13·1	8·3	6·0	3·6

[1]) Alag 1900-ban még Dunakeszihez, Rákosszentmihály Csömörhöz tartozott. Az adatok nem állanak rendelkezésre. — [2]) Alag és Rákosszentmihály nélkül. — [3]) Mátyásfölddel együtt.

Műveltségi fokozat [1]	Budapest 6 éven felüli népességének %-ában [1]		A szomszédos községek 6 éven felüli népességének %-ában [1]	
	1920-ban	1930-ban	1920-ban	1930-ban
Főiskolát végzett	4·2	4·0	1·0	1·1
A középiskola:				
8 osztályát végezte	11·4	12·8	3·7	4·7
6 « «	15·4	16·6	5·2	6·3
4 « «	31·6	34·0	16·1	20·0
Az elemi iskola:				
6 « «	61·4	63·9	48·8	57·2
4 « «	85·6	87·7	77·6	83·8
Általában ír-olvas	94·7	96·7	91·5	95·7

Hangsúlyozni kívánjuk mindenekelőtt, hogy *az alsóbb műveltségi (iskolai) fokozat a felsőbb fokot (fokokat) is felöleli*, egy-egy tagozat *külön* jelentőségéről tehát a magasabb fok(fokok) adatsoraiban szereplő százalékok levonása útján tájékozódhatunk; továbbá, hogy a 6 évnél idősebb népesség számához való viszonyítás meglehetősen *nyers*, helyette helyesebb lenne az egyes fokozatok elvégzésének normális korhatárain felül lévő lakosok számát venni alapul.[2]) Egyébként az önmagukban is eléggé beszédes arányszámok méltatása helyett csupán utalunk *a két nem eltérő iskolázottságára és a községenkint meglévő eltérésekre;* az erre a két szempontra vonatkozó főbb 1930. évi abszolút számokat a nagy-budapesti adatgyüjtemény teljessége érdekében a 14. sz. tábla adja közre.

Minthogy az 1930-as népszámlálás alkalmával a *főiskolai oklevelek* száma is feldolgozásra került, ennek a nem egészen tökéletes,[3]) de jó tájékoztató értékkel bíró adatanyagnak a végeredményeit is ideiktathatjuk:

Az oklevél megnevezése	Budapest			Szomszédos községek			Nagy-Budapest		
	A férfiak	A nők	Az egész népesség	A férfiak	A nők	Az egész népesség	A férfiak	A nők	Az egész népesség
	birtokában levő oklevelek száma								
Hittudományi és kánondoktori	795	—	795	193	—	193	988	—	988
Jogtudományi	8.518	19	8.537	673	3	676	9.191	22	9.213
Államtudományi	4.946	25	4.971	494	3	497	5.440	28	5.468
Bölcsészeti doktori	825	266	1.091	56	15	71	881	281	1.162
Tanári	2.353	2.359	4.712	374	286	660	2.727	2.645	5.372
Rajz-, zene-, ének-, testnevelő- és gyógypedagógiai tanári .	753	927	1.680	93	50	143	846	977	1.823
Orvosi	4.001	552	4.553	386	37	423	4.387	589	4.976
Állatorvosi	271	—	271	52	—	52	323	—	323
Gyógyszerészeti	1.008	182	1.190	163	30	193	1.171	212	1.383
Mérnöki	6.613	33	6.646	595	—	595	7.208	33	7.241
Bánya- és erdőmérnöki	345	—	345	67	—	67	412	—	412
Gazdasági akadémiai	1.301	12	1.313	148	—	148	1.449	12	1.461
Közgazdasági, műegyetemi közgazdasági	845	45	890	112	4	116	957	49	1.006
Keleti kereskedelmi, kiviteli és tengerészeti akadémiai ..	942	29	971	86	3	89	1.028	32	1.060
Egyéb oklevél	565	96	661	110	14	124	675	110	785
Összesen	**34.081**	**4.545**	**38.626**	**3.602**	**445**	**4.047**	**37.683**	**4.990**	**42.673**

[1]) Az alsóbb fokozat a felsőbb fokot elvégzetteket is *magában foglalja.*

[2]) Erről országos és budapesti adatok alapján bővebben »Népünk műveltsége nem és életkor szerint« című cikkben, a Magyar Statisztikai Szemle 1934. évf. 9. számában emlékeztünk meg.

[3]) L. erről: Magyar Statisztikai Szemle 1934. évf. 752. és köv. lap.

14. Nagy-Budapest 6 éven felüli népessége műveltségi (iskolai végzettségi) fokozatok szerint 1930-ban.

Város, község	Főiskolát végzett			A középiskola[1] 8 osztályát végezte									Az elemi iskola[1] 6 osztályát végezte						Egyéb írni és olvasni tudó[1]		
				8			6			4			6			4					
	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt	fi	nő	együtt
A) *Budapest*	33.398	4.446	37.844	59.169	24.155	83.324	13.785	22.690	36.475	57.495	106.878	164.373	127.539	155.176	282.715	95.189	130.143	225.332	35.219	49.559	84.777
B) *Szomszédos községek.*																					
Alag	47	5	52	86	24	110	25	23	48	132	221	353	513	457	970	396	357	753	168	173	341
Újpest mv.	603	70	673	1.633	582	2.215	611	449	1.060	3.867	5.294	9.161	10.493	10.299	20.792	8.358	10.043	18.401	2.806	3.580	6.386
Rákospalota mv.	353	47	400	1.164	386	1.550	409	246	655	2.720	3.487	6.207	7.547	8.171	15.718	4.058	5.044	9.102	1.733	2.091	3.824
Pestújhely	120	20	140	289	130	419	102	78	180	710	919	1.629	1.833	1.844	3.677	1.289	1.471	2.760	408	523	931
Rákosszentmihály	184	25	209	509	178	687	152	157	309	753	1.231	1.984	2.041	2.127	4.168	1.427	1.934	3.361	632	746	1.378
Cinkota[2]	152	29	181	278	103	381	63	197	260	360	689	1.049	1.642	1.729	3.371	564	687	1.251	327	380	707
Sashalom	68	9	77	258	83	341	93	53	146	659	802	1.461	1.874	1.863	3.737	1.249	1.462	2.711	670	822	1.492
Rákoscsaba	59	5	64	161	47	208	65	38	103	467	545	1.012	1.513	1.706	3.219	635	695	1.330	462	450	912
Rákosliget	102	12	114	264	104	368	67	63	130	289	558	847	228	433	661	201	328	529	80	130	210
Rákoskeresztúr	20	2	22	51	26	77	19	12	31	214	201	415	1.686	1.846	3.532	525	602	1.127	458	411	869
Rákoshegy	74	5	79	204	63	267	41	49	90	282	406	688	586	622	1.208	394	470	864	203	235	438
Pestszentlőrinc	270	36	306	802	313	1.115	238	175	413	1.738	2.259	3.997	4.761	4.661	9.422	3.302	3.709	7.011	1.751	2.104	3.855
Kispest mv.	530	81	611	1.696	671	2.367	685	451	1.136	4.138	5.090	9.228	10.561	10.963	21.524	6.835	8.382	15.217	2.939	3.522	6.461
Pestszenterzsébet mv.	340	42	382	1.125	399	1.524	413	285	698	2.917	3.345	6.262	11.995	11.605	23.600	8.039	9.374	17.413	3.412	3.951	7.363
Csepel	117	12	129	256	93	349	80	39	119	868	874	1.742	3.795	3.475	7.270	3.139	3.083	6.222	1.424	1.705	3.129
Nagytétény	39	3	42	111	56	167	57	24	81	305	308	613	1.084	1.050	2.134	801	899	1.700	504	603	1.107
Budatétény	29	4	33	61	32	93	23	25	48	76	113	189	351	334	685	289	300	589	174	189	363
Budafok mv.	170	20	190	460	179	639	144	120	264	943	1.113	2.056	3.084	3.122	6.206	2.257	2.702	4.959	1.079	1.197	2.276
Albertfalva	76	8	84	187	74	261	42	28	70	207	362	569	458	510	968	241	305	546	171	171	342
Pesthidegkút	61	3	64	118	54	172	33	36	69	211	313	524	1.155	1.219	2.374	579	559	1.138	310	368	678
Békásmegyer	84	7	91	203	85	288	80	58	138	330	462	792	1.435	1.539	2.974	921	999	1.920	456	529	985
Együtt	3.498	445	3.943	9.916	3.682	13.598	3.442	2.606	6.048	22.186	28.592	50.778	68.635	69.575	138.210	45.499	53.405	98.904	20.167	23.880	44.047
C) *Nagy-Budapest összesen*	36.896	4.891	41.787	69.085	27.837	96.922	17.227	25.296	42.523	79.681	135.470	215.151	196.174	224.751	420.925	140.688	183.548	324.236	55.385	73.439	128.824

[1]) Az alsóbb műveltségi fokozat a felsőbbet (felsőbbeket) *nem foglalja magában* (a szövegközti összeállításban viszont az alsóbb fokozat a magasabbat is felöleli). A valamely fokozatot elvégzettek összes száma tehát csak a felsőbb fokozat (fokozatok) adatainak *hozzáadása útján* állapítható meg. — [2]) Mátyásfölddel együtt.

A főiskolai végzettséget előfeltételező munkahelyek száma a kormányzat, a közigazgatás és a gazdasági élet központjában sokkal nagyobb, mint a külvárosokban, ahol $^3/_{10}$-nyi lélekszámarány mellett a nagy-budapesti okleveleknek csak $^1/_{10}$—$^1/_{11}$-ét találjuk meg. De még ez a hányados is túlzott, miután a főiskolai oklevelek külvároslakó tulajdonosainak jókora része kétségkívül *budapesti* hivatalban, irodában dolgozik. Az 1930-as népszámlálás kimutatásai szerint az oklevelek száma országosan 86.885 volt. Az a körülmény, hogy csaknem minden második (42.673) oklevél tulajdonosának a székesfővárosi agglomerációban volt a lakóhelye, elég híven jellemzi az ország-centrum messze kimagasló kulturális, társadalomgazdasági, állami: egyszóval nemzeti jelentőségét.

A népesség demográfiai szempontok szerint való tagozódásának ismertetését három fontos ismérv: *a vallás, az anyanyelv és a magyarul tudás* adatainak rövidre fogott méltatásával fejezhetjük be. Mindhárom szempontból nemcsak Budapest, hanem az elővárosok adatai is többízben alkották alaposabb megvitatás tárgyát;[1]) ennélfogva az alább sorakozó részletesebb táblázatos közléseket ezúttal csupán néhány kiegészítő megjegyzéssel kísérjük.

Vallásfelekezetileg a belső vándormozgalom által leginkább táplált zsidóság és reformátusság tömeges beözönlése kevert legtöbb új színt a népességmegoszlás képébe. Az izraelita vallású népesség kivált a nagyvárosi fejlődés fénykorában, 1900-ig foglalt teret. Amióta azonban Budapest társadalomgazdasági előrehaladása meglassult, a gazdasági változásokra igen élénken reagáló ill. a másutt nyíló jobb kilátásokat mintegy külön érzékkel előre megsejtő és a meginduló erősebb fejlődésfolyamatok színterére áramló zsidóság arányszámbeli térhódítása megakadt; sőt fokozódó elvándorlásuk a Trianon utáni válságos tíz esztendő folyamán egészen újszerű jelenséget vitt a főváros népességtörténetébe: abszolút számuk is visszafejlődött.[2]) Nem így a református elem; a magyar református középbirtokosság válságának kezdete óta[3]) ennek a főváros magyar jellegét is megerősítő néprétegnek Budapestre tódulása szakadatlanul tart. Bevándorlásuk a vidéki reformátusság egyre szélesebb rétegeit tizedelte meg; olyannyira, hogy az elmult

[1]) A szomszédos övezet idevágó 1920-ig terjedő adatainak behatóbb méltatását l. a Magyar Statisztikai Szemle 1926. évi 3. (és 1927. évi 12.) számában. — Budapestet illetőleg ugyancsak 1920-ig v. ö. főleg *dr. Thirring Gusztáv:* Budapest félszázados fejlődése 1873—1923. (Budapest székesfőváros Statisztikai Közleményei. 53. sz.) — Az 1930-as székesfővárosi adatokról »Budapest népességének anyanyelvi és vallási megoszlása« címen a Magyar Statisztikai Szemle 1932. évf. 6. számában emlékeztünk meg.

[2]) Budapesten a visszafejlődést a nagyvárosiasan szaporátlan zsidóság kedvezőtlen természetes népmozgalma (halálozási többlete) és kisebb mértékben az áttérések terén ért veszteségei is előmozdították.

[3]) L. erről *dr. Vargha Gyula:* Legújabb népszámlálásunk. Közgazdasági Szemle 1901. évf. 410. és köv. l.

15. Nagy-Budapest népességének vallásfelekezetek szerinti megoszlása.[1])

Megnevezés	Róm. kat.	Gör. kat.	Református	Ág. h. ev.	Gör. kel.	Izraelita	Egyéb	A népesség összesen
	vallású							
	a) *Abszolút számokban*							
A) *Budapest:*								
1869	195.826	638	13.013	14.318	1.838	44.890	162	270.685
1880	242.981	1.267	22.214	20.040	1.864	70.879	1.306	360.551
1890	316.057	2.752	37.895	28.018	2.218	103.317	1.681	491.938
1900	445.023	5.806	67.319	38.811	4.422	168.985	1.956	732.322
1910	526.175	9.428	86.990	43.562	6.962	203.687	3.567	880.371
1920	548.727	10.065	101.124	44.894	4.346	215.512	4.328	928.996
1930	611.220	10.577	121.802	49.984	4.088	204.371	4.142	1,006.184
B) *Szomszédos községek:*								
1869	19.388	7	2.022	2.958	18	2.082	7	26.482
1880	27.457	23	2.802	3.565	17	2.886	12	36.762
1890	45.267	161	5.267	5.163	65	5.289	77	61.289
1900	86.467	560	12.644	8.968	287	11.564	188	120.678
1910	155.589	1.507	25.478	13.890	910	19.622	670	217.666
1920	205.838	2.483	36.175	17.845	955	23.902	1.131	288.329
1930	295.605	4.068	59.331	24.996	1.432	27.841	1.940	415.213
C) *Nagy-Budapest:*								
1869	215.214	645	15.035	17.276	1.856	46.972	169	297.167
1880	270.438	1.290	25.016	23.605	1.881	73.765	1.318	397.313
1890	361.324	2.913	43.162	33.181	2.283	108.606	1.758	553.227
1900	531.490	6.366	79.963	47.779	4.709	180.549	2.144	853.000
1910	681.764	10.935	112.468	57.452	7.872	223.309	4.237	1,098.037
1920	754.565	12.548	137.299	62.739	5.301	239.414	5.459	1,217.325
1930	906.825	14.645	181.133	74.980	5.520	232.212	6.082	1,421.397
	b) *Százalékban*							
A) *Budapest:*								
1869	72·4	0·2	4·8	5·3	0·7	16·6	0·0	100·0
1880	67·4	0·3	6·2	5·6	0·5	19·7	0·3	100·0
1890	64·3	0·5	7·7	5·7	0·5	21·0	0·3	100·0
1900	60·8	0·8	9·2	5·3	0·6	23·1	0·2	100·0
1910	59·8	1·1	9·9	5·0	0·8	23·1	0·3	100·0
1920	59·1	1·1	10·9	4·8	0·5	23·2	0·4	100·0
1930	60·8	1·0	12·1	5·0	0·4	20·3	0·4	100·0
B) *Szomszédos községek:*								
1869	73·2	0·0	7·6	11·2	0·1	7·9	0·0	100·0
1880	74·7	0·1	7·6	9·7	0·0	7·9	0·0	100·0
1890	73·9	0·3	8·6	8·4	0·1	8·6	0·1	100·0
1900	71·6	0·5	10·5	7·4	0·2	9·6	0·2	100·0
1910	71·5	0·7	11·7	6·4	0·4	9·0	0·3	100·0
1920	71·4	0·9	12·5	6·2	0·3	8·3	0·4	100·0
1930	71·2	1·0	14·3	6·0	0·3	6·7	0·5	100·0
C) *Nagy-Budapest:*								
1869	72·5	0·2	5·1	5·8	0·6	15·8	0·0	100·0
1880	68·1	0·3	6·3	5·9	0·5	18·6	0·3	100·0
1890	65·3	0·5	7·8	6·0	0·4	19·7	0·3	100·0
1900	62·3	0·7	9·4	5·6	0·6	21·2	0·2	100·0
1910	62·1	1·0	10·3	5·2	0·7	20·3	0·4	100·0
1920	62·0	1·0	11·3	5·1	0·4	19·7	0·5	100·0
1930	63·8	1·0	12·8	5·3	0·4	16·3	0·4	100·0

[1]) 1869—1890: polgári, 1900—1930: összes népesség.

16. Nagy-Budapest római katolikus,

Város, község	Római katolikus							Refor-			
	1869	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1869	1880	1890	1900
a) **Számszerint.**											
A) *Budapest*	195.826	242.981	316.057	445.023	526.175	548.727	611.220	13.013	22.214	37.895	67.319
B) *Szomszédos községek.*											
Alag	32	128	207	410	1.262	1.788	2.302	16	28	24	49
Újpest mv.	4.637	8.280	16.401	28.386	36.363	36.461	44.407	342	772	1.905	3.702
Rákospalota mv.	2.056	2.450	3.901	7.881	17.704	25.696	30.455	854	953	1.330	1.925
Pestújhely					3.748	5.632	7.979				
Rákosszentmihály	169	228	557	2.426	4.932	7.385	10.282	3	5	70	390
Cinkota[a])	464	520	687	1.471	4.597	7.845	4.877	14	16	60	177
Sashalom							8.470				
Rákoscsaba	748	785	978	1.790	3.186	3.849	5.475	623	638	708	993
Rákosliget					1.747	1.914	2.139				
Rákoskeresztúr	1.126	1.347	1.551	3.407	3.748	3.166	4.135	18	46	81	304
Rákoshegy						1.064	2.909				
Pestszentlőrinc	231	300	3.767	11.596	5.568	8.589	21.857	67	11	614	2.239
Kispest mv.	[b]) —	1.570			22.460	37.304	46.536	[b]) —	150		
Pestszenterzsébet mv.	202	1.295	4.175	11.143	21.781	28.502	47.015	3	19	206	2.114
Csepel	1.317	1.515	2.175	4.141	7.930	11.031	17.243	4	7	53	284
Nagytétény	2.118	1.625	1.969	2.227	3.322	4.231	5.850	26	83	49	93
Budatétény		582	718	828	1.333	1.603	2.222		2	19	21
Budafok mv.	3.783	4.105	4.971	6.676	9.677	11.784	16.581	35	43	91	214
Albertfalva	424	341	526	672	892	941	2.536	6	16	36	77
Pesthidegkút	1.083	1.244	1.355	1.505	2.063	3.008	5.104	10	11	19	11
Békásmegyer	998	1.142	1.329	1.908	3.276	4.045	7.231	1	2	2	51
Összesen	19.388	27.457	45.267	86.467	155.589	205.838	295.605	2.022	2.802	5.267	12.644
C) *Nagy-Budapest* ...	215.214	270.438	361.324	531.490	681.764	754.565	906.825	15.035	25.016	43.162	79.963
b) **Százalékban.**											
A) *Budapest*	72·4	67·4	64·3	60·8	59·8	59·1	60·8	4·8	6·2	7·7	9·2
B) *Szomszédos községek.*											
Alag	66·7	82·1	88·1	83·5	77·7	78·9	76·4	33·3	17·9	10·2	10·0
Újpest mv.	69·0	71·0	69·8	67·8	65·9	64·6	65·9	5·1	6·6	8·1	8·9
Rákospalota mv.	59·4	59·7	62·3	67·1	70·4	71·4	70·9	24·7	23·2	21·2	16·4
Pestújhely					67·6	71·3	70·3				
Rákosszentmihály	91·9	93·1	82·0	78·1	75·2	74·3	73·0	1·6	2·0	10·3	12·6
Cinkota[a])	34·8	36·5	36·6	46·9	60·3	62·3	57·7	1·0	1·1	3·2	5·6
Sashalom							71·9				
Rákoscsaba	50·6	51·2	54·2	59·4	62·9	65·0	66·8	42·1	41·6	39·2	33·0
Rákosliget					66·6	69·4	68·8				
Rákoskeresztúr	46·1	48·7	46·6	55·5	56·0	52·5	54·8	0·7	1·7	2·4	4·9
Rákoshegy						66·2	69·3				
Pestszentlőrinc	64·0	93·5	76·7	73·6	71·2	72·9	71·4	18·5	3·4	12·5	14·2
Kispest mv.	[b]) —	86·2			74·3	73·0	72·1	[b]) —	8·2		
Pestszenterzsébet mv.	90·6	95·6	87·8	70·8	70·3	70·3	69·2	1·3	1·4	4·3	13·4
Csepel	99·1	99·2	96·8	90·7	83·8	78·9	75·3	0·3	0·5	2·4	6·2
Nagytétény	84·3	72·4	83·9	85·2	84·7	82·6	81·7	1·0	3·7	2·1	3·6
Budatétény		97·2	95·4	95·8	92·9	91·5	87·2		0·3	2·5	2·4
Budafok mv.	98·4	97·9	94·8	91·8	88·4	86·1	84·2	0·9	1·0	1·7	2·9
Albertfalva	94·4	89·7	88·9	85·0	79·6	77·2	76·1	1·4	4·2	6·1	9·7
Pesthidegkút	99·1	97·9	97·2	96·5	96·8	92·2	84·6	0·9	0·9	1·4	0·7
Békásmegyer	99·8	99·3	99·2	94·1	92·4	91·7	85·6	0·1	0·2	0·1	2·5
Összesen	73·2	74·7	73·9	71·6	71·5	71·4	71·2	7·6	7·6	8·6	10·5
C) *Nagy-Budapest* ...	72·5	68·1	65·3	62·3	62·1	62·0	63·8	5·1	6·3	7·8	9·4

[a]) Néhány község adata az egyházi sematizmusok alapján becslésszerűen állapíttatott meg. —

református, ág. h. evangélikus és izraelita népessége.[1])

mátus			Ág. h. evangélikus							Izraelita						
1910	1920	1930	1869	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1869	1880	1890	1900	1910	1920	1930
86.990	**101.124**	**121.802**	**14.318**	**20.040**	**28.018**	**38.811**	**43.562**	**44.894**	**49.984**	**44.890**	**70.879**	**103.317**	**168.985**	**203.687**	**215.512**	**204.371**
211	289	454	—	—	4	31	100	135	161	—	—	—	1	16	19	27
5.342	5.480	7.588	248	576	1.135	2.067	2.458	2.326	2.843	1.484	2.002	3.915	7.331	10.140	11.299	11.396
3.654	5.062	6.288	456	578	761	1.220	1.959	2.579	3.032	82	123	242	638	1.552	2.203	2.567
953	1.267	1.930					331	397	531					388	445	668
769	1.202	1.897	12	12	40	153	364	521	818	—	—	12	103	389	667	829
771	1.347	774	793	837	1.003	1.262	1.694	2.282	2.203	64	48	123	210	465	872	432
		1.780							785							523
1.306	1.539	1.858	79	76	64	114	239	236	394	30	33	29	83	225	152	221
305	324	393					203	216	268					308	247	268
412	235	428	1.259	1.330	1.647	2.085	2.202	2.378	2.644	34	45	47	304	273	182	229
	257	690						136	242						115	251
1.166	1.789	5.365	54	10	273	954	640	734	1.680	9	—	222	779	299	469	986
4.069	7.492	10.017 [2])	—	50			1.575	2.582	3.305 [2])	—	50			1.652	2.853	3.456
4.430	6.192	11.805	12	13	109	795	1.385	1.867	3.266	6	28	250	1.513	2.953	3.293	4.522
894	1.623	3.508	3	1	18	63	271	537	1.163	4	2	—	42	269	501	638
202	510	839	9	38	16	37	99	163	214	359	498	311	247	255	174	159
68	91	213		9	6	5	25	42	86		6	5	6	7	13	11
601	966	1.785	15	13	46	87	211	486	723	8	29	125	266	373	323	366
137	164	420	17	19	25	28	56	56	197	2	4	1	5	20	31	89
42	144	570	—	3	12	40	10	64	205	—	12	7	2	8	13	67
146	202	729	1	—	4	27	68	108	236	—	6	—	34	30	31	136
25.478	**36.175**	**59.331**	**2.958**	**3.565**	**5.163**	**8.968**	**13.890**	**17.845**	**24.998**	**2.082**	**2.886**	**5.289**	**11.564**	**19.622**	**23.902**	**27.841**
112.468	**137.299**	**181.133**	**17.276**	**23.605**	**33.181**	**47.779**	**57.452**	**62.739**	**74.980**	**46.972**	**73.765**	**108.606**	**180.549**	**223.309**	**239.414**	**232.212**
9·9	**10·9**	**12·1**	**5·3**	**5·6**	**5·7**	**5·3**	**5·0**	**4·8**	**5·0**	**16·6**	**19·7**	**21·0**	**23·1**	**23·1**	**23·2**	**20·3**
13·0	12·8	15·1	—	—	1·7	6·3	6·2	6·0	5·3	—	—	—	0·2	1·0	0·8	0·9
9·7	9·7	11·2	3·7	4·9	4·8	4·9	4·4	4·1	4·2	22·1	17·2	16·7	17·5	18·4	20·0	16·9
14·5	14·0	14·6	13·2	14·1	12·2	10·4	7·8	7·2	7·1	2·4	3·0	3·9	5·4	6·2	6·1	6·0
17·2	16·1	17·0					6·0	5·0	4·7					7·0	5·6	5·9
11·7	12·1	13·5	6·5	4·9	5·9	4·9	5·6	5·2	5·8	—	—	1·8	3·3	5·9	6·7	5·9
10·1	10·7	9·1	59·4	58·7	53·4	40·3	22·2	18·1	26·1	4·8	3·4	6·6	6·7	6·1	6·9	5·1
		15·1							6·7							4·4
25·8	26·0	22·7	5·3	5·0	3·5	3·8	4·7	4·0	4·8	2·0	2·2	1·6	2·7	4·4	2·6	2·7
11·6	11·8	12·6					7·7	7·8	8·6					11·8	9·0	8·6
6·1	3·9	5·7	51·5	48·0	49·5	33·9	32·9	39·5	35·0	1·4	1·6	1·4	4·9	4·1	3·0	3·0
	16·0	16·4						8·5	5·8						7·2	6·0
14·9	15·2	17·5	15·0	3·1	5·6	6·1	8·2	6·2	5·5	2·5	—	4·5	4·9	3·8	4·0	3·2
13·5	14·7	15·5 [3])	—	2·8			5·2	5·0	5·1 [3])	—	2·8			5·5	5·6	5·4
14·3	15·3	17·4	5·4	0·9	2·3	5·1	4·5	4·6	4·8	2·7	2·1	5·3	9·6	9·5	8·1	6·6
9·4	11·6	15·3	0·2	0·1	0·8	1·4	2·9	3·8	5·1	0·3	0·1	—	0·9	2·8	3·6	2·8
5·1	10·0	11·7	0·4	1·7	0·7	1·4	2·5	3·2	3·0	14·3	22·2	13·3	9·5	6·5	3·4	2·2
4·7	5·2	8·4		1·5	0·8	0·6	1·8	2·4	3·4		1·0	0·7	0·7	0·5	0·8	0·4
5·5	7·1	9·0	0·4	0·3	0·9	1·2	1·9	3·5	3·7	0·2	0·7	2·4	3·7	3·4	2·4	1·8
12·2	13·4	12·6	3·8	5·0	4·2	3·5	5·0	4·6	5·9	0·4	1·1	0·2	0·6	1·8	2·6	2·6
2·0	4·4	9·5	—	0·2	0·9	2·6	0·5	1·9	3·4	—	0·9	0·5	0·1	0·4	0·4	1·1
4·1	4·6	8·6	0·1	—	0·3	1·3	1·9	2·5	2·8	—	0·5	—	1·7	0·8	0·7	1·6
11·7	**12·5**	**14·3**	**11·2**	**9·7**	**8·4**	**7·4**	**6·4**	**6·2**	**6·0**	**7·8**	**7·9**	**8·6**	**9·6**	**9·0**	**8·3**	**6·7**
10·3	**11·3**	**12·8**	**5·8**	**5·2**	**6·0**	**5·6**	**5·2**	**5·1**	**5·3**	**15·8**	**18·6**	**19·7**	**21·2**	**20·3**	**19·7**	**16·3**

[2]) Mátyásfölddel együtt. — [3]) 1869-ben még nem létezett.

évtizedek alatt a központ iparforgalmi munkássága is jelentős református elemekkel telítődött, mégpedig a külvárosokban is, ahol a reformátusok arányszáma, ha nem is oly mértékben, mint Budapesten, de igen erősen megnőtt. A római katolikus lakostörzs viszonylagos visszaszorulása persze nem jelenti azt, mintha a beözönlés a katolikusok lélekszámát szintén nem növelte volna nagyon meg: abszolút számban Budapesten és vidékén a római katolikusság lélekszámszaporulata egyaránt igen erősen dominál! A többi felekezet közül még csak az ágostai h. evangélikus játszik — gyengülő — szerepet; tehát egyedül *a négy legnépesebb vallás 1869—1930. évi lélekszámfejlődésének regisztrálása is átfogó képet* ad az eltolódásokról:

Vallás	Tényleges népgyarapodás 1869—1930					
	Budapesten		a szomszédos községekben		Nagy-Budapesten	
	szám szerint	%-ban	szám szerint	% -ban	szám szerint	%-ban
Római katolikus	415.394	212·1	276.217	1.424·7	691.611	321·4
Református	108.789	836·0	57.309	2.834·3	166.098	1.104·7
Ág. hitv. evangélikus	35.666	249·1	22.038	745·0	57.704	334·0
Izraelita	159.481	355·3	25.759	1.237·2	185.240	394·4

A községi részletadatokból (l. 16. tábla) ugyancsak lerí a bevándorlások népességátformáló ereje. Különösen figyelemreméltó, hogy itt-ott az elől a vallás elől, melynek hívői a falusias őstelepülés megalapítói ill. lakói voltak, a többnyire más vallásfelekezethez tartozó új külvárosias betelepülők mily gyorsan hódítják el az abszolút többséget. Említést érdemel még, hogy a zsidóság csak legkorábbi elővárosias települési helyén, a leginkább budapesti vonásokat tükröző, bár aránylag talán legönállóbb Újpesten bír jelentősebb képviselettel.

Jóval egyszínűbbek a főváros és környékének *anyanyelvi* adatai. A természetes népkeveredés, a magyar elem tömeges betódulása folytán Budapest szinte szemünk láttára alakult át kevertebb népességű városból a színtiszta magyarság hatalmas fővárosává. Hogy ez az átrétegződés a főváros környékén még rohamosabb volt, mint Budapesten, ez az aránylag nagyobbmérvű és még jobban magyar származási vidékekre koncentrálódó betelepülés önmagától érthető következménye. A községi adatok (l. 18. tábla) anyanyelvi téren is azt igazolják, hogy elsősorban a *külvárossá átalakulás* kölcsönzött magyar jelleget a környék egy-két — eredetileg idegenajkú elem által lakott — településének. Ez az átalakulás egyébként olyan jelenség, mely csaknem minden kevert lakosságú államban megfigyelhető, ahol valamelyik nagyobb városias települést, kivált a fővárost az odavándorlás emeli naggyá s ahol az élénk gazdasági kapcsolatok természetes úton erősebb szerephez juttatják a domináló államalkotó nemzetiséget és nyelvet. Erről

17. Nagy-Budapest népességének anyanyelve és magyarul tudása.[1])

Megnevezés	Magyar	Német	Tót	Oláh	Horvát	Szerb	Bunyevác, sokác, stb.[2])	Egyéb	Népesség összesen	Magyarul tud[3])
	anyanyelvű									
	a) *Abszolút számokban.*									
A) *Budapest.*										
1880	204.648	123.458	22.226	418	1.807		.	7.994	360.551	258.449
1890	326.395	117.902	27.449	752	1.102	1.891	.	16.447	491.938	407.369
1900	578.458	104.520	25.168	1.299	2.148	2.731	.	17.998	732.322	666.562
1910	756.070	78.882	20.359	2.777	2.796	3.972	.	15.515	880.371	844.175
1920	837.858	60.425	14.011	1.686	1.962	1.102	.	11.952	928.996	911.394
1930	948.950	38.460	7.764	685	1.213	576	143	8.393	1,006.184	997.127
B) *Szomszédos községek.*										
1880	16.941	14.819	4.135	3	272		.	592	36.762	20.495
1890	37.050	17.857	4.765	36	24	196	.	1.361	61.289	45.293
1900	91.720	21.019	5.185	63	107	143	.	2.441	120.678	103.001
1910	191.268	17.936	4.695	278	249	522	.	2.718	217.666	207.690
1920	261.944	19.317	3.453	316	363	276	.	2.660	288.329	282.992
1930	393.281	15.776	2.757	197	313	204	78	2.607	415.213	412.389
C) *Nagy-Budapest.*										
1880	221.589	138.277	26.361	421	2.079		.	8.586	397.313	278.944
1890	363.445	135.759	32.214	788	1.126	2.087	.	17.808	553.227	452.662
1900	670.178	125.539	30.353	1.362	2.255	2.874	.	20.439	853.000	769.563
1910	947.338	96.818	25.054	3.055	3.045	4.494	.	18.233	1,098.037	1,051.865
1920	1,099.802	79.742	17.464	2.002	2.325	1.378	.	14.612	1,217.325	1,194.386
1930	1,342.231	54.236	10.521	882	1.526	780	221	11.000	1,421.397	1,409.516
	b) *Százalékban.*								Az összes népesség %-ában	A nem magyar anyanyelvű
A) *Budapest.*										
1880	56·8	34·2	6·2	0·1	0·5		.	2·2	100·0	71·7	34·4
1890	66·4	24·0	5·6	0·1	0·2	0·4	.	3·3	100·0	82·8	48·9
1900	79·0	14·3	3·4	0·2	0·3	0·4	.	2·4	100·0	91·0	57·3
1910	85·9	9·0	2·3	0·3	0·3	0·5	.	1·7	100·0	95·9	70·9
1920	90·2	6·5	1·5	0·2	0·2	0·1	.	1·3	100·0	98·1	80·7
1930	94·3	3·8	0·8	0·1	0·1	0·1	0·0	0·8	100·0	99·1	84·2
B) *Szomszédos községek.*										
1880	46·1	40·3	11·3	0·0	0·7		.	1·6	100·0	62·4	30·8
1890	60·5	29·1	7·8	0·1	0·0	0·3	.	2·2	100·0	75·0	37·2
1900	76·0	17·4	4·3	0·1	0·1	0·1	.	2·0	100·0	88·0	50·4
1910	87·9	8·3	2·2	0·1	0·1	0·2	.	1·2	100·0	95·4	62·2
1920	90·9	6·7	1·2	0·1	0·1	0·1	.	0·9	100·0	98·1	79·8
1930	94·7	3·8	0·7	0·0	0·1	0·1	0·0	0·6	100·0	99·3	87·1
C) *Nagy-Budapest.*										
1880	55·8	34·8	6·6	0·1	0·5		.	2·2	100·0	70·8	34·1
1890	65·7	24·6	5·8	0·1	0·2	0·4	.	3·2	100·0	82·0	47·4
1900	78·5	14·7	3·6	0·2	0·3	0·3	.	2·4	100·0	90·5	56·2
1910	86·3	8·8	2·3	0·3	0·3	0·4	.	1·6	100·0	95·7	69·3
1920	90·3	6·6	1·4	0·2	0·2	0·1	.	1·2	100·0	98·1	80·5
1930	94·4	3·8	0·7	0·1	0·1	0·1	0·0	0·8	100·0	99·2	85·0

[1]) 1869—1890: polgári, 1900—1930: összes népesség. — [2]) 1880—1920: az egyéb rovatban foglaltatnak. — [3]) Szomszédos községek és Nagy-Budapest: 1880-ban Alag, Rákosszentmihály, Pestszentlőrinc, Kispest és Pestszenterzsébet nélkül; 1890-ben és 1900-ban Alag és Rákosszentmihály nélkül.

18. Nagy-Budapest magyar, német,

Város, község	Magyar						Né-		
	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1880	1890	1900
a) **Számszerint.**									
A) *Budapest*	204.648	326.395	578.458	756.070	837.858	948.950	123.458	117.902	104.520
B) *Szomszédos községek.*									
Alag	140	225	380	1.352	2.065	2.903	5	5	50
Újpest mv.	7.876	18.087	35.277	49.307	51.562	64.041	2.988	4.059	4.213
Rákospalota mv.	3.698	5.827	11.186	24.273	34.603	41.990	199	222	404
Pestújhely				5.190	7.437	10.868			
Rákosszentmihály	125	470	2.660	6.244	9.391	13.593	100	150	250
Cinkota[2])	382	702	2.052	6.945	11.760	7.990	29	77	116
Sashalom						11.509			
Rákoscsaba	1.477	1.756	2.967	4.994	5.830	8.127	15	16	19
Rákosliget	515	673	4.077	2.437	2.645	3.011	329	388	303
Rákoskeresztúr				4.421	5.691	7.372			
Rákoshegy					1.568	4.157			
Pestszentlőrinc	1.390	3.490	13.920	7.076	10.945	29.772	489	1.029	1.185
Kispest mv.				28.164	48.926	62.372			
Pestszenterzsébet mv.	301	3.058	13.053	28.781	38.034	65.064	807	1.135	1.696
Csepel	101	565	2.015	7.928	10.894	20.827	1.194	1.559	2.204
Nagytétény	369	575	905	2.842	4.353	6.191	1.830	1.720	1.658
Budatétény	94	144	232	1.167	1.518	2.444	471	581	610
Budafok mv.	248	1.034	1.890	7.391	10.220	17.022	3.845	4.140	5.217
Albertfalva	123	321	595	1.048	1.120	3.182	238	236	152
Pesthidegkút	77	75	133	440	1.319	4.798	1.160	1.267	1.374
Békásmegyer	25	48	378	1.268	2.063	6.048	1.120	1.273	1.568
Összesen	16.941	37.050	91.720	191.268	261.944	393.281	14.819	17.857	21.019
C) *Nagy-Budapest.*	221.589	363.445	670.178	947.338	1,099.802	1,342.231	138.277	135.759	125.539
b) **Százalékban.**									
A) *Budapest*	56·8	66·4	79·0	85·9	90·2	94·3	34·2	24·0	14·3
B) *Szomszédos községek.*									
Alag	89·7	95·8	77·4	83·3	91·2	96·3	3·2	2·1	10·2
Újpest mv.	67·5	76·9	84·3	89·3	91·3	95·0	25·6	17·2	10·1
Rákospalota mv.	90·1	93·0	95·3	96·5	96·1	97·7	4·9	3·6	3·4
Pestújhely				93·6	94·2	95·8			
Rákosszentmihály	51·0	69·2	85·7	95·2	94·5	96·6	40·8	22·1	8·0
Cinkota[2])	26·8	37·3	65·5	91·1	93·4	94·6	2·0	4·1	3·7
Sashalom						97·6			
Rákoscsaba	96·4	97·2	98·6	98·5	98·5	99·3	1·0	0·9	0·6
Rákosliget	18·6	20·2	66·3	92·9	95·9	96·7	11·9	11·7	4·9
Rákoskeresztúr				66·0	94·4	97·6			
Rákoshegy					97·6	99·0			
Pestszentlőrinc	64·9	71·0	88·3	90·4	93·0	97·3	22·9	21·0	7·5
Kispest mv.				93·2	95·8	96·7			
Pestszenterzsébet mv.	22·2	64·4	83·0	92·9	93·8	95·8	59·6	23·9	10·8
Csepel	6·6	25·2	44·1	83·8	77·8	91·0	78·2	69·4	48·3
Nagytétény	16·4	24·5	34·6	72·4	85·0	86·5	81·5	73·3	63·4
Budatétény	15·7	19·2	26·9	81·2	86·7	96·0	78·6	77·3	70·6
Budafok mv.	5·9	19·8	26·0	67·5	74·7	86·4	91·7	78·9	71·7
Albertfalva	32·4	54·2	75·2	93·6	91·9	95·5	62·5	39·9	19·2
Pesthidegkút	6·0	5·4	8·5	20·7	40·4	79·6	91·3	90·9	88·1
Békásmegyer	2·2	3·5	18·6	35·8	46·7	71·6	97·3	95·1	77·3
Összesen	46·1	60·5	76·0	87·9	90·9	94·7	40·8	29·1	17·4
C) *Nagy-Budapest.*	55·8	65·7	78·5	86·3	90·3	94·4	34·8	24·6	14·7

[1]) Néhány község adata részben becslésszerűen állapíttatott meg a rendelkezésre álló adatok községekről nem állanak rendelkezésre. Az 1880., 1890. és 1900. évi végösszegek is e községek

tót és magyarul tudó népessége.[1])

met			Tót						Magyarul tudó					
1910	1920	1930	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1880[2])	1890[2])	1900[2])	1910	1920	1930
78.882	**60.425**	**38.460**	**22.228**	**27.449**	**25.168**	**20.359**	**14.011**	**7.764**	**258.449**	**407.369**	**666.562**	**844.175**	**911.394**	**997.127**
132	120	45	5	5	11	21	15	3	[2])	[2])	[2])	1.546	2.223	2.977
3.116	2.659	1.847	489	800	1.261	1.322	1.187	773	9.198	20.392	38.735	53.005	55.754	67.027
506	899	639	90	75	76	125	278	164	3.894	6.076	11.559	24.898	35.819	42.852
195	244	308				66	77	65				5.474	7.832	11.286
215	378	324	20	50	150	28	53	57	[2])	[2])	[2])	6.476	9.898	14.018
255	386	135	1.013	1.088	954	376	321	251	1.020	1.342	2.828	7.469	12.507	8.400
		211						33						11.756
50	56	32	33	25	14	10	13	7	1.517	1.796	3.003	5.053	5.912	8.181
129	84	82				19	17	5				2.589	2.744	3.100
	100	80	1.908	2.254	1.700		207	67	1.691	1.891	5.324		5.965	7.521
462	25	29				1.739	5	1				6.150	1.597	4.188
470	505	473				81	154	113	[2])			7.552	11.692	30.488
1.352	1.436	1.355	200	180	283	221	313	406	[2])	4.184	14.912	29.663	50.786	64.300
1.254	1.517	1.586	207	143	477	425	428	506	[2])	3.702	14.297	30.217	40.118	67.594
1.379	2.582	1.706	15	4	41	43	125	126	355	1.135	3.317	8.668	13.465	22.662
1.005	713	832	27	37	31	32	15	22	948	1.285	1.868	3.451	4.919	7.019
260	205	85	30	11	1	4	12	3	175	256	578	1.322	1.680	2.535
3.306	3.248	2.453	56	39	79	107	103	83	1.233	2.207	4.498	9.222	12.797	19.284
53	66	88	13	17	23	11	17	13	188	488	743	1.104	1.183	3.292
1.643	1.861	1.193	25	36	37	27	39	12	156	400	547	1.268	2.554	5.878
2.154	2.233	2.273	4	1	47	38	74	47	120	139	792	2.563	3.547	8.031
17.936	**19.317**	**15.776**	**4.135**	**4.765**	**5.185**	**4.695**	**3.453**	**2.757**	**20.495**	**45.293**	**103.001**	**207.690**	**282.992**	**412.389**
96.818	**79.742**	**54.236**	**26.361**	**32.214**	**30.353**	**25.054**	**17.464**	**10.521**	**278.944**	**452.662**	**769.563**	**1,051.865**	**1,194.386**	**1,409.516**
9·0	**6·5**	**3·8**	**6·2**	**5·6**	**3·4**	**2·3**	**1·5**	**0·8**	**71·7**	**82·8**	**91·0**	**95·9**	**98·1**	**99·1**
8·1	5·3	1·5	3·2	2·1	2·2	1·3	0·6	0·1	[2])	[2])	[2])	95·2	98·2	98·7
5·7	4·7	2·7	4·2	3·4	3·0	2·4	2·1	1·1	78·8	86·7	92·6	96·0	98·7	99·4
2·0	2·5	1·5	2·2	1·2	0·7	0·5	0·8	0·4	94·9	97·0	98·4	99·0	99·5	99·8
3·5	3·1	2·7				1·2	1·0	0·6				98·7	99·2	99·5
3·3	3·8	2·3	8·2	7·4	4·8	0·4	0·5	0·4	[2])	[2])	[2])	98·7	99·6	99·6
3·4	3·1	1·6	71·0	58·0	30·5	4·9	2·5	3·0	71·5	71·5	90·2	98·0	99·4	99·4
		1·8						0·3						99·6
1·0	1·0	0·4	2·1	1·4	0·5	0·2	0·2	0·1	99·0	99·5	99·8	99·7	99·9	99·9
4·9	3·1	2·6				0·7	0·6	0·2				98·7	99·5	99·6
6·9	1·6	1·1	68·9	67·7	27·7	26·0	3·4	0·9	61·1	56·8	86·6	91·8	99·0	99·6
	1·6	0·7					0·3	0·0					99·4	99·8
6·0	4·3	1·5	9·3	3·7	1·8	1·1	1·3	0·4	[2])	85·2	94·6	96·5	99·2	99·6
4·5	2·8	2·1				0·7	0·6	0·6	[2])			98·2	99·5	99·7
4·0	3·7	2·3	15·3	3·0	3·0	1·4	1·1	0·7	[2])	77·9	90·9	97·6	99·0	99·5
14·6	18·5	7·4	1·0	0·2	0·9	0·5	0·9	0·5	23·3	51·4	72·6	91·6	96·2	99·0
25·6	13·9	11·6	1·2	1·6	1·2	0·8	0·3	0·3	42·0	54·8	71·5	87·9	96·1	98·0
18·1	11·7	3·4	5·0	1·4	0·1	0·3	0·7	0·1	29·2	34·0	66·9	92·1	96·0	99·6
30·2	23·7	12·5	1·3	0·7	1·1	1·0	0·8	0·4	29·4	42·1	61·8	84·2	93·5	97·9
4·7	5·4	2·7	3·4	2·9	2·9	1·0	1·4	0·4	49·5	82·4	93·9	98·6	97·1	98·8
77·1	57·0	19·8	2·0	2·6	2·4	1·3	1·2	0·2	12·3	28·7	35·1	59·5	78·3	97·5
60·7	50·6	26·9	0·4	0·1	2·3	1·1	1·7	0·5	9·7	10·4	39·0	72·3	80·4	95·1
8·3	**6·7**	**3·8**	**11·3**	**7·8**	**4·3**	**2·2**	**1·2**	**0·7**	**62·4**	**75·0**	**88·0**	**95·4**	**98·1**	**99·3**
8·8	**6·6**	**3·8**	**6·6**	**5·8**	**3·6**	**2·3**	**1·4**	**0·7**	**70·8**	**82·0**	**90·5**	**95·7**	**98·1**	**99·2**

alapján. — [2]) Mátyásfölddel együtt. — [3]) A magyarul tudásra vonatkozó adatok a megjelölt nélkül értendők.

a *magyar nyelv* igen erőteljes térfoglalása figyelemreméltó példát ad : a táblázatokból kitetszőleg ugyanis a magyarul nem tudó idegenajkúak száma szerény töredékké zsugorodott össze s a magyar nyelv ismerete Budapesten és környékén ma már egyaránt száz százalékosnak mondható. Fővárosunk és nagykiterjedésű agglomerációja tehát nemcsak lélekben és érzésben, hanem immár nyelvében is tökéletesen magyar.

4. A népesség gazdaságtársadalmi (foglalkozási) tagozódása.

A városi jelleg meghatározásánál a népesség *foglalkozási összetételének*, a település gazdaságtársadalmi jellegének van tudvalevőleg a legnagyobb szerepe. Az elővárosias vonásokat hasonlóképen a foglalkozás szerinti tagozódás tükrözi a leghívebben. S a városiasodás, a külvárossá átformálódás történetét és lépcsőfokait, a nagy agglomerációk társadalmi és gazdasági szerkezetét, erejét és jelentőségét ugyancsak a foglalkozási statisztika tárja elénk a legszembeszökőbben. Nagybudapesti viszonylatban tehát tulajdonképen a foglalkozási átrétegződés formájának és mértékének figyelemmel kísérése volna a legfőbb feladat. Az idevágó anyag azonban nagyobb részben csupán *újabb keletű;* népszámlálásaink csak a századforduló óta közlik *községi részletezésben* a csupán 1890-től fogva *egyöntetű módszerrel végzett* foglalkozási feldolgozásaik eredményeit ; megfigyeléseinkből tehát az elővárosiasodás szempontjából legmozgalmasabb időszak marad sajnos ki. A foglalkozási statisztikának épen elővárosias településekkel körülölelt nagyvárosoknál szinte nélkülözhetetlen kiegészítője lehet még a munka- és lakóhely közt lezajló ú. n. *ingavándormozgalom* adatainak megrögzítése és kimutatása. Minthogy erről csupán *tájékoztató adatok* állanak rendelkezésre és mert Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatalának kiadásában dr. *Mozolovszky* Sándor tollából külön tanulmány részletes adatközlésekkel számol be Nagy-Budapest lakosságának foglalkozási megoszlásáról és kivált a szomszédos községekből Budapestre áramló erőteljes és e településeket eltéphetetlen szálakkal a közigazgatási Budapesthez fűző ingavándorlásokról, a bemutatandó néhány részletesebb táblázatot csak a főbb adatok kiemelésére szorítkozó szöveggel kísérhetjük. Egyben utalunk dr. *Laky* Dezső többször idézett alapvető művének[1]) a Budapestkörnyék 1900—1920. évi gazdasági átalakulását is igen jól jellemző adataira és eszmefuttatására, valamint az 1930. évi országos népszámlálás foglalkozási kötetében idevonatkozólag közölt számításainkra.[2])

[1]) *Dr. Laky Dezső :* Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig különös tekintettel a fejlődés gazdasági rúgóira. I. és II. rész. Statisztikai Közlemények. Szerkeszti : *dr. Illyefalvi I. Lajos.* 55. kötet 2. és 57. kötet 1. sz.

[2]) V. ö. : *Dr. Thirring Lajos :* Csonka-Magyarország népességének foglalkozása 1930-ban (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 86. kötetéből).

Maga a *székesfőváros tulajdonképen már a három testvérváros egyesítésekor* az akkori körülményekhez képest *elég határozott városias jelleggel bírt.* Az állami kormányzat, a helyi közigazgatás feladatkörének igen nagymérvű tágulása, a magyar közgazdaságnak a világszerte uralkodó áramlatokhoz (iparosodás stb.) is simuló fellendülése, a gazdasági élet ritmusának, a javak kicserélődésének gyorsulása, a közlekedés, valamint a pénz- és hitelügy hálózatának kiépülése stb. azonban óriási mértékben megerősítették a Magyarbirodalom centrumának jelentőségét és mintegy *világvárosias színt* vegyítettek a zárt közigazgatási városmag népességi szerkezetébe. *Szélsőségesebb népességi folyamat zajlott le a főváros környékén; hiszen száz évvel ezelőtt ez a terület színtiszta agrárvidéket alkotott!* Még az első magyar népszámlálás idején, 1869-ben is csak Újpestnek volt valamelyes városias-elővárosias színezete. Tulajdonképen csak *a nagyranőtt Budapest közelségének jótékony hatása* segítette a fővárost gyűrűző községeket ahhoz, hogy a fekvésbeli előnyök, a Budapestre futó, tehát a külvárosias övezetet is átszelő közlekedési vonalak nyujtotta lehetőségek kihasználásával kivegye a maga részét abból a nagy centrális fejlődésből, mely az országos, sőt általános közgazdasági tendenciák függvényeként és eredőjeképen a mult század második felében megindult. A szerencsés adottságok közül ismét csak főleg Budapest szomszédságának tudható be, hogy a 20. század eleje óta a főváros környékén nagy ipari üzemek telepedtek meg, munkáskolóniák, tisztviselővárosok alakultak ki; a hatalmas lélekszámemelkedés persze építkezési, üzletalapítási konjunktúrával is karöltve járt és a helyi ipar és kereskedelem kialakulására, majd megerősödésére is vezetett. Olyannyira, hogy *a külvárosokban bizonyos mértékig önálló gazdasági élet is kifejlődött*; hiba volna azonban ezt az evolúciós folyamatot Budapesttől függetleníteni.

1900-ig visszapillantó foglalkozási adataink *az átalakulás folyamatának már csak a zárószakaszát örökítik meg.* De e fejlődési részlet figyelemmel kísérése is tanulságos lehet, habár itt csak a foglalkozási *főcsoportokra* és a keresőkre és eltartottakra vonatkozó *együttes* adatokat sorakoztatjuk fel (l. a következő oldalon lévő összeállítást).

Látható, hogy a tulajdonképeni termelés szempontjából nemcsak Budapesten, hanem *tőszomszédságában is* egyedül az iparnak van — igaz, hogy kimagasló — szerepe; a községekben egykor domináló őstermelés számbelileg nem bírt fejlődni s a hatalmas külvárosias előretörés mögött messze elmaradt. Eléggé felötlő a javak csereforgalmát, az áruelosztást lebonyolító ágazatok, kivált a kereskedelem térfoglalása, és szinte aggasztóan hatalmas a lélekszámszaporulat az értelmiségi kategóriában és még sokkal inkább — a koreltolódás és Trianon súlyos következményeként — a nyugdíjasok (tőkepénzesek stb.) sorában is. A fővárosba gravitáló, jelentős részben agrárnépesség nagy-budapesti megtelepülésével kapcsolatos *foglalkozásváltoztatásoknak* gyakoriságára jellemző lehet a szaporodási adatok alakulása.

Foglalkozási főcsoport	Budapest				Szomszédos községek			
	1900	1910	1920	1930	1900[1])	1910	1920	1930
	A) *Számszerint.*							
Őstermelés	14.220	11.978	11.792	10.824	14.680	13.809	15.076	12.815
Bányászat és kohászat	486	881	1.677	1.198	15	51	146	180
Ipar	307.707	398.069	367.121	410.378	55.093	124.990	155.323	232.916
Kereskedelem és hitel	103.648	132.212	168.074	166.931	8.694	16.694	28.335	39.496
Közlekedés	60.307	71.707	73.426	61.775	11.673	23.657	33.496	37.825
Ipar-forgalom együtt	**472.148**	**602.869**	**610.298**	**640.282**	**75.475**	**165.392**	**217.300**	**310.417**
Közszolgálat és szabad foglalkozások	68.294	90.097	120.829	123.875	6.083	13.331	20.938	31.824
Véderő stb.	18.321	19.447	24.995	12.136	192	373	3.270	2.511
Napszámosok k. m. n.	36.521	16.699	9.317	16.803	11.635	8.751	6.622	9.881
Nyugdíjasok, tőkepénzesek stb.	[2])	30.043	45.673	75.093	[2])	6.469	13.730	32.020
Háziselédek	59.500	72.004	54.485	65.062	3.094	4.894	4.457	7.234
Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	[2]) 63.318	37.234	52.301	62.109	[2]) 5.923	4.647	6.535	8.511
Összesen	**732.322**	**880.371**	[3]) **929.690**	**1,006.184**	**117.082**	**217.666**	[3]) **287.928**	**415.213**
	B) *Százalékban*							
Őstermelés	1·9	1·4	1·2	1·1	12·5	6·3	5·2	3·1
Bányászat és kohászat	0·1	0·1	0·2	0·1	0·0	0·0	0·1	0·1
Ipar	41·7	45·2	39·5	40·8	47·1	57·4	53·9	56·1
Kereskedelem és hitel	14·2	15·0	18·1	16·6	7·4	7·7	9·8	9·5
Közlekedés	8·2	8·2	7·9	6·1	10·0	10·9	11·6	9·1
Ipar-forgalom együtt	**64·2**	**68·5**	**65·7**	**63·6**	**64·5**	**76·0**	**75·4**	**74·8**
Közszolgálat és szabad foglalkozások	9·3	10·2	13·0	12·3	5·2	6·1	7·3	7·7
Véderő stb.	2·5	2·2	2·7	1·2	0·2	0·2	1·1	0·6
Napszámosok k. m. n.	4·9	1·9	1·0	1·7	9·9	4·0	2·3	2·4
Nyugdíjasok, tőkepénzesek stb.	[2])	3·4	4·9	7·4	[2])	3·0	4·8	7·7
Háziselédek	8·2	8·2	5·9	6·5	2·6	2·3	1·6	1·7
Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	[2]) 9·0	4·2	5·6	6·2	[2]) 5·1	2·1	2·3	2·0
Összesen	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Hiszen a szomszédos községekben az ipari népesség száma 1920—1930. folyamán 49·9%-kal duzzadt meg, holott a vidék népének beözönlése és foglalkozáscseréi — valamint a Budapestről folyó kiszivárgás — nélkül a többlet[4]) 6%-ra is alig rúgott volna; s e 10 esztendő alatt a kereskedelem és hitel körében megszámlált népesség is 39·4%-kal gyarapodott, a közszolgálati és szabad foglalkozások körében meg épenséggel 51·9, a nyugdíjasok és tőkepénzesek sorában 133·2%-ra rúg a tényleges fejlődési arány.

[1]) Alag és Rákosszentmihály nélkül.

[2]) Az 1900. évi népszámlálás a nyugdíjasokat és tőkepénzeseket stb. az egyéb és ismeretlen foglalkozásúakkal együtt mutatta ki.

[3]) Budapest: A Csepeltől és Budakeszitől hozzácsatolt területek lakosságával; szomszédos községek: Csepelt illetőleg a Budapesthez csatolt rész lakossága nélkül. (Az 1920. évi foglalkozási adatok összeállítása *általában ezen az alapon készült).*

[4]) A természetes szaporodásnak az összes népességre vonatkozó arányszáma alapján.

Nagy-Budapest lakosságának 1930. évi foglalkozási rétegződését a következő összefoglaló adatok világítják meg :

	Szám szerint	%-ban
Őstermelés	23.639	1·7
Bányászat és kohászat	1.378	0·1
Ipar	643.294	45·3
Kereskedelem és hitel	206.427	14·5
Közlekedés	99.600	7·0
Iparforgalom együtt	**950.699**	**66·9**
Közszolgálat és szabad foglalkozások	155.699	11·0
Véderő	14.647	1·0
Napszámosok k. m. n.	26.684	1·9
Nyugdijasok, tőkepénzesek stb.	107.113	7·5
Házicselédek	72.296	5·1
Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	70.620	4·9
Összesen	**1,421.397**	**100·0**

Elővárosonkint természetesen még ma is elég sokrétű adatokról számol be a foglalkozási statisztika. Erről, valamint a községenkinti eltolódásokról a 19. tábla ad átfogó és részletesebb képet. (Ugyanez a tábla a keresők és eltartottak végadatait is közreadja.) Némely környékbeli községben egyenesen frappáns módon érvényesül a főváros befolyása, a nagy-budapesti fejlődés hatása, így pl. Pesthidegkúton, ahol 1900. óta 68·4%-ról 13·7%-ra zsugorodott az őstermelő réteg hányadosa, valamint Békásmegyeren is, ahol a kezdő és záróadat : 60·1 és 8·7% szintén alapvető és gyökeres átalakulást jelez. Ezidőszerint egyedül Rákoskeresztúron (22·8%) és Budatétényben (16·7%) haladja meg a mezőgazdaságból élő népesség aránya az $^1/_6$-ot; Rákosligeten ellenben mindössze 0·3%! Az őstermelő hányadosok szerény volta az elővárosoknak ezidőszerint meglehetősen egyező sajátossága ; az egyes települések azonban ettől függetlenül is elég különböző társadalmi, foglalkozási típust képviselnek. A nagyipar pl. leginkább Csepel gazdaságtársadalmi népösszetételére nyom sajátos bélyeget : lakosságának csaknem $^4/_5$-e (79·2%-a) ipari foglalkozásokból él ; a kereskedelem és hitel részesedése Rákosligeten (13·2%) és Budafokon (12·3%) kulminál ; a közlekedési vállalatok alkalmazottainak erős (17·2%-os) tömörülése Rákoscsabának is sajátságos színt kölcsönöz; a legmegosztottabb karakterű Rákosligeten pedig a közszolgálat stb. (14·9%)[1]) és kivált a nyugdíjasok stb. felettébb magas aránya (24·0% : csaknem ugyanannyi, mint az iparosok hányadosa) ütközik ki ; a k. m. n. (valószínűleg részben mezőgazdasági, vagy a munkalehetőségek szerint a mezőgazdaság és az ipar körében váltakozva dolgozó) napszámosság zavaró tényezője Rákoskeresztúron nehezíti meg leginkább a tisztánlátást (itt képviselete 8·4%-ot ér el). A házicselédek aránya mindenütt messze a fővárosi hányadosok alatt marad, még Rákosligeten is (4·9%), híven tolmácsolva

[1]) Hányadosuk Albertfalván az OTI építkezések óta ugyancsak magas (14·1%).

19. Nagy-Budapest népes-

Város, község	A népesség összes száma	Kereső	Eltartott	Száz keresőre jutott eltartott	Őstermelés	Bányászat	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés	Közszolg. és szab. fogl.
		számszerint								
A) *Budapest.*										
1900	732.322	386.341	345.981	90	14.220	486	307.707	103.648	60.307	68.294
1910	880.371	492.975	387.396	79	11.978	881	398.069	132.212	71.707	90.097
1920	[1]) 928.996	489.546	439.450	90	11.756	1.676	366.828	168.041	73.400	120.681
1930	1,006.184	573.161	433.023	76	10.824	1.198	410.378	166.931	61.775	123.875
B) *Szomszédos községek.*										
Alag :										
1900	[2]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1910	1.624	772	852	110	143	—	462	91	109	78
1920	2.265	1.064	1.201	113	283	14	679	108	215	114
1930	3.015	1.463	1.552	106	273	—	1.093	168	187	170
Újpest mv. :										
1900	41.858	17.247	24.611	143	266	2	23.256	3.911	3.481	2.681
1910	55.197	25.576	29.621	116	293	25	35.909	5.302	4.060	3.695
1920	56.489	26.890	29.599	110	300	28	35.302	6.728	3.740	3.871
1930	67.400	35.926	31.474	88	507	22	43.472	7.069	3.722	4.438
Rákospalota mv. :										
1900	[4]) 11.744	4.236	7.508	177	2.116	13	3.675	796	2.109	757
1910	25.147	9.448	15.699	166	1.844	2	13.255	1.555	4.233	1.569
1920	36.008	14.614	21.394	146	1.817	12	18.010	2.729	6.187	2.385
1930	42.949	20.383	22.566	111	1.651	11	22.287	3.836	4.487	2.995
Pestújhely :										
1900	[5]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1910	5.547	2.095	3.452	165	49	—	3.164	522	941	481
1920	7.896	3.151	4.745	151	52	1	3.918	788	1.176	850
1930	11.340	5.568	5.772	104	115	6	6.121	1.151	1.207	1.120
Rákosszentmihály :										
1900	[5]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1910	6.560	2.656	3.904	147	316	10	3.194	541	679	571
1920	9.938	4.433	5.505	124	636	11	4.487	1.017	1.017	1.090
1930	14.083	6.313	7.770	123	488	—	6.926	1.463	1.368	1.278
Cinkota :[3])										
1900	[5]) 3.135	1.108	2.027	183	1.825	—	529	207	210	148
1910	[5]) 7.623	2.905	4.718	162	1.449	—	2.998	563	943	611
1920	[5]) 12.596	5.321	7.275	137	1.607	10	5.173	1.087	1.645	1.278
1930	8.449	3.687	4.762	129	1.309	—	3.163	580	1.118	705
Sashalom :										
1900	[7]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1910	[7]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1920	[7]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1930	11.792	5.072	6.720	132	171	6	6.338	1.110	1.307	1.054
Rákoscsaba :										
1900	3.010	1.027	1.983	193	1.454	—	465	55	742	115
1910	5.068	1.789	3.279	183	1.326	—	1.539	205	1.377	205
1920	5.919	2.402	3.517	146	971	1	1.979	211	1.646	322
1930	8.189	3.473	4.716	136	881	5	3.404	508	1.410	455
Rákosliget :										
1900	[8]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1910	2.624	996	1.628	164	19	—	1.146	216	605	289
1920	2.758	1.204	1.554	129	33	1	876	243	660	374
1930	3.112	1.503	1.609	107	10	—	868	409	399	464
Rákoskeresztúr :										
1900	[9]) 6.149	2.245	3.904	174	2.301	—	1.577	219	712	272
1910	[10]) 6.699	2.597	4.102	158	2.530	—	2.626	228	416	263
1920	6.029	2.576	3.453	134	2.520	—	2.111	173	378	246
1930	7.550	3.231	4.319	134	1.717	1	3.390	439	531	305
Rákoshegy :										
1900	[5]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1910	[6]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1920	1.606	625	981	157	53	—	638	148	282	179
1930	4.198	1.814	2.384	131	133	2	1.930	465	453	412
Pestszentlőrinc :										
1900	[11]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1910	7.824	3.141	4.683	149	573	—	4.672	410	827	575
1920	11.777	4.962	6.815	137	732	4	6.561	896	1.216	985
1930	30.611	13.795	16.816	122	765	12	15.420	2.639	3.797	3.466

Jegyzeteket lásd a 91. és 91. oldalakon.

ségének foglalkozása.

Véderő szerint	K. m. n. napszámos	Nyugdíjas és tőkep. stb.	Háziseléd	Egyéb és ismeretlen	Őstermelés	Bányászat	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés	Közszolg. és szab. foglalk.	Véderő %-ban	K. m. n. napszámos	Nyugdíjas és tőkep. stb.	Háziseléd	Egyéb és ismeretlen
18.321	36.521	[14]).	59.500	[15])63.318	1·9	0·1	41·7	14·2	8·2	9·3	2·5	4·9	[14]).	8·2	[15]) 9·0
19.447	16.699	30.043	72.004	37.234	1·4	0·1	45·2	15·0	8·2	10·2	2·2	1·9	3·4	8·2	4·2
24.994	9.296	45.662	54.470	52.192	1·3	0·2	39·5	18·1	7·9	13·0	2·7	1·0	4·9	5·8	5·6
12.136	16.803	75.093	65.062	62.109	1·1	0·1	40·8	16·6	6·1	12·3	1·2	1·7	7·4	6·5	6·2
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
7	1	49	104	580	8·8	—	28·5	5·6	6·7	4·8	0·4	0·1	3·0	6·4	35·7
52	11	108	104	577	12·5	0·6	30·0	4·8	9·5	5·0	2·3	0·5	4·8	4·6	25·4
31	71	250	131	641	9·1	—	36·3	5·6	6·2	5·6	1·0	2·4	8·3	4·3	21·2
40	4.208	[14]).	1.314	[15]) 2.699	0·6	0·0	55·6	9·3	8·3	6·4	0·1	10·1	[14]).	3·1	[15]) 6·5
37	1.258	1.608	1.469	1.541	0·5	0·0	65·1	9·6	7·3	6·7	0·1	2·3	2·9	2·7	2·8
404	940	2.306	1.080	1.790	0·5	0·0	62·5	11·9	6·6	6·9	0·7	1·7	4·1	1·9	3·2
194	859	3.452	1.736	1.929	0·7	0·0	64·5	10·5	5·5	6·6	0·3	1·3	5·1	2·6	2·9
4	1.369	[14]).	376	[15]) 529	18·0	0·1	31·3	6·8	18·0	6·4	0·0	11·7	[14]).	3·2	[15]) 4·5
16	685	976	539	473	7·3	0·0	52·7	6·2	16·8	6·3	0·1	2·7	3·9	2·1	1·9
371	675	2.490	472	860	5·1	0·0	50·0	7·6	17·2	6·6	1·0	1·9	6·9	1·3	2·4
160	958	4.932	637	995	3·8	0·0	51·9	9·0	10·4	7·0	0·4	2·2	11·5	1·5	2·3
[7]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
2	95	118	95	80	0·9	—	57·0	9·4	17·0	8·7	0·0	1·7	2·1	1·7	1·5
82	92	423	75	439	0·7	0·0	49·6	10·0	14·9	10·8	1·0	1·2	5·3	0·9	5·6
96	183	960	225	156	1·0	0·0	54·0	10·1	10·6	9·9	0·9	1·6	8·5	2·0	1·4
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
19	404	361	243	222	4·8	0·2	48·7	8·2	10·3	8·7	0·3	6·2	5·5	3·7	3·4
137	397	715	290	141	6·4	0·1	45·2	10·2	10·2	11·0	1·4	4·0	7·2	2·9	1·4
67	335	1.550	354	254	3·4	—	49·2	10·4	9·7	9·1	0·5	2·4	11·0	2·5	1·8
1	47	[14]).	108	[15]) 60	58·2	—	16·9	6·6	6·7	4·7	0·0	1·5	[14]).	3·5	[15]) 1·9
9	380	256	270	144	19·0	—	39·3	7·4	12·4	8·0	0·1	5·0	3·4	3·5	1·9
199	438	622	312	225	12·8	0·1	41·1	8·6	13·1	10·0	1·6	3·5	4·9	2·5	1·8
82	235	794	291	172	15·5	—	37·5	6·9	13·2	8·3	1·0	2·8	9·4	3·4	2·0
[7]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
141	389	978	144	154	1·5	0·0	53·8	9·4	11·1	8·9	1·2	3·3	8·3	1·2	1·3
2	43	[14]).	60	[15]) 74	48·3	—	15·4	1·8	24·7	3·8	0·1	1·4	[14]).	2·0	[15]) 2·5
4	104	156	104	48	26·1	—	30·4	4·0	27·2	4·0	0·1	2·1	3·1	2·1	0·9
34	127	504	80	44	16·4	0·0	33·4	3·6	27·8	5·4	0·6	2·2	8·5	1·4	0·7
35	117	1.156	109	109	10·7	0·1	41·6	6·2	17·2	5·6	0·4	1·5	14·1	1·3	1·3
[7]) .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
4	3	205	127	10	0·7	—	43·7	8·2	23·1	11·0	0·2	0·1	7·8	4·8	0·4
23	2	426	84	36	1·2	0·0	31·8	8·8	23·9	13·6	0·8	0·1	15·4	3·1	1·3
26	20	745	152	19	0·3	—	27·9	13·2	12·8	14·9	0·8	0·6	24·0	4·9	0·6
7	739	[14]).	176	[15]) 146	37·4	—	25·6	3·6	11·6	4·4	0·1	12·0	[14]).	2·9	[15]) 2·4
8	293	144	101	90	37·8	—	39·2	3·4	6·2	3·9	0·1	4·4	2·2	1·5	1·3
43	314	105	48	91	41·8	—	35·0	2·9	6·3	4·1	0·7	5·2	1·7	0·8	1·5
23	636	355	51	102	22·8	0·0	44·9	5·8	7·0	4·0	0·3	8·4	4·7	0·7	1·4
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
21	21	125	50	89	3·3	—	39·7	9·2	17·6	11·1	1·3	1·3	7·8	3·1	5·6
21	35	562	91	94	3·1	0·1	46·0	11·1	10·8	9·8	0·5	0·8	13·4	2·2	2·2
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
30	214	258	200	65	7·3	—	59·7	5·2	10·6	7·4	0·4	2·7	3·3	2·6	0·8
91	219	710	189	174	6·2	0·0	55·7	7·6	10·3	8·4	0·8	1·9	6·0	1·6	1·5
280	589	2.836	410	397	2·5	0·0	50·4	8·6	12·4	11·3	0·9	1·9	9·3	1·4	1·3

19. Nagy-Budapest népes-

Város, község	A népesség összes száma	Kereső	Eltartott	Száz keresőre jutott eltartott	Őstermelés	Bányászat	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés	Közszolg. és szab. fogl.
		számszerint			s z á m-					
Kispest mv.:										
1900	[13]) 15.756	5.869	9.887	168	1.232	—	8.207	824	1.403	961
1910	30.212	12.286	17.926	146	483	12	19.161	2.237	2.994	1.797
1920	51.064	20.550	30.514	149	593	26	28.107	5.176	8.284	3.863
1930	64.512	31.664	32.848	104	531	41	34.718	6.289	7.827	5.372
Pestszenterzsébet mv.:										
1900	15.732	5.797	9.935	171	343	—	9.678	1.130	1.534	643
1910	30.970	12.424	18.546	149	481	—	18.618	2.500	4.228	1.856
1920	40.545	18.001	22.544	125	483	17	23.350	4.958	4.039	2.749
1930	67.907	32.261	35.646	111	563	30	39.966	7.726	5.266	5.149
Csepel:										
1900	4.568	1.730	2.838	164	1.022	—	2.815	167	179	66
1910	9.462	3.789	5.673	150	731	—	7.080	391	279	198
1920	[1]) 13.990	6.376	7.614	119	1.041	—	10.191	824	312	452
1930	22.901	11.114	11.787	106	513	8	18.132	1.076	783	914
Nagytétény:										
1900	2.614	998	1.616	162	608	—	778	272	258	70
1910	3.924	1.614	2.310	143	773	—	1.681	308	557	111
1920	5.120	2.221	2.899	131	999	10	2.451	349	503	212
1930	7.160	3.235	3.925	121	719	19	4.138	472	565	306
Budatétény:										
1900	864	298	566	190	184	—	328	17	75	13
1910	1.435	538	897	167	255	1	831	65	72	58
1920	1.750	797	953	120	273	—	868	172	109	92
1930	2.546	1.113	1.433	129	422	—	1.196	149	189	176
Budafok mv.:										
1900	7.273	2.922	4.351	149	1.002	—	2.573	944	825	184
1910	10.954	4.608	6.346	138	471	—	5.607	1.259	1.066	627
1920	13.686	6.062	7.624	126	517	8	6.800	2.248	1.617	1.120
1930	19.691	9.264	10.427	113	469	13	10.942	2.415	1.913	1.538
Albertfalva:										
1900	791	391	400	102	42	—	523	65	70	25
1910	1.120	493	627	127	33	—	698	111	103	80
1920	1.219	599	620	104	49	—	749	93	126	93
1930	3.331	1.577	1.754	111	23	—	1.751	374	251	469
Pesthidegkút:										
1900	1.559	788	771	98	1.066	—	236	39	36	19
1910	2.130	850	1.280	151	884	—	712	72	72	66
1920	3.263	1.441	1.822	126	1.186	2	1.096	224	196	232
1930	6.030	2.718	3.312	122	823	—	2.702	555	611	477
Békásmegyer:										
1900	2.029	754	1.275	169	1.219	—	453	48	39	129
1910	3.546	1.431	2.115	148	1.156	1	1.637	118	96	201
1920	4.411	1.985	2.426	122	964	1	2.257	186	164	436
1930	8.447	3.858	4.589	119	732	4	4.959	603	434	561
Szomszédos községek együtt.										
1900	[12]) 117.082	45.410	71.672	158	14.680	15	55.093	8.694	11.673	6.083
1910	217.666	90.008	127.658	142	13.809	51	124.990	16.694	23.657	13.331
1920	[1]) 288.329	125.274	163.055	130	15.109	146	155.603	28.358	33.512	20.943
1930	415.213	199.032	216.181	109	12.815	180	232.916	39.496	37.825	31.824
C) *Nagy-Budapest.*										
1900	[13]) 849.404	431.751	417.653	97	28.900	501	362.800	112.342	71.980	74.377
1910	1,098.037	582.983	515.054	88	25.787	932	523.059	148.906	95.364	103.428
1920	[1])1,217.325	614.820	602.505	98	26.865	1.822	522.431	196.399	106.912	141.624
1930	1,421.397	772.193	649.204	84	23.639	1.378	643.294	206.427	99.600	155.699

[1]) A többi foglalkozási összeállítástól eltérőleg Budapest, Csepel, a szomszédos községek és Dunakeszihez, Rákosszentmihály Csömörhöz tartozott; az adatok nem állanak rendelkezésre. — [6]) Sashalommal együtt. — [7]) Cinkota adataiban foglaltatik. — [8]) Rákoskeresztúr adataiban foglaltatik. — tatik. — [12]) Pestszentlőrinccel együtt. — [13]) Alag és Rákosszentmihály nélkül. — [14]) A nyugdíjasok és díjasokkal és tőkepénzesekkel stb. együtt.

ségének foglalkozása. (Vége.)

Véderő szerint	K. m. n. napszámos	Nyugdíjas és tőkep. stb.	Házicseléd	Egyéb és ismeretlen	Őstermelés	Bányászat	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés	Közszolg. és szab. foglalk.	Véderő %-ban	K. m. n. napszámos	Nyugdíjas és tőkep. stb.	Házicseléd	Egyéb és ismeretlen
72	1.848	[14]).	340	[15]) 869	7·8	—	52·1	5·2	8·9	6·1	0·5	11·7	[14]).	2·2	[15]) 5·5
143	1.308	996	570	511	1·6	0·0	63·4	7·4	9·9	6·0	0·5	4·3	3·3	1·9	1·7
600	754	2.381	524	756	1·2	0·1	55·0	10·1	16·2	7·5	1·2	1·5	4·7	1·0	1·5
423	1.188	5.935	1.001	1.187	0·8	0·1	53·8	9·8	12·1	8·3	0·7	1·8	9·2	1·6	1·8
41	1.379	[14]).	257	[15]) 727	2·2	—	61·5	7·2	9·7	4·1	0·3	8·8	[14]).	1·6	[15]) 4·6
22	1.589	650	453	573	1·5	—	60·1	8·1	13·7	6·0	0·1	5·1	2·1	1·5	1·8
505	1.761	1.437	479	767	1·2	0·0	57·6	12·2	10·0	6·8	1·3	4·3	3·5	1·2	1·9
370	2.413	3.998	877	1.549	0·8	0·0	58·9	11·4	7·8	7·6	0·5	3·5	5·9	1·3	2·3
6	96	[14]).	69	[15]) 148	22·4	—	61·6	3·7	3·9	1·5	0·1	2·1	[14])	1·5	[15]) 3·2
15	490	105	94	79	7·7	—	74·8	4·1	3·0	2·1	0·2	5·2	1·1	1·0	0·8
354	216	266	133	201	7·4	—	72·9	5·9	2·2	3·2	2·5	1·6	1·9	1·0	1·4
59	330	645	220	221	2·2	0·0	79·2	4·7	3·4	4·0	0·3	1·4	2·8	1·0	1·0
5	409	[14]).	70	[15]) 144	23·3	—	29·7	10·4	9·9	2·7	0·2	15·6	[14]).	2·7	[15]) 5·5
8	178	132	95	81	19·7	—	42·8	7·9	14·2	2·8	0·2	4·5	3·4	2·4	2·1
69	42	258	121	106	19·5	0·2	47·9	6·8	9·8	4·1	1·4	0·8	5·0	2·4	2·1
51	268	424	118	80	10·0	0·3	57·8	6·6	7·9	4·3	0·7	3·7	5·9	1·7	1·1
—	182	[14]).	22	[15]) 43	21·3	—	37·9	2·0	8·7	1·5	—	21·1	[14]).	2·5	[15]) 5·0
—	89	21	34	9	17·8	0·1	57·9	4·5	5·0	4·0	—	6·2	1·5	2·4	0·6
14	73	62	63	24	15·6	—	49·6	9·8	6·2	5·3	0·8	4·2	3·5	3·6	1·4
9	132	159	46	68	16·7	—	47·0	5·8	7·4	6·9	0·3	5·2	6·2	1·8	2·7
6	1.172	[14]).	193	[15]) 374	13·8	—	35·4	13·0	11·3	2·5	0·1	16·1	[14]).	2·7	[15]) 5·1
22	1.250	312	255	85	4·3	—	51·2	11·5	9·7	5·7	0·2	11·4	2·9	2·3	0·8
131	407	470	223	145	3·8	0·1	49·7	16·4	11·8	8·2	0·9	3·0	3·4	1·6	1·1
180	475	1.190	323	233	2·4	0·1	55·6	12·3	9·7	7·8	0·9	2·4	6·0	1·6	1·2
—	14	[14]).	20	[15]) 32	5·3	—	66·1	8·2	8·9	3·2	—	1·8	[14]).	2·5	[15]) 4·0
2	18	42	24	9	3·0	—	62·3	9·9	9·2	7·1	0·2	1·6	3·8	2·1	0·8
26	3	36	31	13	4·0	—	61·5	7·6	10·3	7·6	2·1	0·2	3·0	2·6	1·1
29	38	269	96	31	0·7	—	52·6	11·2	7·5	14·1	0·9	1·1	8·1	2·9	0·9
—	100	[14]).	31	[15]) 32	68·4	—	15·1	2·5	2·3	1·2	—	6·4	[14]).	2·0	[15]) 2·1
8	230	22	33	31	41·5	—	33·4	3·4	3·4	3·1	0·4	10·8	1·0	1·5	1·5
58	100	98	41	30	36·3	0·1	33·6	6·9	6·0	7·1	1·8	3·1	3·0	1·2	0·9
37	314	332	96	83	13·7	—	44·8	9·2	10·1	7·9	0·6	5·2	5·5	1·6	1·4
8	29	[14]).	58	[15]) 46	60·1	—	22·3	2·4	1·9	6·3	0·4	1·4	[14]).	2·9	[15]) 2·3
17	162	58	84	16	32·6	—	46·2	3·3	2·7	5·6	0·5	4·6	1·6	2·4	0·5
56	51	193	67	36	21·8	0·0	51·2	4·2	3·7	9·9	1·3	1·2	4·4	1·5	0·8
197	296	498	126	37	8·7	0·1	58·7	7·1	5·1	6·6	2·3	3·5	5·9	1·5	0·5
192	11.635	[14]).	3.094	[15]) 5.923	12·5	0·0	47·1	7·4	10·0	5·2	0·2	9·9	[14]).	2·6	[15]) 5·1
373	8.751	6.469	4.894	4.647	6·3	0·0	57·4	7·7	10·9	6·1	0·2	4·0	3·0	2·3	2·1
3.270	6.643	13.735	4.466	6.544	5·2	0·1	54·0	9·8	11·6	7·3	1·1	2·3	4·8	1·5	2·3
2.511	9.881	32.020	7.234	8.511	3·1	0·0	56·1	9·5	9·1	7·7	0·6	2·4	7·7	1·7	2·1
18.513	48.156	[14]).	62.594	[15])69.241	3·4	0·1	42·7	13·2	8·5	8·8	2·2	5·6	[14]).	7·4	[15]) 8·1
19.820	25.450	36.512	76.898	41.881	2·4	0·1	47·6	13·6	8·7	9·4	1·8	2·3	3·3	7·0	3·8
28.264	15.939	59.397	58.936	58.736	2·2	0·1	42·9	16·1	8·8	11·7	2·3	1·3	4·9	4·9	4·8
14.647	26.684	107.113	72.296	70.620	1·7	0·1	45·3	14·5	7·0	11·0	1·0	1·9	7·5	5·1	4·9

Nagy-Budapest: a legújabb közigazgatási változás figyelembevétele nélkül. — [3]) Alag 1900-ban még [8]) Mátyásfölddel együtt. — [4]) Pestújhellyel együtt. — [5]) Rákospalota mv. adataiban foglaltatik. — [9]) Rákosligettel és Rákosheggyel együtt. — [10]) Rákosheggyel együtt. — [11]) Kispest mv. adataiban foglaltókepénzesek stb. 1900-ban az egyéb és ismeretlen foglalkozásúak adataiban foglaltatnak. — [15]) A nyug-

azt a nagy ürt, mely főváros és külváros népességének társadalmi tagozódásában, anyagi, vagyoni állapotaiban rendszerint — nálunk is — fennáll. Hogy az egyéb és ismeretlen foglalkozásúak hányadosa Alagon (21·2%) kirívó magasságot ér el, ez csaknem teljes egészében a községben levő lóversenyüzemekkel, istállókkal stb. indokolható. *A viszonyszámok mellett természetesen az abszolút adatok jelentősége is igen nagy;* itt csak Újpest, Pestszenterzsébet és Kispest *ipari* elemének nagyságára utalunk: Budapest e három külvárosa mindegyikének ipari lélekszáma (keresők és eltartottak együtt) pl. úgy Szombathely, mint Sopron *egész* lakosszámával is vetekszik.

Közgazdasági szempontból is fontos tudni, hogy mily nagy a teherviselő képesség: mekkora a *keresőréteg* nagysága és milyen súllyal nehezedik a dolgozókra a gyermeklélekszámot, tehát a jövő fejlődés csiráját is magába foglaló *eltartottaknak* a tábora. A 19. sz. tábla községi adatain kívül erre vonatkozóan az alábbi számokat sorolhatjuk fel:

Év	Budapest			Szomszédos községek			Nagy-Budapest		
	Keresők	Eltartottak	Száz keresőre esett eltartott	Keresők	Eltartottak	Száz keresőre esett eltartott	Keresők	Eltartottak	Száz keresőre esett eltartott
	száma			száma			száma		
1910	492.975	387.396	79	90.008	127.658	142	582.983	515.054	88
1920[1])	489.887	439.803	90	125.098	162.830	130	614.985	602.633	98
1930	573.161	433.023	76	199.032	216.181	109	772.193	649.204	84

Budapest és elővárosai közt már a kormegoszlás és családi állapot szerint is mélyreható különbség mutatkozott; *még kiélezettebben domborodik ki a differencia a kereső — eltartott arányszámsorból.* Budapest kimondottan a produktív korúak, a munkaalkalmat keresők, a dolgozók központi tömörülése; ezt a jellegét még jobban aláhúzza az a körülmény, hogy a fővárosban a családtagok amúgy is keskenyebb rétegéből nagyobb rész vállal — mint tanonc, kifutó, kisegítőmunkás és munkásnő, napidíjas, gépírónő stb. — munkát és járul hozzá a család keresetéhez. Az eltartottak hányadosának 1920. óta kiütköző megfogyatkozása közgazdaságilag látszólag előnyösebb helyzetet teremtett, a keresőrétegre nehezedő teher csökkenését eredményezte. Amit azonban ezzel megnyertünk a réven, annak sokszorosát elvesztettük a vámon: az eltartott tömb megkisebbedése ugyanis nemcsak népességbiológiai szempontokból aggasztó tünet, hanem a fogyasztás terén, sőt bizonyos iparágak termelésében már ma is zökkenőt okoz a közgazdaság normális körforgalmában s egy aggályos struktúraváltozás: a *már nem dolgozók* túlságos számbeli megnövekedésének, egyben a társadalombiztosítási és rokon-terhek megduzzadásának árnyékát veti előre. A száz keresőre

[1]) A legújabb közigazgatási változás figyelembevételével megállapított adatok.

számított eltartott-hányados időbeli alakulása egyébként községek szerint az itt-ott lökésszerűen jelentkező emberáradat nagyságával is szoros kapcsolatban áll.

A népesség két fő alkatelemének aránya természetesen *foglalkozásonkint is elég eltérően alakul;* sőt a foglalkozásilag tagolt hányadosok 1920-ról 1930-ra elég jelentős változáson is átestek, tekintettel arra, hogy a kereső tevékenység kényszerű fokozódása és a koralkat elformátlanodása következtében — és pedig egy ellentétes irányban ható feldolgozási módszerbeli ok[1]) dacára — a keresők száma jóval nagyobb mértékben (Budapesten 17·0, a szomszédos községekben 59·1, Nagy-Budapesten 25·6%-kal) nőtt meg, mintsem az eltartottaké.[2]) Ennek igazolására itt adjuk a főadatokat:

Foglalkozási főcsoport	Száz keresőre jutott eltartott					
	Budapesten		a szomszédos községekben		Nagy-Budapesten	
	1920	1930	1920	1930	1920	1930
Őstermelés	126	103	117	115	121	109
Bányászat és kohászat	135	129	128	169	134	134
Ipar	95	75	127	100	104	83
Kereskedelem és hitel	103	84	128	106	106	87
Közlekedés	131	128	203	187	149	148
Iparforgalom együtt	**101**	**81**	**137**	**109**	**109**	**89**
Közszolgálat és szabad foglalkozás	90	88	137	143	96	97
Véderő	48	64	91	163	52	75
Napszámosok k. m. n.	69	61	97	97	80	73
Nyugdíjasok, tőkepénzesek stb.	86	84	124	113	93	91
Házi cselédek	4	3	10	7	5	3
Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	181	132	192	133	182	132
Összesen	**90**	**76**	**130**	**109**	**98**	**84**

Az elég szélsőséges eltérések többnyire közismert tapasztalati tényeket, ill. régebbi keletű statisztikai megállapításokat erősítenek meg. A 20. táblában *községi részletezésben a két nem kombinációjával* bemutatott 1930. évi adatok alapján, tehát az ismét csak a kor és családi állapot szerinti megoszlás különbözőségére emlékeztető, valamint a *környékbeli nők kisebb kereső tevékenységét* is jól illusztráló következő arányszámokat közölhetjük:

	A férfi népesség hány százaléka volt kereső 1930-ban	A női
Budapest	76·5	40·6
Szomszédos községek	71·6	25·9
Nagy-Budapest	75·0	36·4

[1]) A háztartásvezető háziasszonyok 1930-ban egyöntetűen ilyen megnevezéssel az eltartottak közt mutattattak ki, míg 1920-ban egy részük segítő családtagként a keresők sorában szerepelt. V. ö. Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 86. kötet. 14.* 1.

[2]) Az eltartottak tényleges népszaporodása (ill. a fővárosban fogyása) Budapesten —1·5%, a 22 szomszédos községben 32·8, Nagy-Budapesten 7·7%.

20. Nagy-Budapest népességének foglalkozása. 1930-ban.

Város, község	Jelenlevő népesség				Őstermelés				Bányászat, ipar és forgalom							
									Bányászat és kohászat				Ipar			
	kereső		eltartott		kereső		eltartott		kereső		eltartott		kereső		eltartott	
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
A) *Budapest* ..	**351.377**	**221.784**	**108.247**	**324.776**	**4.460**	**874**	**1.503**	**3.987**	**433**	**90**	**167**	**508**	**168.578**	**66.142**	**41.189**	**134.469**
B) *Szomszédos községek.*																
Alag	1.152	311	399	1.153	119	6	43	105	—	—	—	—	429	112	145	407
Újpest mv.	24.114	11.812	7.960	23.514	164	14	103	226	8	—	3	11	16.904	6.672	5.011	14.885
Rákospalota mv. .	14.867	5.516	5.605	16.961	607	213	232	599	3	—	2	6	8.602	2.450	2.794	8.441
Pestújhely	4.001	1.567	1.486	4.286	44	8	14	49	3	—	—	3	2.391	700	758	2.272
Rákosszentmihály	4.643	1.670	1.909	5.861	206	36	60	186	—	—	—	—	2.476	582	985	2.883
Cinkota[1])	2.734	953	1.195	3.567	461	153	177	518	—	—	—	—	1.198	213	440	1.312
Sashalom	3.887	1.185	1.775	4.945	68	13	19	71	1	1	1	3	2.280	593	914	2.551
Rákoscsaba	2.687	786	1.295	3.421	333	69	116	363	1	—	1	3	1.234	318	539	1.313
Rákosliget	957	546	388	1.221	4	3	2	1	—	—	—	—	333	77	101	357
Rákoskeresztúr ...	2.370	861	1.333	2.986	584	224	268	641	1	—	—	—	1.098	360	601	1.331
Rákoshegy	1.392	422	639	1.745	49	6	17	61	—	1	—	1	707	131	263	829
Pestszentlőrinc ...	10.437	3.358	4.517	12.299	312	32	103	318	3	—	2	7	5.854	1.718	2.052	5.796
Kispest mv.	22.507	9.157	8.550	24.298	196	41	86	208	17	3	3	18	13.450	4.606	4.265	12.397
Pestszterzsébet mv.	23.446	8.815	9.623	26.023	223	26	73	241	8	—	4	18	14.884	4.775	5.427	14.880
Csepel	8.233	2.881	3.223	8.564	204	42	68	199	4	—	2	2	6.755	2.079	2.538	6.760
Nagytétény	2.424	811	1.069	2.856	286	50	96	287	8	—	4	7	1.429	464	635	1.610
Budatétény	814	299	436	997	154	25	69	174	—	—	—	—	397	125	224	450
Budafok mv.	6.650	2.614	2.948	7.479	187	16	76	190	3	1	2	7	3.874	1.543	1.542	3.983
Albertfalva	1.110	467	529	1.225	12	1	3	7	—	—	—	—	665	210	270	606
Pesthidegkút	2.039	679	914	2.398	301	113	113	296	—	—	—	—	988	229	413	1.072
Békásmegyer	2.893	965	1.249	3.340	280	77	98	277	1	—	1	2	1.774	492	732	1.961
Együtt	**143.357**	**55.675**	**57.042**	**159.139**	**4.794**	**1.168**	**1.836**	**5.017**	**61**	**6**	**25**	**88**	**87.722**	**28.449**	**30.649**	**86.096**
C) *Nagy-Budapest együtt* ...	**494.734**	**277.459**	**165.289**	**483.915**	**9.254**	**2.042**	**3.339**	**9.004**	**494**	**96**	**192**	**596**	**256.300**	**94.591**	**71.838**	**220.565**

[1]) Mátyásfölddel együtt.

20. Nagy-Budapest népességének foglalkozása 1930-ban. (Folytatás.)

Város, község	Bányászat, ipar és forgalom (folyt.)												Közszolgálat és szabad foglalkozások				Véderő		
	Kereskedelem és hitel				Közlekedés				Összesen										
	kereső		eltartott		kereső		eltartott		kereső		eltartott		kereső		eltartott		kereső	eltartott	
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	fi	nő
A) *Budapest* ..	66.979	23.994	17.039	58.919	24.191	2.882	8.481	26.221	260.181	93.108	66.876	220.117	42.307	23.458	15.110	43.000	7.406	1.240	3.490
B) *Szomszédos községek.*																			
Alag	58	20	22	68	54	10	34	89	541	142	201	564	54	17	29	70	14	5	12
Újpest mv.	2.519	1.131	874	2.545	1.322	127	543	1.730	20.753	7.930	6.431	19.171	1.456	622	646	1.714	108	21	65
Rákospalota mv. .	1.357	525	510	1.444	1.442	144	751	2.150	11.404	3.119	4.057	12.041	929	397	463	1.206	63	24	73
Pestújhely	420	136	156	439	413	30	202	562	3.227	866	1.116	3.276	331	197	161	431	28	21	47
Rákosszentmihály	505	146	185	627	425	33	236	674	3.406	761	1.406	4.184	379	164	187	548	18	13	36
Cinkota[1])	197	49	80	254	323	24	220	551	1.718	286	740	2.117	182	77	102	344	45	12	25
Sashalom	356	99	181	474	416	31	217	643	3.053	724	1.313	3.671	295	79	207	473	41	32	68
Rákoscsaba	188	54	67	199	398	16	287	709	1.821	388	894	2.224	140	51	75	189	16	6	13
Rákosliget	140	53	62	154	121	27	63	188	594	157	226	699	141	59	73	191	12	3	11
Rákoskeresztúr ...	155	53	73	158	141	3	124	263	1.395	416	798	1.752	80	24	62	139	10	2	11
Rákoshegy	168	48	70	179	143	17	86	207	1.018	197	419	1.216	121	42	71	178	7	4	10
Pestszentlőrinc ...	921	315	353	1.050	1.213	81	703	1.800	7.991	2.114	3.110	8.653	1.008	255	665	1.538	88	51	141
Kispest mv.	2.342	973	729	2.245	2.470	222	1.445	3.690	18.279	5.804	6.442	18.350	1.593	632	901	2.246	164	66	193
Pestszterzsébet mv.	2.669	1.024	1.078	2.955	1.742	129	868	2.527	19.303	5.928	7.377	20.380	1.494	458	936	2.261	122	78	170
Csepel	368	146	165	397	285	22	120	356	7.412	2.247	2.825	7.515	265	117	160	372	17	14	28
Nagytétény	175	39	72	186	161	8	121	275	1.773	511	832	2.078	84	33	54	135	21	11	19
Budatétény	53	17	20	59	56	3	39	91	506	145	283	600	54	30	30	62	4	1	4
Budafok mv.	834	234	395	952	621	40	350	902	5.332	1.818	2.289	5.844	474	153	275	636	83	21	76
Albertfalva	115	47	68	144	91	7	35	118	871	264	373	868	143	42	82	202	7	10	12
Pesthidegkút	178	51	78	248	182	28	126	275	1.348	308	617	1.595	144	60	62	211	18	7	12
Békásmegyer	204	67	84	248	139	11	75	209	2.118	570	892	2.420	156	47	112	246	69	42	86
Együtt	13.922	5.227	5.322	15.025	12.158	1.013	6.645	18.009	113.863	34.695	42.641	119.218	9.523	3.556	5.353	13.392	955	444	1.112
C) *Nagy-Budapest együtt* ...	80.901	29.221	22.361	73.944	36.349	3.895	15.126	44.230	374.044	127.803	109.517	339.335	51.830	27.014	20.463	56.392	8.361	1.684	4.602

[1]) Mátyásföldel együtt.

20. Nagy-Budapest népességének foglalkozása 1930-ban. (Vége.)

Város, község	Napszámosok k. m. n.				Nyugdíjasok, tőkések stb.				Házicselédek				Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak			
	kereső		eltartott		kereső		eltartott		kereső		eltartott		kereső		eltartott	
	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
A) *Budapest* ..	**7.652**	**2.759**	**1.776**	**4.616**	**20.878**	**20.037**	**7.318**	**26.860**	**1.662**	**61.632**	**590**	**1.178**	**6.831**	**19.916**	**13.834**	**21.528**
B) *Szomszédos községek.*																
Alag	28	2	11	30	74	38	29	109	20	92	7	12	302	14	74	251
Újpest mv.	377	110	102	270	954	878	328	1.292	13	1.633	43	47	289	625	286	729
Rákospalota mv. .	405	89	128	336	1.365	893	516	2.158	15	579	18	25	79	226	167	523
Pestújhely	84	27	22	50	263	205	114	378	4	209	3	9	20	55	35	46
Rákosszentmihály	141	39	39	116	448	277	152	673	15	328	6	5	30	65	46	113
Cinkota[1])	77	25	35	98	208	126	85	375	11	254	10	16	32	32	34	74
Sashalom	123	32	62	172	276	179	102	421	6	117	7	14	25	41	33	55
Rákoscsaba	45	4	23	45	309	160	152	535	4	94	5	6	19	20	24	46
Rákosliget	8	4	1	7	195	167	79	304	—	151	1	—	3	5	3	8
Rákoskeresztúr ...	175	90	132	239	99	51	50	155	4	38	3	6	23	18	18	43
Rákoshegy	18	3	9	5	173	75	57	257	2	86	1	2	4	13	61	16
Pestszentlőrinc ...	212	35	107	235	776	451	353	1.256	12	374	6	18	38	97	122	140
Kispest mv.	468	219	143	358	1.608	1.201	660	2.466	20	909	24	48	179	351	228	429
Pestszterzsébet mv.	949	307	300	857	1.103	801	500	1.594	23	787	22	45	229	508	337	475
Csepel	142	40	39	109	165	168	56	256	6	203	6	5	22	64	55	80
Nagytétény	113	28	28	99	126	88	30	180	11	89	5	13	10	12	13	45
Budatétény	52	9	22	49	40	35	26	58	3	42	—	1	1	13	5	49
Budafok mv.	211	17	74	173	312	250	147	481	13	291	10	9	38	69	56	70
Albertfalva	14	1	8	15	59	53	44	113	—	95	—	1	4	11	9	7
Pesthidegkút	113	37	62	102	96	56	36	144	8	76	4	8	11	29	13	30
Békásmegyer	117	33	47	99	146	104	53	195	5	116	2	3	2	18	3	14
Együtt	**3.872**	**1.151**	**1.394**	**3.464**	**8.795**	**6.256**	**3.569**	**13.400**	**195**	**6.563**	**183**	**293**	**1.360**	**2.286**	**1.622**	**3.243**
C) *Nagy-Budapest együtt* ...	**11.524**	**3.910**	**3.170**	**8.080**	**29.673**	**26.293**	**10.887**	**40.260**	**1.857**	**68.195**	**773**	**1.471**	**8.191**	**22.202**	**15.456**	**24.771**

[1]) Mátyásfölddel együtt.

Miután *Mozolovszky* Sándor dr. dolgozata — részletesebb foglalkozási csoportosításban — a népesség *gazdasági és társadalmi keresztmetszetét* legjobban szemléltető *foglalkozási viszony* szerinti megoszlásra vonatkozó eredményeket is felöleli, a 21. táblában csupán *elővárosonkinti részletezésben* (de foglalkozási tagolás nélkül) mutatjuk be ezeket az egyes települések jellege szempontjából különösen fontos adatokat. Tekintettel arra, hogy a finomabb adatcsoportosítások túl nagy munkát igényelnének, a statisztikai gyakorlat rendszerint az önállókat a *polgársággal*, a tisztviselőket az *értelmiséggel* és az (egyéb) segédszemélyzetet (segítőcsaládtagok[1]) művezetők, előmunkások, segédek, munkások, napszámosok, tanoncok stb.) a *munkássággal* egyértelműnek veszi. Ez ugyan sok hibát magábanrejtő és *nagyon is nyers eljárás*[2]), de az alábbi végszámokból kitűnőleg van némi tájékoztató értéke:

Foglalkozási viszony	Budapest		Szomszédos községek		Nagy-Budapest	
	szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban
	A) *Kereső népesség.*					
Önálló	120.572	21·0	37.281	18·7	157.853	20·4
Tisztviselő	111.155	19·4	20.254	10·2	131.409	17·0
Segédszemélyzet:						
segítőcsaládtag	2.363	0·4	1.673	0·8	4.036	0·5
művezető, előmunkás	20.461	3·6	9.134	4·6	29.595	3·8
segéd, munkás, napszámos	176.288	30·8	99.110	49·8	275.398	35·7
tanonc	17.953	3·1	9.486	4·8	27.439	3·6
egyéb	124.369	21·7	22.094	11·1	146.463	19·0
együtt	**341.434**	**59·6**	**141.497**	**71·1**	**482.931**	**62·6**
Összesen	**573.161**	**100·0**	**199.032**	**100·0**	**772.193**	**100·0**
	B) *Összes népesség (kereső és eltartott együtt).*					
Önálló	244.233	24·3	87.612	21·1	331.845	23·3
Tisztviselő	200.640	19·9	42.687	10·3	243.327	17·1
Segédszemélyzet	539.156	53·6	282.671	68·1	821.827	57·9
Foglalkozás nélküli és ism.[3])	22.155	2·2	2.243	0·5	24.398	1·7
Összesen	**1,006.184**	**100·0**	**415.213**	**100·0**	**1,421.397**	**100·0**

Az egyéb segédszemélyzet (munkásság) túlsúlya specifikus nagyvárosi vonás, a nagyipari települések jellegzetes tünete s tömörülésük nagy munkakapacitásra mutat; hogy azután nemzetpolitikai szempontból ez a kissé aránytalan társadalmi rétegződés milyen problémákat, feszültséget és zavarokat idézhet fel, azt a világháborúvégi események megdöbbentő

[1]) Az őstermelés önállóinak segítőcsaládtagjait az ilyen számításoknál helyesebb az önállókéhoz hozzácsapni. Nagy-Budapesten számuk oly csekély, hogy ezt a műveletet nyugodtan elhanyagolhatjuk.

[2]) V. ö.: Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 86. kötet, 15.* l.

[3]) Az eltartottak közt mutattatnak ki.

21. Nagy-Budapest népessége foglalkozási viszony (társadalmi rétegződés) szerint 1930-ban.

Város, község	Kereső népesség						Kereső és eltartott népesség együtt							
	Önálló	Tisztviselő	Segéd-személyzet	Önálló	Tisztviselő	Segéd-személyzet	Önálló	Tisztviselő	Segéd-személyzet	Foglalkozás nélküli és ismeretlen foglalk.	Önálló	Tisztviselő	Segéd-személyzet	Foglalkozás nélküli és ismeretlen foglalk.
	számszerint			%-ban			számszerint				%-ban			
A) *Budapest* ..	**120.572**	**111.155**	**341.434**	**21·0**	**19·4**	**59·6**	**244.233**	**200.640**	**539.156**	**22.155**	**24·3**	**19·9**	**53·6**	**2·2**
B) *Szomszédos községek.*														
Alag	241	125	1.097	16·5	8·5	75·0	569	290	2.150	6	18·9	9·6	71·3	0·2
Újpest mv.	6.510	3.843	25.573	18·1	10·7	71·2	14.341	7.180	45.381	498	21·3	10·7	67·3	0·7
Rákospalota mv.	4.420	2.329	13.634	21·7	11·4	66·9	10.480	4.857	27.113	499	24·4	11·3	63·1	1·2
Pestújhely	1.048	658	3.862	18·8	11·8	69·4	2.422	1.301	7.574	43	21·3	11·5	66·8	0·4
Rákosszentmihály ...	1.594	916	3.803	25·3	14·5	60·2	3.792	2.180	8.014	97	26·9	15·5	56·9	0·7
Cinkota[1])	869	447	2.371	23·6	12·1	64·3	2.396	1.115	4.903	35	28·4	13·2	58·0	0·4
Sashalom	1.015	482	3.575	20·0	9·5	70·5	2.449	1.080	8.230	33	20·8	9·1	69·8	0·3
Rákoscsaba	886	295	2.292	25·5	8·5	66·0	2.353	669	5.162	5	28·7	8·2	63·0	0·1
Rákosliget	522	454	527	34·7	30·2	35·1	1.162	1.060	883	7	37·3	34·1	28·4	0·2
Rákoskeresztúr	650	116	2.465	20·1	3·6	76·3	1.745	268	5.525	12	23·1	3·5	73·2	0·2
Rákoshegy	443	323	1.048	24·4	17·8	57·8	1.107	742	2.282	67	26·4	17·7	54·3	1·6
Pestszentlőrinc	2.538	1.495	9.762	18·4	10·8	70·8	6.161	3.332	20.979	139	20·1	10·9	68·5	0·5
Kispest mv.	5.961	3.662	22.041	18·8	11·6	69·6	13.254	7.604	43.386	268	20·5	11·8	67·3	0·4
Pestszenterzsébet mv.	5.476	2.314	24.471	17·0	7·2	75·8	12.797	4.775	50.047	288	18·9	7·0	73·7	0·4
Csepel	1.235	658	9.221	11·1	5·9	83·0	2.943	1.428	18.458	72	12·9	6·2	80·6	0·3
Nagytétény	612	210	2.413	18·9	6·5	74·6	1.518	517	5.094	31	21·2	7·2	71·2	0·4
Budatétény	192	99	822	17·3	8·9	73·8	474	214	1.816	42	18 6	8·4	71·3	1·7
Budafok mv.	1.485	901	6.878	16·0	9·7	74·3	3.709	1.968	13.951	63	18 8	10·0	70·9	0·3
Albertfalva	258	360	959	16·4	22·8	60·8	612	798	1.912	9	18 4	23·9	57·4	0·3
Pesthidegkút	535	220	1.963	19·7	8·1	72·2	1.346	486	4.177	21	22 3	8·1	69·3	0·3
Békásmegyer	791	347	2.720	20·5	9·0	70·5	1.982	823	5.634	8	23 5	9·7	66·7	0·1
Együtt	**37.821**	**20.254**	**141.497**	**18·7**	**10·2**	**71·1**	**87.612**	**42.687**	**282.671**	**2.243**	**21 1**	**10·3**	**68·1**	**0·5**
C) *Nagy-Budapest* .	**157.853**	**131.409**	**482.931**	**20·4**	**17·0**	**62·6**	**331.845**	**243.327**	**821.827**	**24.398**	**23 3**	**17·1**	**57·9**	**1·7**

[1]) Mátyásfölddel együtt.

erővel szemléltették. Ezzel a pár adattal tehát a statisztika sugárkévéje a Nagy-Budapest kérdés egyik legtöbb megfontolást igénylő (társadalmi) oldalát is súrolta.

Részletesebb foglalkozási csoportosításban a Budapestre, a szomszédos községekre és Nagy-Budapestre vonatkozó főadatokat dr. *Mozolovszky* Sándor tanulmánya publikálja, *az egyes foglalkozási ágazatok szerepének és jelentőségének megbeszélésére, beható tagolására tehát itt nem térhetünk ki.* Ellenben *a vállalati statisztika* igen tanulságos adatainak[1]) világánál néhány nyers, hevenyészett vonással is elég hű képet rajzolhatunk Nagy-Budapest gazdasági szerkezetéről. Népszámlálásaink vállalati statisztikájának ugyan megvannak a maga hibaforrásai[2]) és eredményeit alapvető eltérések választják el a részletes foglalkozási feldolgozások adataitól.[3]) Részben azonban épen ezeknek az elvi eltéréseknek (pl. munkanélküliek figyelmen kívül hagyása stb.), valamint erős gazdaságstatisztikai vonatkozásainak köszönheti kitűnő felvilágosító értékét.

Egyrészt Budapest gazdasági életfunkcióinak és folyamatainak, másrészt a környék közgazdasági megerősödésének (és kisrészben talán önállósulásának is, bár a szomszédos községek szoros nagy-budapesti kapcsolatai miatt önállósulás helyett helyesebb megerősödésről beszélni) hű tükörképét tárja elénk *az iparvállalatok számának* 1900—1930. évi hullámzása:

Nagyságkategória	1900.[4])	1910.	1920.[5])	1930.
A) *Budapest.*				
Iparvállalatok:				
segéd nélkül	19.300	18.545	27.648	20.734
1 segéddel	4.558	5.192	5.246	7.040
2 «	2.679	3.433	3.591	4.449
3— 5 «	3.192	4.524	4.131	4.757
6—10 «	1.336	2.095	1.778	1.813
11—20 «	706	1.236	845	1.043
20-nál kevesebb segéddel (együtt)	31.771	35.025	43.239	39.836
20-nál több segéddel	622	1.296	794	1.034
összesen	**32.393**	**36.321**	**44.033**	**40.870**

[1]) V. ö. erről *dr. Laky Dezső:* Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig különös tekintettel a fejlődés gazdasági rúgóira. I. és II. rész. — *dr. Kovács Alajos:* Magyarország népességi statisztikája 1910-ben. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 64. kötetéből).

[2]) L. Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 86. kötet, 28*. l.

[3]) *A vállalati statisztika a munkahely, a részletes foglalkozási statisztika a lakóhely elvén áll,* ami épen Budapest környékén okoz nagy eltérést a kétféle feldolgozás adatai közt. *Továbbá sem az állandó, sem a szezónmunkanélküliekre nem terjeszkedik ki,* míg a részletes feldolgozásban a munkanélkül lévők mind bennfoglaltatnak. Zavaró körülmény azután az is, hogy a fiókvállalatokat és alkalmazottaikat rendszerint nem a fióküzem, hanem az anyavállalat székhelyén mutatja ki.

[4]) Szomszédos községek és Nagy-Budapest: 1900-ban Alag és Rákosszentmihály nélkül.

[5]) A szomszédos községeket és Nagy-Budapestet illetőleg a Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 86. kötet 32*. lapján közölt hiányos adatok helyesbítésével.

Nagyságkategória	1900.[1])	1910.	1920.[2])	1930.
Iparvállalatok: B) *Szomszédos községek.*				
segéd nélkül	2.376	4.051	8.423	7.821
1 segéddel	736	1.298	1.933	1.941
2 «	392	705	759	1.112
3— 5 «	380	753	634	1.011
6—10 «	138	296	200	319
11—20 «	25	117	81	133
20-nál kevesebb segéddel (együtt)	4.047	7.220	12.030	12.337
20-nál több segéddel	40	96	116	183
összesen	**4.087**	**7.316**	**12.146**	**12.520**
Iparvállalatok: C) *Nagy-Budapest.*				
segéd nélkül	21.676	22.596	36.071	28.555
1 segéddel	5.294	6.490	7.179	8.981
2 «	3.071	4.138	4.350	5.561
3— 5 «	3.572	5.277	4.765	5.768
6—10 «	1.474	2.391	1.978	2.132
11—20 «	731	1.353	926	1.176
20-nál kevesebb segéddel (együtt)	35.818	42.245	55.269	52.173
20-nál több segéddel	662	1.392	910	1.217
összesen	**36.480**	**43.637**	**56.179**	**53.390**

Fővárosunk adatai az 1920-as abnormis esztendőtől eltekintve, amikor a gyáripar pangása, a fogyasztás hirtelen meginduló növekedése, a háborúból visszatérő ill. a hadiévek alatt tőkére szert tett egyének megnagyobbodott önállósulási vágya stb. miatt roppant módon megduzzadt a segédnélküli vállalatok száma, meglehetősen egyenletes keretek közt mozognak. *A szomszédos községekben* viszont két különböző fejlődési irány lép egyre jobban előtérbe. Elsősorban a nagy lélekszámemelkedés nyomása alatt a túlnyomóan a helyi fogyasztás kielégítésének szolgálatában álló *kisüzemek száma nagyobbodott* meg tetemesen (különösen a Budapestnél említett okokból 1910. és 1920. közt), másodsorban azonban az elővárosövezet adottságai, kiépülő közlekedési vonalai s munkástelepülések létesítésére való alkalmassága (más különlegesebb okokkal karöltve) *több nagyvállalkozást is idevonzott.* Egyben persze a vállalkozási kedv erős élénkülésére is mutat az a körülmény, hogy a Budapest mentén, de határsorompóin túl települt nagyvállalatoknak a létszáma[3]) emelkedő fejlődési vonalon futott végig. *A tulajdonképeni fővárosmag és a külvároskörzet elütő iparvállalati konjunktúrájának jellemzésére* szolgálhatnak a következő adatok is:

[1]) Szomszédos községek ás Nagy-Budapest: 1900-ban Alag és Rákosszentmihály nélkül.

[2]) A szomszédos községeket és Nagy-Budapestet illetőleg a Magyar Statisztikai Közlemények, Ujsorozat, 86. kötet 32*. lapján közölt hiányos adatok helyesbitásével.

[3]) A már jelzett feldolgozási módszerbeli ok (a fióküzemeknek a nem helybeli — pl. budapesti — anyavállalat adataiba való belefoglalása) miatt létszámuk lehet, hogy nem is teljes.

Megnevezés	Budapest		Szomszédos községek		Nagy-Budapest	
	1920.	1930.	1920.	1930.	1920.	1930.
A segédszemélyzet[1]) száma:						
a 20-nál kevesebb segéddel dolgozó iparvállalatokban .	53.116	62.013	8.424	12.077	61.540	74.090
a 20-nál több segéddel dolgozó iparvállalatokban .	88.952	117.619	25.125	37.883	114.077	155.502
Együtt	**142.068**	**179.632**	**33.549**	**49.960**	**175.617**	**229.592**
A segédszemélyzet[1]) létszámváltozása %-ban:	1920—1930.		1920—1930.		1920—1930.	
a 20-nál kevesebb segéddel dolgozó iparvállalatokban .	16·7		43·4		20·4	
a 20-nál több segéddel dolgozó iparvállalatokban .	32·2		50·7		36·3	
Együtt	**26·4**		**48·9**		**30·8**	

A központi agglomeráció kis- és nagyipari segédszemélyzetének tehát *nagyobbodó része* a szomszédos községekben települt iparvállalatok alkalmazottja. Nem a munkahely, hanem a lakóhely alapján természetesen még jobban megnő a Budapestkörnyék iparosságának viszonylagos jelentősége.

Az ipari nagyvállalatok dr. *Laky* Dezső többször idézett művében részletesen megbeszélt fővároskörnyéki előretöréséről a nagyságkategóriánkinti végső adatok is jól tájékoztatnak:

Nagyságkategória	Budapest		Szomszédos községek		Nagy-Budapest	
	1920.	1930.	1920.	1930.	1920.	1930.
	a) *Az ipari nagyvállalatok száma*					
21— 50 segéddel	453	598	53	73	506	671
51— 100 «	164	216	28	43	192	259
101— 200 «	99	110	15	29	114	139
201— 300 «	34	44	6	11	40	55
301— 500 «	17	32	3	10	20	42
501— 700 «	8	5	3	2	11	7
701—1000 «	6	12	2	6	8	18
1000-nél több «	13	1[1]	6	9	19	26
Együtt	**794**	**1.034**	**116**	**183**	**910**	**1.217**
	b) *Az ipari nagyvállalatok segédszemélyzetének* [1]) *száma*					
21— 50 segéddel	13.908	18.295	1.762	2.230	15.670	20.525
51— 100 «	11.286	15.144	1.995	2.959	13.281	18.103
101— 200 «	13.763	15.755	2.045	4.052	15.808	19.807
201— 300 «	8.114	10.728	1.398	2.658	9.512	13.386
301— 500 «	6.463	12.276	1.072	3.773	7.535	16.049
501— 700 «	4.613	2.944	1.539	1.058	6.152	4.002
701—1000 «	5.053	9.584	1.541	4.904	6.594	14.488
1000-nél több «	25.752	32.893	13.773	16.249	39.525	49.142
Együtt	**88.952**	**117.619**	**25.125**	**37.883**	**114.077**	**155.502**

[1]) Tisztviselők és egyéb segédszemélyzet együtt.

A bennünket elsősorban érdeklő elővárosokban a századforduló óta kimutatható szép fejlődés állandóan és szinte egyenletesen tart. A Budapest-környék egyre inkább megerősíti a nagy agglomeráció keretében elfoglalt gazdasági pozícióját. Problémájának súlya évtizedről-évtizedre nő és egyre szövevényesebbé válik.

Legutolsó két népszámlálásunk alapján a *kereskedelmi és hitelvállalatok* számában mutatkozó eltéréseket is összefoglalhatjuk:

Nagyságkategória	Budapest		Szomszédos községek		Nagy-Budapest	
	1920	1930	1920	1930	1920	1930
Kereskedelmi és hitelvállalatok:						
segéd nélkül	9.252	8.793	1.773	2.758	11.025	11.551
1 segéddel	2.917	3.163	417	633	3.334	3.796
2 «	1.665	1.972	105	261	1.770	2.233
3—5 «	1.602	1.938	74	161	1.676	2.099
6—10 «	666	778	28	74	694	852
11—20 «	255	384	14	14	269	398
20-nál kevesebb segéddel	16.357	17.028	2.411	3.901	18.768	20.929
20-nál több «	282	335	12	9	294	344
Együtt	**16.639**	**17.363**	**2.423**	**3.910**	**19.062**	**21.273**
A segédszemélyzet[1]) száma:						
a 20-nál kevesebb segéddel dolgozó vállalatoknál	20.828	25.429	1.308	2.458	22.136	27.887
a 20-nál több segéddel dolgozó vállalatoknál	37.201	35.825	1.324	295	38.525	36.120
Együtt	**58.029**	**61.254**	**2.632**	**2.753**	**60.661**	**64.007**
A segédszemélyzet[1]) létszámváltozása %-ban:	1920—1930		1920—1930		1920—1930	
a 20-nál kevesebb segéddel dolgozó vállalatoknál	22·1		87·9		26·0	
a 20-nál több segéddel dolgozó vállalatoknál	— 3·7		— 77·7		— 6·2	
Együtt	**5·5**		**4·6**		**5·5**	

A nagyvállalatok tulnyomórésze *hitelvállalat;* számuk tudvalevőleg az 1920. körüli pénzpiaci és tőzsdei konjunktúra idején igen magasra szökött; a visszafejlődés tehát tulajdonképen részben csupán a normálisabb mederbe való visszaterelődés következménye. A *kereskedelem* 1910. és 1920. közt észlelt fejlődése viszont Trianon óta is folytatódott; ezt Budapesten és kivált környékén a legfeljebb 20 segédes (főleg kereskedelmi) vállalatoknál jól megfigyelhetjük.[2]) Mint említettük, a szomszédos községsávon mutatkozó

[1]) Tisztviselők és egyéb segédszemélyzet együtt.

[2]) Az egyes kategóriák közti eltolódásokat természetesen az is indokolja, hogy a segédszemélyzet általában megnagyobbodott létszáma miatt 1930-ban számos vállalat valamelyik magasabb kategóriába került fel. A környékbeli nagyobb vállalatok alkalmazottainak lélekszámát pedig a megváltozott konjunkturális viszonyokon kívül a budapesti központok fiókjaivá való átalakulás is befolyásolhatta; a fiókok alkalmazottjai ugyanis rendszerint a budapesti központ adatainál mutattatnak ki, tehát a környékről hiányoznak.

ez az erősebb fellendülés szinte természetszerű kísérőtünete az itt észlelt nagy lélekszámszaporulatnak.

Felsorakoztatott 1930. évi adataink *térbeli tagolását* a 22. tábla nyujtja, még pedig két csoportban: *külön az ipari és külön a kereskedelmi és hitelvállalatokról.* A 23. tábla pedig a szomszédos községekben települt *nagyvállalatokat alcsoportonkinti tételekbe foglalva* sorolja elő. A két terjedelmes táblázat kiegészíti egymást és részletekbe hatoló képet ad a fővároskörnyék üzemi struktúrájáról. A 23. táblában Budapest megfelelő adatainak közlésétől eltekintettünk, részben az adatok túlságosan terjedelmes volta miatt,[1]) részben azért, mert a székesfőváros idevágó viszonyai már eddig is nem egy ízben részesültek beható megvitatásban.

Említettük már, hogy a munkahely bázisán nyugvó vállalati statisztika nem részletezi *teljesen* valamely település (iparforgalmi) népességét, tehát nem fejezi ki hiánytalanul a tömörülések tényleges vagy szunnyadó gazdasági erejét. Ugyanis egyrészt természeténél fogva és közgazdasági szempontból is indokoltan egyáltalában nem öleli fel a sajnos tétlenségre kényszerült ipari stb. tartalékssereget, a *munkanélkülieket;* másrészt *az ingavándorlókra* sem terjeszkedik ki.

Az 1930. évi népszámlálás alapján egy szempillantást ezért az első népességcsoportra, *a munkanélkül állókra* is vethetünk. Ebben az időpontban a népszámlálás módszerbelileg távolról sem tökéletes[2]) adatközlése szerint a székesfővárosban 70.781 munkanélküli iratott össze; ez az egész lakosság 6·7 és a kereső népesség 12·3%-a. A 22 szomszédos községben számuk 29.239 volt, ami a népesség egész állagához képest 7·0, csupán a keresőréteghez viszonyítva pedig 14·7%-nak felel meg. Sajnálatosan magas arányszámok ezek! Igaz, hogy *nem csupán a szorosan vett nagy-budapesti munkanélküliség jelzőszámai*, miután az évtizedvégi válság idején a vidéken keresethez nem jutó munkáskezek tekintélyes tömege Nagy-Budapesten (főleg az elővárosokban) halmozódott fel — a szomszédos övezet feltűnő lélekszámszaporulatában ennek a kedvezőtlen tömörülési folyamatnak is van része — s a központi munkapiacon próbált meg más (nem agrár) foglalkozási ágakban elhelyezkedni; sajnos az adatok tanuskodása szerint számtalan esetben eredmény nélkül.

A másik — elvi okokból elkerülhetetlen — hiányossága a vállalati statisztikának az *ingavándorlók:* a Budapestre napközben bejáró munkások, tisztviselők stb. számának[3]) figyelmen kívül hagyása. Ennek a lakostömegnek

[1]) A részletes adatokat a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal egyik legújabb kiadványa: Az 1930. évi népszámlálás. II. rész (Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 86. kötet) hozta nyilvánosságra.

[2]) Ez a munkanélküliségi statisztika ugyanis elkerülhetetlen felvételtechnikai okokból részben a kelleténél több, részben kevesebb egyént mutatott ki munkanélkülinek.

[3]) A környék valamelyik másik településére, valamint a Budapestről az elővárosokba át- (ill. ki-)járó munkások, tisztviselők száma sincs itt figyelembe véve.

22. Nagy-Budapest ipar-, keres-

Város, község	A vállalatok összes száma	A segédszemélyzet [2]) száma	segéd nélkül	Vállalatok és segédszemélyzet száma: 1 vállalat [3])	2 vállalat [3])	3 vállalat [3])	4 vállalat [3])	5 vállalat [3])	6—10 vállalat [3])	6—10 v. [4])	6—10 s. [5])	11—15 v. [4])	11—15 s. [5])
a) **Iparvállalatok.**													
A) *Budapest*	40.870	179.632	20.734	7.040	4.449	2.375	1.476	906	1.813	13.638	700	8.755	
B) *Szomszédos községek.*													
Alag	72	57	43	19	3	3	2	—	2	15	—	—	
Újpest mv.	2.623	17.887	1.332	386	303	152	93	67	145	1.073	48	601	
Rákospalota mv.	1.061	3.424	672	145	109	44	28	21	27	200	7	83	
Pestújhely	361	162	277	42	21	14	6	—	—	—	1	12	
Rákosszentmihály	515	289	395	62	29	12	5	4	6	42	—	—	
Cinkota [1])	250	459	180	33	12	8	4	2	5	42	1	15	
Sashalom	357	295	250	62	16	9	5	5	6	42	2	26	
Rákoscsaba	202	161	135	35	16	6	2	4	3	19	—	—	
Rákosliget	101	72	70	13	10	2	3	1	2	16	—	—	
Rákoskeresztúr	159	103	113	24	10	3	6	1	1	6	1	15	
Rákoshegy	131	65	96	17	11	5	1	—	1	7	—	—	
Pestszentlőrinc	831	3.074	542	158	63	26	16	7	7	50	2	25	
Kispest mv.	1.794	4.596	1.210	231	145	72	51	18	35	254	12	149	
Pestszenterzsébet mv.	2.056	4.401	1.272	360	183	75	54	27	48	357	13	160	
Csepel	553	10.580	324	92	61	28	14	7	9	64	—	—	
Nagytétény	219	710	128	50	13	7	7	1	5	35	1	15	
Budatétény	67	66	45	8	3	4	2	1	4	27	—	—	
Budafok mv.	581	1.797	329	114	65	22	10	9	10	76	6	76	
Albertfalva	106	1.163	71	12	8	5	2	—	—	—	1	14	
Pesthidegkút	196	99	144	29	10	6	4	2	1	6	—	—	
Békásmegyer	285	500	193	49	21	8	4	4	2	19	—	—	
Összesen	12.520	49.960	7.821	1.941	1.112	511	319	181	319	2.350	95	1.191	
C) *Nagy-Budapest*	53.390	229.592	28.555	8.981	5.561	2.886	1.795	1.087	2.132	15.988	795	9.946	
b) **Kereskedelmi és hitelvállalatok.**													
A) *Budapest*	17.363	61.254	8.793	3.163	1.972	1.048	527	363	778	5.790	271	3.443	
B) *Szomszédos községek.*													
Alag	16	6	12	2	2	—	—	—	—	—	—	—	
Újpest mv.	832	748	543	131	82	22	15	6	27	182	1	12	
Rákospalota mv.	365	196	274	54	19	5	2	2	8	59	1	12	
Pestújhely	120	34	100	13	2	3	2	—	—	—	—	—	
Rákosszentmihály	139	61	109	16	8	2	2	—	2	15	—	—	
Cinkota [1])	67	51	43	11	7	3	1	—	2	13	—	—	
Sashalom	106	34	85	18	—	1	—	—	2	13	—	—	
Rákoscsaba	44	25	28	8	7	1	—	—	—	—	—	—	
Rákosliget	34	17	22	9	2	—	1	—	—	—	—	—	
Rákoskeresztúr	32	22	20	6	3	2	1	—	2	16	—	—	
Rákoshegy	30	23	22	5	—	—	—	1	2	13	—	—	
Pestszentlőrinc	259	117	190	44	17	2	3	1	—	—	—	—	
Kispest mv.	535	412	374	83	36	15	8	4	11	81	1	11	
Pestszenterzsébet mv.	717	457	506	127	38	16	11	4	12	92	2	26	
Csepel	168	74	121	32	9	3	1	1	1	6	—	—	
Nagytétény	62	32	45	10	4	1	1	—	1	7	—	—	
Budatétény	11	7	6	4	—	1	—	—	—	—	—	—	
Budafok mv.	200	368	133	27	14	10	2	1	4	24	2	24	
Albertfalva	29	12	19	8	2	—	—	—	—	—	—	—	
Pesthidegkút	51	21	37	10	3	—	—	1	—	—	—	—	
Békásmegyer	93	36	69	15	6	3	—	—	—	—	—	—	
Összesen	3.910	2.753	2.758	633	261	90	50	21	74	521	7	85	
C) *Nagy-Budapest*	21.273	64.007	11.551	3.796	2.233	1.138	577	384	852	6.311	278	3.528	

[1]) Mátyásföldde l együtt. — [2]) A tisztviselőkkel együtt. — [3]) Ezekben a kategóriákban a segéd-
[5]) S. = segédszemélyzet létszáma.

kedelmi és hitelvállalatai 1930-ban.

segédszemélyzetük[3])																	
16—20		21—50		51—100		101—200		201—300		301—500		501—700		701—1000		1000-nél több	
del[3])																	
v.[4])	s.[5])	v.[4])	s.[5])	v.[4])	s.[5])	v.[4])	s.[5])	v.[4])	s.[5])	v.[4])	s.[5])	v.[4])	s.[5])	v.[4])	s.[5])	v.[4])	s.[5])
343	**6.123**	**598**	**18.295**	**216**	**15.144**	**110**	**15.755**	**44**	**10.728**	**32**	**12.276**	**5**	**2.944**	**12**	**9.584**	**17**	**32.893**
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	271	40	1.137	20	1.422	9	1.315	2	466	5	1.935	1	531	1	970	3	6.011
2	38	2	53	1	76	1	174	1	231	—	—	—	—	—	—	1	1.857
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	2	51	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	19	2	80	1	56	1	140	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	19	1	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	2	71	2	119	3	400	1	218	—	—	1	527	—	—	1	1.203
6	102	3	105	5	358	1	138	3	788	1	333	—	—	—	—	1	1.338
6	107	6	201	6	395	4	604	—	—	1	412	—	—	1	863	—	—
—	—	5	148	2	181	1	115	2	426	1	346	—	—	4	3.071	3	5.840
1	16	3	106	1	60	1	117	1	231	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	69	4	148	3	175	4	477	—	—	1	381	—	—	—	—	—	—
—	—	2	59	1	61	2	314	1	298	1	366	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	16	—	—	1	56	2	258	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
38	**657**	**73**	**2.230**	**43**	**2.959**	**29**	**4.052**	**11**	**2.658**	**10**	**3.773**	**2**	**1.058**	**6**	**4.904**	**9**	**16.249**
381	**6.780**	**671**	**20.525**	**259**	**18.103**	**139**	**19.807**	**55**	**13.386**	**42**	**16.049**	**7**	**4.002**	**18**	**14.488**	**26**	**49.142**
113	**2.022**	**203**	**6.262**	**66**	**4.583**	**31**	**4.437**	**9**	**2.263**	**12**	**4.414**	**9**	**5.477**	**1**	**960**	**4**	**7.429**
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	70	1	33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	34	1	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	18	5	149	1	55	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	**122**	**8**	**240**	**1**	**55**	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
120	**2.144**	**211**	**6.502**	**67**	**4.638**	**31**	**4.437**	**9**	**2.263**	**12**	**4.414**	**9**	**5.477**	**1**	**960**	**4**	**7.429**

személyzet létszáma egyszerű szorzás útján megállapítható. — [4]) V. = vállalatok száma. —

23. A szomszédos községek húsznál több segédszemélyt alkalmazó ipari, kereskedelmi és hitelvállalatai (nagyvállalatai) 1930-ban.

Város, község	Az ipar-, kereskedelmi és hitelág alcsoport száma[4])	megnevezése	Vállalatok és segédszemélyzetük[1]) 21—50 segéddel[1]) v.[3])	s.[4])	51—100 segéddel v.[3])	s.[4])	101—200 segéddel v.[3])	s.[4])	201—300 segéddel v.[3])	s.[4])	301—500 segéddel v.[3])	s.[4])	501—700 segéddel v.[3])	s.[4])	701—1.000 segéddel v.[3])	s.[4])	1.000-nél több segéddel v.[3])	s.[4])
Újpest mv.	20	Vas- és acélöntőde	—	—	1	86	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	35	Lószerszámveretgyár	1	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	42	Gép- és kazángyár	—	—	2	134	1	120	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	42a	Hajógyár	1	23	—	—	1	127	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	49	Elektrotechnikai gyár	1	25	1	56	1	172	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4.387
" "	50	Áramfejlesztő	—	—	—	—	—	—	—	—	1	487	—	—	—	—	—	—
" "	63	Téglagyár	—	—	1	75	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	67	Fűrésztelep és parkettagy.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	316	—	—	—	—	—	—
" "	72	Bútorgyár	11	339	3	184	1	114	1	226	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	73	Gombgyár	1	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	76	Képkeret- és lécgyár	1	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	86	Bőrgyár	8	219	2	151	—	—	—	—	2	698	—	—	1	970	—	—
" "	89	Börszíj- és lószerszámgyár	—	—	1	65	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	91	Szőrmekikészítés	2	67	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	93	Posztószövőgyár	—	—	1	92	1	163	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	95	Pamutfonó- és szövőgyár	1	41	2	121	—	—	1	240	—	—	1	531	—	—	1	1.624
" "	96	Selyemszövőgyár	1	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	97	Kötött- és kötszövöttáru-gyár	—	—	1	65	1	104	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	102	Nőiszabó	1	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	114	Cipőgyár	3	77	2	184	1	164	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	121	Papírlemez- és papírgyár	1	47	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	122	Papírdobozgyár	1	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	125	Sütő	2	46	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	129	Cukorkagyár	—	—	1	63	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	150	Vízmű	1	28	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	153	Közvágóhíd	1	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	159	Enyvgyár	—	—	—	—	1	166	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	163	Illatszergyár	—	—	—	—	1	185	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	165	Festékárugyár	—	—	1	64	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	168	Vegyészeti gyár	—	—	1	82	—	—	—	—	1	434	—	—	—	—	—	—
" "	170	Építészet	1	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	195	Kávéház	1	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	222	Fakereskedés	1	33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rákospalota mv.	46	Vasúti műhely	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1.857
" "	95	Textilgyár	1	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	97	Kötszövőgyár	—	—	—	—	—	—	1	231	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	137	Szalámigyár	—	—	1	76	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	162	Olajgyár	—	—	—	—	1	174	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	172	Kőműves	1	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rákosszentmihály	24	Reszelőgyár	1	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	95	Len-, kender-, pamut- és jutafonószövőgyár	1	27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cinkota	42	Vasöntőde és gépgyár	1	38	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	46	Vasúti műhely	—	—	1	56	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	48a	Automobilgyár	—	—	—	—	1	140	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	100	Fonalfestő-, fonalfényező- és fehérítőgyár	1	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sashalom	110	Kalaptompgyár	1	42	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rákoscsaba	63	Téglagyár	1	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pestszentlőrinc	42	Gépgyár	—	—	—	—	1	132	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	46	Vasúti műhely	—	—	—	—	1	149	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	63	Téglagyár	1	27	—	—	—	—	1	218	—	—	—	—	—	—	—	—
"	69	Parkettagyár	—	—	1	67	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	78	Faárugyár	—	—	1	52	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	95	Textilgyár	1	44	—	—	1	119	—	—	—	—	1	527	—	—	1	1.203
Kispest mv.	42	Gép- és szivattyúgyár	—	—	—	—	—	—	—	—	1	333	—	—	—	—	1	1.338
" "	55	Feszmérőgyár	1	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	63	Téglagyár	—	—	1	66	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	64b	Porcellán-, kőedény- és majolikakályhagyár	—	—	—	—	—	—	1	288	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	83	Ciroksepűgyár	—	—	1	82	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	91	Kefe-, kosár- és seprűgyár	1	42	2	113	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	93	Gyapjúkendőgyár	1	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	96	Selyemszövőgyár	—	—	—	—	1	138	2	500	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	167	Kátránygyár	—	—	1	97	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	237	Börkereskedés	1	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Jegyzeteket lásd a 107. oldalon.

23. A szomszédos községek húsznál több segédszemélyt alkalmazó ipari, kereskedelmi és hitelvállalatai (nagyvállalatai) 1930-ban. (Vége.)

Város, község	Az ipar-, kereskedelmi és hitelág		Vállalatok és segédszemélyzetük [1])															
			21—50		51—100		101—200		201—300		301—500		501—700		701-1.000		1.000-nél több	
	alcsoport száma [2])	megnevezése	segéddel [1])															
			v.[3])	s.[4])	v.[3])	s.[4])	v.[3])	s.[4])	v.[3])	s.[4])	v.[3])	s.[4])	v.[3])	s.[4])	v.[3])	s.[4])	v.[3])	s.[4])
Pestszterzsébet m.	35	Fémárugyár	1	25	—	—	1	141	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	50a	Árameloszto	—	—	1	73	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	63	Téglagyár	—	—	—	—	1	168	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	78	Faárugyár	1	43	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	93	Gyapjúszövő- és fonógyár	—	—	—	—	—	—	—	—	1	412	—	—	—	—	—	—
" "	95	Len-, kender-, pamut- és jutafonó-szövőgyár	2	53	1	64	1	135	—	—	—	—	—	—	1	863	—	—
" "	97	Kötött- és kötszövöttárugyár	—	—	2	122	1	160	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	114	Cipőgyár	1	47	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	122	Nyerspapír- és fedéllemezgyár	—	—	1	81	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	133	Gyümölcsízgyár	1	33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	167	Aszfalt-, kátrány- és vegyitermékgyár	—	—	1	55	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	222	Fakereskedés	1	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csepel	20	Vasgyár	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1.958
"	21a	Acéleszközök és apróbb tárgyak gyára	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2.801
"	24	Reszelőgyár	1	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	28	Zománcárugyár	—	—	—	—	—	—	1	201	—	—	—	—	—	—	—	—
"	35	Fémárugyár	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	716	—	—
"	36	Töltényhüvely és vadásztölténygyár	1	33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	736	—	—
"	42	Repülőgép- és motorgyár	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	846	—	—
"	45	Varrógépgyár	—	—	—	—	1	115	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	45a	Kerékpárgyár	—	—	1	89	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	63	Téglagyár	1	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	93	Posztógyár	—	—	1	92	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1.081
"	103	Szűcsárugyár	2	69	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	121	Papírgyár	—	—	—	—	—	—	1	225	—	—	—	—	—	—	—	—
"	124a	Magtisztitás	—	—	—	—	—	—	—	—	1	346	—	—	—	—	—	—
"	154	Kőolajgyár	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	773	—	—
Nagytétény	35	Fémárugyár	—	—	—	—	1	117	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	36	Vadásztöltény- és gyutacsgyár	1	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	61	Kőbánya	—	—	1	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	84	Kosárárugyár	1	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	92	Gummiárugyár	—	—	—	—	—	—	1	231	—	—	—	—	—	—	—	—
"	152	Sertéshizlalás	1	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Budafok mv.	28	Zománcedénygyár	—	—	—	—	—	—	—	—	1	381	—	—	—	—	—	—
" "	50a	Árameloszto	1	37	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	95	Lenszövőgyár	—	—	—	—	1	102	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	121	Kartonlemezgyár	—	—	—	—	1	156	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	122	Csiszolópapírgyár	1	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	143	Szeszgyár	—	—	—	—	1	117	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	145	Konyakgyár	—	—	1	73	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	146	Pezsgőborgyár	1	40	1	51	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	158	Gyufagyár	—	—	1	51	1	102	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	165	Nyomdafestékgyár	1	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	251	Tojás- és tejtermékkereskedés	—	—	1	55	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
" "	256	Borkereskedés	5	149	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Albertfalva	72	Asztalos	1	34	—	—	1	145	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	92	Gumigyár	—	—	—	—	—	—	—	—	1	366	—	—	—	—	—	—
"	93	Posztógyár	—	—	—	—	—	—	1	298	—	—	—	—	—	—	—	—
"	95	Textilgyár	—	—	1	61	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	163	Vegyészeti és szappangyár	—	—	—	—	1	169	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	170	Építészet	1	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Békásmegyer	63	Téglagyár	—	—	1	56	1	110	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
"	95	Textilgyár	—	—	—	—	1	148	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

[1]) A tisztviselőkkel együtt. — [2]) Az alcsoportszámok közül a 20—201. sz. iparvállalatot, a 202—284. sz. kereskedelmi és hitelvállalatot, éspedig a 202—278. sz. kereskedelmi, a 279—284. sz. hitelvállalatot jelöl meg. — [3]) V. = vállalatok száma. — [4]) S. = segédszemélyzet létszáma.

jelentős számbeli súlyáról dr. *Illyefalvi* I. Lajos egyik nagy kiadványában[1]) már évekkel ezelőtt pompás tájékoztató képet kaptunk. Minthogy *az iparforgalmi ingavándorlók* nyers számát (de a legjelentősebb forgalmi vállalatok körében alkalmazottak *nélkül*) 1930-ban országos keretekben újból megállapítottuk[2]) s így nyert adatainkat a dr. *Mozolovszky* Sándor tanulmányában azóta részletesebben feldolgozott pestkörnyéki számokkal is kiegészíthetjük, néhány végeredmény ideiktatásával a Nagy-Budapest probléma egyik fontos részletét alkotó, a szomszédos övezetet pedig legszorosabban a fővároshoz kapcsoló ingavándormozgalom jellemzését is érdemes megkísérelni. Hogy menyivel több munkavállaló jár be naponta az elővárosokból a főváros területén lévő munkahelyekre, mint fordítva Budapestről a környék szomszédos övezetére, s hogy Nagy-Budapest népességéből végeredményben mennyi az *iparforgalmi ingázó* ezt a következő átfogó (1930. évi) adatok szemléltetik.[3])

	Az iparforgalmi[4]) ingavándorlók		
	száma	az egész keresőnépesség %-ában	az iparforgalmi[4]) %-ában
Budapest	7.864	1·4	2·4
Szomszédos községek	56.093	28·2	40·4
Nagy-Budapest	63.957	8·3	13·6

Valóban hatalmas az a sokaság, mely a környék közelfekvő településeiből naponta kél útra és túlnyomó többségében Budapestre (kisebb részben egy másik szomszédos, ill. elvétve távolabbfekvő környékbeli községbe) jár dolgozni. E különleges vándormozgás mérete elővárosonkint még felötlőbb szélsőségeket mutat. Idevágó nyers számításainkat dr. *Mozolovszky* Sándor külön adatfeldolgozása alapján a csupán Budapestre bejárók más kisebb tehertételektől is megtisztított pontosabb adataival egészíthetjük ki (1. az utolsó számoszlopot):

---

[1]) *Dr. Illyefalvi I. Lajos:* A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. (Kiadta Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatala). — Az itt közölt adatok tanulságos csoportosítását és feldolgozását l. *Ruisz Rezső:* Közlekedési adottságok Budapest agglomerációjának kialakulásában. (Különlenyomat a Vasúti és közlekedésügyi közlöny 1932. évi 69., 71. számaiból.)

[2]) V. ö. *Dr. Thirring Lajos:* Tájékoztató adatok az iparforgalmi keresőnépesség ingavándorlásairól. (Magyar Statisztikai Szemle, 1933. évf. 12. és köv. l.)

[3]) A hibaforrásokat és az adatok értékét illetőleg l. bővebben »Tájékoztató adatok az iparforgalmi keresőnépesség ingavándorlásairól« c. cikkünket.

[4]) A házi-, nép- s vándoripar keresői, a kofák és egyéb piaci, vásári és utcai árusok, házalókereskedők, ügynökök, alkuszok s a közutak karbantartása, államépítészeti hivatalok, gőzerejű vasutak, posta és távbeszélő keresői nélkül.

Szomszédos községek	Az iparforgalmi ingavándorlók száma	az egész keresőnépesség %-ában	az iparforgalmi [1]) %-ában	közül a megtisztított adatok szerint Budapestre jár be
Alag	352	24·1	56·1	234
Újpest mv.	5.886	16·4	21·4	5.433
Rákospalota mv.	6.258	30·7	47·6	4.089
Pestújhely	1.969	35·4	52·4	1.738
Rákosszentmihály	1.725	27·3	45·0	1.580
Cinkota[2])	867	23·5	45·4	806
Sashalom	1.657	32·7	47·2	1.538
Rákoscsaba	1.030	29·7	57·4	976
Rákosliget	325	21·6	53·9	308
Rákoskeresztúr	963	29·8	57·7	843
Rákoshegy	624	34·4	58·1	607
Pestszentlőrinc	4.390	31·8	46·4	3.525
Kispest mv.	10.236	32·3	47·3	9.352
Pestszenterzsébet mv.	11.705	36·3	48·6	9.759
Csepel	1.064	9·6	11·1	888
Nagytétény	889	27·5	41·2	552
Budatétény	316	28·4	50·9	145
Budafok mv.	3.187	34·4	46·9	2.605
Albertfalva	546	34·6	50·1	520
Pesthidegkút	859	31·6	53·8	838
Békásmegyer	1.245	32·3	47·6	1.100
Szomszédos községek együtt	**56.093**	**28·2**	**40·4**	**47.436**

Sajnos az összeállítás épen *a legnagyobb közlekedési vállalatokra nem terjeszkedik ki*, holott azoknak az ú. n. ingaszerű vándormozgalomban élénken résztvevő alkalmazottai a szomszédos községek társadalmának számbajövő hányadát alkotják. Ezekre, valamint a *közszolgálati és szabad pályán* kenyerüket megkereső egyénekre, a számbeli jelentőség zsugorodása ellenére távolról sem lekicsinylendő *agrárelemre* és végül a *nyugdíjasok és tőkepénzesek* ugyancsak előszeretettel a fővárost környező településeken meghúzódó rétegére vonatkozólag a részletes foglalkozási feldolgozás alapján tábláinkba sűrített főbb adatokra (és a dr. *Mozolovszky* Sándor cikkében helyet foglaló nagyobb táblázatra) hivatkozunk.

5. Összefoglalás.

Nagy-Budapest fejlődésének és népességösszetételének vázlatos ismertetését a legmegokoltabban a főváros és a Budapestkörnyék gazdaságtársadalmi keresztmetszetét feltáró *foglalkozási eredmények taglalásával zárhatjuk le.* Hiszen, miként ezt a városkérdés, a nagyváros-probléma statisztikai vonat-

[1]) A házi-, nép- s vándoripar keresői, a kofák és egyéb piaci, vásári és utcai árusok, házalókereskedők, ügynökök, alkuszok s a közutak karbantartása, államépítészeti hivatalok, gőzerejű vasutak, posta, távirda és távbeszélő keresői nélkül.

[2]) Mátyásfölddel együtt.

kozásainak minden mélyrehatolóbb kutatójával egyetértőleg a tíz esztendő előtt e tárgyban írt első cikkünkben[1]) is megjegyezhettük : *a város* — az adott esetben a budapesti agglomeráció — *vonzóerejét gazdasági és társadalmi helyzetének köszönheti, a bevándorlásokat gazdaságtársadalmi rúgók indítják meg.* A népességfejlődés ütemét, demográfiai sajátosságait tehát *végsősorban* a foglalkozási eltolódások, a társadalomgazdasági életjelenségek határozzák meg, vagy legalább is magyarázzák.

Dolgozatunk foglalkozásstatisztikai záróakkordja nem átfogó, minden részletre kiterjeszkedő népességstatisztikai tanulmányt, hanem csupán *vezérfonalszerű adatismertetést* hoz nyugvópontra. A bemutatott anyag távolról sem teljes ; népszámlálásaink mind publikációinak, mind kéziratos táblaanyagának igen gazdag tárházából elsősorban csak a fontosabb és jellemzőbb eredményeket ragadhattuk ki. Kimerítőbb részletezéssel, valamint a budapesti anyag bel- és külterületi szektorokra való bontásával és viszont az összefüggőbb elővároscsomók egybefoglalásával, a visszapillantó adatsorok kiegészítésével, végül és legfőképen a demológiai fejlemények kulisszáinak megfestésével a Nagy-Budapest kérdés népességi oldalának még számos rejtettebb — de figyelmet érdemlő — vonását ismerhetnők meg. *A probléma magját, jelentőségét azonban a főeredmények gyorsan lepergetett filmje is sejtetheti.*

Az a fejlődésfolyamat, mely székesfővárosunkat világvárosi rangra emelte s a közigazgatási Budapest köré a külvárosok egész koszorúját telepítette, méreteiben hatalmas, ütemében lázas és kapkodó, egyben azonban szenzációs : *a Magyarbirodalom fővárosához méltó volt.* Sajátosságai közt az örvendetestől az aggályosig minden változat előfordul. Mindezeknek a sajátságos vonásoknak, a táblákból kibontakozó tanulságoknak összefoglalásával azonban fejtegetéseinket nem terhelhetjük meg. Amúgy is alighanem többet mond ennél, ha *befejezésképen a statisztika röntgensugarával csupán két nézőszögből világítunk át a Nagy-Budapest kérdés népességi oldalán.* Az első szempont a probléma *belső súlyeloszlásának mérlegelése* (1. a 24. sz. tábla első arányszámcsoportját) ; vagyis annak kutatása, hogy a *Nagy-Budapest* névvel megjelölt agglomeráció népességének néhány karakterisztikusabb rétegéből és részéből *mekkora hányad él a közigazgatási Budapest falai között és mekkora a* statisztikailag ugyan egy tételbe foglalt, de közigazgatásilag lazább mozaikdarabkákra oszló *külvárosövezet részesedése?* Még fontosabbnak látszik a másik szempont : a Nagy-Budapest kérdés *országos jelentőségének felmérése.* A 24. sz. táblázat második arányszámcsoportja e célból arról is képet fest, hogy *a megcsonkított Magyarország jelenlegi lakosságának különféle csoportjaiból Budapest, a szomszédos elővárosgyűrű és* az e kettőből a statisztika kohójában — de tulajdonképen már az életében is — egybeforrasztott *Nagy-Budapest mily nagy hányadot* mondhat sajátjának?

[1]) L. Magyar Statisztikai Szemle 1926. évf. 133. l. (Ugyanitt, a 143. lapon a jelen dolgozat tárgyát alkotó *nagybudapesti terület térképe* is megtalálható.)

24. Összefoglaló adatok.

A) *Budapest és a szomszédos községek részesedése a Nagy-Budapestre vonatkozó adatokból.*
B) *Budapest, a szomszédos községek és Nagy-Budapest részesedése a mai Magyarországra vonatkozó adatokból.*

Megnevezés	a) Nagy-Budapestből		b) A mai Magyarországból		
	Budapestre	a szomszédos községekre	Budapestre	a szomszédos községekre	Nagy-Budapestre
	esett 1930-ban százalék				
1. Terület	44·1	55·9	0·2	0·3	0·5
2. Lélekszám	70·8	29·2	11·6	4·8	16·4
3. Férfi	69·6	30·4	10·8	4·7	15·5
Nő	71·8	28·2	12·3	4·8	17·1
4. —15 éves	61·1	38·9	6·5	4·1	10·6
15—39 «	72·2	27·8	13·8	5·3	19·1
40—59 «	73·9	26·1	14·4	5·1	19·5
60— «	74·1	25·9	10·4	3·7	14·1
5. Nőtlen, hajadon	71·0	29·0	11·2	4·6	15·8
Házas	69·4	30·6	11·4	5·0	16·4
Özvegy	74·5	25·5	12·8	4·4	17·2
Törvényesen elvált	82·7	17·3	33·2	6·9	40·1
6. Főiskolát végzett	90·6	9·4	44·6	4·7	49·3
A középiskola 8 osztályát végzett	86·0	14·0	43·8	7·2	51·0
Az elemi iskola 6 osztályát végzett	74·0	26·0	16·4	5·7	22·1
Írni- olvasni tudó általában	72·0	28·0	13·3	5·1	18·4
Analfabéta	66·3	33·7	4·3	2·2	6·5
7. Római katolikus	67·4	32·6	10·8	5·3	16·1
Református	67·3	32·7	6·7	3·3	10·0
Ágostai hitvallású evangélikus	66·7	33·3	9·3	4·7	14·0
Izraelita	88·0	12·0	46·0	6·2	52·2
8. Magyar anyanyelvű	70·7	29·3	11·9	4·9	16·8
9. Kereső	74·2	25·8	14·3	5·0	19·3
Eltartott	66·7	33·3	9·2	4·6	13·8
10. Őstermelés	45·8	54·2	0·2	0·3	0·5
Bányászat és kohászat	86·9	13·1	1·0	0·2	1·2
Ipar	63·8	36·2	21·8	12·4	34·2
Kereskedelem és hitel	80·9	19·1	35·6	8·4	44·0
Közlekedés	62·0	38·0	18·2	11·2	29·4
Iparforgalom összesen	**67·3**	**32·7**	**22·8**	**11·1**	**33·9**
Közszolgálat és szabadfoglalkozások	79·6	20·4	28·5	7·3	35·8
Véderő	82·9	17·1	16·7	3·5	20·2
Napszámosok k. m. n.	63·0	37·0	13·7	8·1	21·8
Nyugdíjasok, tőkepénzesek stb.	70·1	29·9	20·8	8·9	29·7
Háziczelédek	90·0	10·0	33·0	3·7	36·7
Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	88·0	12·0	31·9	4·4	36·3
11. Kereső:					
önálló	76·4	23·6	9·9	3·0	12·9
tisztviselő	84·6	15·4	43·9	8·0	51·9
egyéb segédszemélyzet	70·7	29·3	13·5	5·6	19·1
12. Iparvállalatok összesen	76·5	23·5	18·2	5·6	23·8
20-nál kevesebb segédszemélyt[1]) alkalmazó iparvállalatok	76·4	23·6	17·9	5·5	23·4
20-nál több segédszemélyt alkalmazó iparváll.	85·0	15·0	52·8	9·3	62·1
Iparvállalatok segédszemélyzete[1]) összesen	78·2	21·8	40·8	11·4	52·2
20-nál kevesebb segédszemélyt[1]) alkalmazó iparvállalatok segédszemélyzete[1])	83·7	16·3	30·0	5·9	35·9
20-nál több segédszemélyt alkalmazó iparvállalatok segédszemélyzete[1])	75·6	24·4	50·3	16·2	66·5
Kereskedelmi és hitelvállalatok összesen	**81·6**	**18·4**	**25·4**	**5·7**	**31·1**
20-nál kevesebb segédszemélyt[1]) alkalmazó kereskedelmi és hitelvállalatok[1])	81·4	18·6	25·1	5·7	30·8
20-nál több segédszemélyt[1]) alkalmazó kereskedelmi és hitelvállalatok	97·4	2·6	78·5	2·1	80·6
Kereskedelmi és hitelvállalatok segédszemélyzete[1]) összesen	95·7	4·3	60·5	2·7	63·2
20-nál kevesebb segédszemélyt[1]) alkalmazó kereskedelmi és hitelvállalatok segédszem.	91·2	8·8	40·8	4·0	44·8
20-nál több segédszemélyt alkalmazó keresk. és hitelvállalatok segédszemélyzete[1])	99·2	0·8	91·9	0·7	92·6

[1]) A tisztviselőkkel együtt.

Táblázatunk mindkét kérdésre elég kimerítő választ ad. Ha korábbi fejtegetéseink alapján ide illesztjük még azt a tényt, hogy a megcsonkított Magyarország két emberöltő alatti (1869—1930. évi) népszaporulatából közel egyharmadrész (30·6%) a budapesti agglomerációra jutott s egyedül a legutolsó tíz esztendő népességi többletéből is 29·2% koncentrálódott és konzerválódott itt, a rideg statisztikai számok felsorakoztatását bízvást befejezhetjük.

A Nagy-Budapest probléma sok irányban ágazik szét; a népességi diagnózis csak egy oldalról tárja fel a kérdés örvendetes és kóros jelenségeit s a therápia módjának és ütemének meghatározását egyoldalú észleléseivel csupán *elősegítheti*. A társadalmi életjelenségek és problémák *jelentőségét* azonban végsősorban népességi súlyuk szabja meg; tehát egyetlen népességstatisztikai adat: *a közel másfélmilliós lélekszám a kérdés országos fontosságának kiáltó bizonyítéka.* S a felsorakoztatott többi abszolút és arányszámmal együtt arról tanuskodik, hogy a Nagy-Budapest kérdés megérett a megoldásra.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 5532/1951. sz.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

1. Bevezetés 3
2. A népesség száma, fejlődése és származása 9
3. A népesség demográfiai rétegződése 57
4. A népesség gazdaságtársadalmi (foglalkozási) tagozódása 84
5. Összefoglalás 109

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS
HÁZINYOMDÁJA 1935 — 7920